

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

CUMHURİYET DEVRİ TARİH DERS KİTAPLARINDA RUSYA İMGESİ

ÖZGÜR AKTAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Kemalettin KUZUCU

KARS -2006

TC
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Özgür AKTAŞ'ın Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığı "Cumhuriyet Devri Tarih Ders Kitaplarında Rusya İmgesi" adlı bu çalışma, yapılan tez savunması sınavı sonunda jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği uyarınca değerlendirilerek oy.....ile kabul edilmiştir.

...../...../200..

Adı Soyadı:

İmza

B aşkan : Yrd. Doç. Dr. Kemalettin KUZUCU. . . . .

Üye : Doç. Dr. Selçuk URAL. . . . .

Üye : Yrd. Doç Dr. Cengiz YANIKLAR. . . . .

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ....../...../200.. gün ve ...../.....sayılı kararıyla onaylanmıştır.

UYGUNDUR

..... / ..... / .....

Doç. Dr. Mithat ŞAHİN

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	III-V
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ	
A- Tarihin Tanımı ve Amacı.....	1-3
B- Tarih Ders Kitabının Misyonu.....	3-11

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH BOYUNCA TÜRKLER VE RUSLAR

1. Başlangıçtan 20. Yüzyıla Kadar Türk-Rus İlişkileri.....	11-15
1.1. Rusların Bir Devlet Politikası Olarak Panislavizm.....	15-18
1.2. Rusya'nın Türk Dünyası Üzerindeki Emelleri ve İstihbarat Faaliyetleri.....	18-23
2. Osmanlı Devleti İle Rusya Arasındaki Bazı Tarihsel Benzerlikler ve Farklılıklar.....	23-32
3. Edebiyatımızda Rusya ve Ruslar.....	32-39

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DEVRİ TARİH DERS KİTAPLARINA KAYNAKLIK EDEN OSMANLI TARİH YAZICILIĞI VE BAZI ÖNEMLİ TARİH DERS KİTAPLARI

1.Osmanlı Dönemi Tarih Yazıcılığı.....	40-42
2.Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarih Ders Kitapları.....	42-45
2.1. Ahmed Vefik Paşa ve Fezleke-i Tarih.....	45-47
2.2 Ahmed Refik ve Tarih-î Umûmî.....	47-50
2.3 Ahmed Refik ve Büyük Tarih-î Umûmî.....	50-52
2.4 Ahmed Hamid, Mustafa Muhsin ve Türkiye Tarihi.....	53-54
2.5 Ali Reşad ve Tarih-î Umûmî	

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEK PARTİ DÖNEMİ TARİH DERS KİTAPLARI

1. Tarih Ders Kitaplarına Yansıyan Türkçü Bakış Açısının Tarihi Kökenleri.....	55-63
2.Türk Tarih Tezinin Oluşturulması Sırasında Rusya'nın Türk Dünyasına Yönelik Siyasi Faaliyetleri.....	63-65

3. Ders kitaplarında Rusya İmgesinin Belirleyicisi Olarak Türk Siyasal Hayatı	65-71
4- Tarih Ders Kitapları ve Rusya	71-85

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TARİH DERS KİTAPLARI

1. Demokrat Parti Dönemi Düşünce ve Siyaset Ortamı	85-86
2. Demokrat Parti Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Rusya İmgesi	86-91

BEŞİNCİ BÖLÜM

1960-1980 DÖNEMİ TARİH DERS KİTAPLARI

1. 1960-1980 Dönemi Düşünce ve Siyaset Ortamı.....	92-94
2. Ders Kitaplarında Rusya İmgesi.....	94-100

ALTINCI BÖLÜM

1980 SONRASI DÖNEM TARİH DERS KİTAPLARI

Sonuç.....	107-108
Kaynaklar.....	109-114
Özgeçmiş.....	115

ÖZET

Türkiye'de ders kitapları konusu son yıllarda tarihçilerin ve eğitim bilimleri camiasının araştırmalarında önemli ölçüde yer tutmaktadır. Tarih ders kitaplarının hazırlanmasında, devletin ideolojik görüşü, toplumun sosyal ve kültürel yapısı ve uluslar arası ilişkiler önemli rol oynamaktadır. Tarih ders kitaplarımızda Rusya ile ilgili tarihsel olaylar aktarılırken saydığımız etkiler daha da ön plana çıkmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarih ders kitaplarında Rusya'nın ve Rusların tarihleri hakkında ayrıntılı bilgiler vardır. Rusların kurdukları yeni yönetim olan Sovyet Rusya'ya dış ilişkilerde dostane atıflar bulmaktayız.

Demokrat Parti Döneminde ise Sovyet Rusya ideolojik olarak karşı kutuptadır. Tek Parti dönemine göre Sovyet Rusya'ya atıflar sertleştirilmiştir. Bu dönemdeki tarih ders kitaplarında Rusların sömürgeci tarihlerine dikkat çekilmiştir.

İki askeri darbe döneminde (1960- 1980) ise Sovyet Rusya'ya karşı ifadeler yine serttir. Bu dönemde Rusların sömürgeci hareketleri ile Türk topluluklarına verdikleri maddi ve manevi zarara dikkat çekilmektedir.

Sovyetlerin uluslar arası arenadan güçten düşmeye başladıktan 1980'li yıllarda Sovyet Rusya'nın ideolojisi hala Türkiye'de tehlikeli görülmektedir. Atatürk ilke ve inkılâpları ise bu ideolojinin önünde duran en güçlü silah konumundadır.

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasından sonra Türkiye Cumhuriyeti uzun yıllardır Rusların hâkimiyetinde yaşayan ırkdaşlarıyla yakın ilişki kurmak için ders kitaplarını da kullanmaya başlar. 1994 yılında çıkarılan bir kanunla tarih ders kitaplarının arkasına bir Türk dünyası haritası eklenir. Rus hâkimiyetinden çıkan Türk topluluklarını tarihlerine daha fazla yer verilerek, Rusya'nın asırlardan beri Türk dünyasına zarar veren en büyük faktör olduğu vurgulanır.

ABSTRACT

Recently, the subjects of course books have an important role in the studying area of historians and education scientist.

The ideology of the state, the cultural and social values and forms and international relations have an the history course book's. When telling the historical events dealing with Russia, the same point of views hava more importance.

In the first years and at the begining of republic, there were a lot pf information in the course boks about Russian people and Russian history.

There were a lot of friendly attirbutions in the history text boks during the single party government.

Soviet Rusya was in the opposing group during the goverment of democrat party. At the time of the Republic Population Party goverment in our country the relation ships between Russia and Turkey began to worse. In other words the attirbation about Russia began to be hardened. In this governing period the attirbution in the history course books were about calling attention to the history of Russian colonialism.

In 1960-1980, including the two military impact the expression about Russia were also hard sitrict. During this time period the meterialistic and spiritual damages derived from the Russian colonialist activities reflected. Turkish people in the Assian continent and our country this subject began to be more in the history text books to be proud attention.

In the years of 1980s, that Russian policies and political power began to decrease, the Soviet Russian ideology was stil dangerous.

After coming to an and of Russia in 1992, we began to get into touch with Türks and Turkish socities living in the Asssian continent to be very for from our country planned by Russia for not getting into touch with us. A map o Turkish world was added to the end of the history text books.

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı İmparatorluğunun maddi ve manevi varlığı üzerine inşa edilmiştir. Osmanlı Devleti'nden kalan problemler, Türkiye'yi birebir ilgilendirmektedir. Coğrafi bakımdan Türkiye'ye yakın olan Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında yaşanan yoğun ilişkiler sadece bölgenin kaderini etkilemekle kalmamış dünya siyasetine de etki yapmıştır.

Bütün Türk dünyası açısından Rusya ve Ruslar oldukça önemlidir. Rusya ayrıca dünya siyasetinin en önde gelen aktörlerinden birisidir. Bu nedenle Rusya her açıdan dikkatle takip edilmesi gereken bir devlettir.

Akademik tarihçilik açısından Rusya ile ilgili pek çok eser yazılmıştır. Bu araştırma konusunun amacı ise Türk dünyası üzerinde kader değişikliği yapabilen ve 16. yüzyıldan itibaren uluslar arası gelişmelere yön verebilen bu komşumuzu lise öğrencilerine ne kadar tanıtabildiğimizle ilgilidir. Lise tarih ders kitaplarında Rusya ile Osmanlı Devleti arasında 1700 yılında yapılan İstanbul Anlaşması'na kadar olan bölümlerde Rusya ile ilgili çok az bilgi vardır. Fakat Osmanlı Devleti'ni anlatan tarih III ders kitaplarında 1699 Karlofça Anlaşması'ndan; Birinci Dünya Savaşına kadar olan bölümde en fazla Rusya'ya yer verilmiştir. Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı kazandığı savaşların nedenini doğru olarak tespit edebilmek tarihi olaylara daha nesnel ve daha gerçekçi bakabilmemizi kolaylaştıracaktır. Tarihsel olayların nedenlerini doğru tespit edebilmek yetişen genç nesillerin sorunlarını çözmelerine önemli katkı sağlayacaktır.

Bazen akademik tarihçiliğin gözden kaçırabildiği ayrıntıları ders kitaplarında bulabilmekteyiz. Çalışmada, tarih ders kitaplarının ele alındığı eserler temel başvuru kaynaklarımızdan olacaktır. Yine ders kitaplarını değerlendirebilmemiz açısından Osmanlı tarih yazıcılı hakkında bilgi sahibi olmak çalışma için önemlidir. Ders kitaplarının yazıldığı dönemin siyasî şartlarını ve hakim olan iktidarın tutumunu tespit etmek ders kitaplarını doğru değerlendirebilmek açısından yarar sağlayacaktır. Toplumların birbirlerine bakış açısını yansıtan tarihî

eserler oluşturulurken edebî eserleri de incelemek bir sonuca varabilme açısından oldukça önemlidir.

Türkiye'de tarih ders kitaplarını ele alan çalışmalar 1932 yılında I. Türk Tarih Kongresi ile başlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ders kitaplarına yansıyan bakış açısını değerlendirmek amacı ile Afet İnan, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Enver Ziya Karal'ın tarihçilikle ilgili çalışmaları önemlidir. Büşra Behar Ersanlı'nın; *İktidar ve Tarih* adlı eseri, Mete Tunçay'ın; *Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması* adlı eseri, Etienne Copeaux'un *Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine* adlı ders kitaplarını inceleyen eseri, tarih ders kitapları hakkında önemli bilgi vermektedir.

Tarih ders kitapları incelemesinde Salih Özbaran'ın eserleri oldukça önemlidir. 1994 yılında Buca Sempozyumunda sunulan bildirilerin derlendiği *Tarih Eğitimi ve Tarih Ders Kitapları*, Tarih Vakfı'nın 1995 yılında düzenlediği II. Uluslar arası Tarih Kongresinin bildirilerinin toplandığı *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorun u* yine tarih ders kitaplarını değerlendirebilmek amacıyla temel başvuru kaynağımız olacaktır.

Üniversitelerde son yıllarda yapılan ders kitapları ile ilgili tez çalışmaları araştırma konusu açısından önemlidir. Yücel Kabapınar'ın *Kredili Sistem ve Ders Kitapları* tez çalışması konu açısından yarar sağlayacaktır. Rusya ile ilgili imgeleri tespit etmek amacıyla Türk Rus ilişkilerini ele alan eserlere de başvurmak gerekir. Bu alanda Akdes Nimet Kurat başvurulması gereken temel kaynaktır. Rusya ile ilgili imgeleri tespit edebilmek amacı ile edebiyata başvurmak oldukça önemlidir.

Son yıllarda seçilen araştırma konuları içerisinde toplumların birbirlerine bakış açılarını gösteren imge kavramını tespit etmek yine çalışma açısından önemlidir.

Bu alanda Nuri Köstüklü'nün;" Türk Tarih Ders Kitaplarıyla Karşılaştırmalı Olarak İngiliz Tarih Ders Kitaplarında Metodoloji ve Türk İmajına Dair Bazı Tespitler"adlı makalesi, İbrahim Şirin'in; *Osmanlı İmgeleminde Avrupa* adlı eseri, Kezban Acar'ın; *Resimlerle Rusya, Savaşlar ve Türkler* adlı, eserini incelemek imge kavramı hakkında bizlere önemli ölçüde bakış açısı verecektir.

Cumhuriyetin ilanından itibaren okullarımızda okutulan ve araştırma konusu olan lise tarih ders kitapları incelenirken; incelenmesi gereken bir konu ise ülkemizin politik yapısı ve o dönemdeki ülkenin dış politikasıdır.

Cumhuriyet dönemi tarih ders kitapları incelenirken incelenmesi gereken Osmanlı tarihçilik anlayışının yanı sıra; Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yazılmış olan tarih ders kitaplarıdır. Çünkü bu kitaplar, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde yazılmış olan tarih ders kitaplarına temel oluşturmuşlardır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, iki kutulu dünyada artık yeni bir güç dengesi için mücadeleler devam etmektedir. Bu mücadelenin taraflarından birisi de yakın komşumuz olan Rusya Federasyonu'dur. 16. Yüzyıldan itibaren iyi takip edemediğimiz ve hakkında yeterince bilgi edinemediğimiz bu devlet karşısında büyük kayıplar verdik. Bu dönemdeki dünya üzerindeki hâkimiyet mücadelesini iyi anlayabilmemiz ve bu mücadeleden olumsuz etkilenmememiz için kuzey komşumuzu iyi takip etmemiz gerekmektedir. Bu devlet hakkında bilgi sağlama yolu için tarih biliminden yararlanmak çok önemlidir.

Bu tez çalışmasının her aşamasında bana yardımcı olan Yrd. Doç Dr Kemalettin Kuzucu'ya çok teşekkür ederim. Ayrıca tez çalışmasında gerekli olan kaynakları sağlamamda bana yardımcı olan Ahmet Emin Osmanoğlu'na da teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR

AÜSBF	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
C.	cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
haz.	Hazırlayan
İA	İslam Ansiklopedisi, MEB Yayınları
İÜ	İstanbul Üniversitesi
s.	sayfa
TTK	Türk Tarih Kurumu
yay	Yayımlayan

GİRİŞ

A-Tarihin Tanımı ve Amacı

Bütün bilimlerin öğretim etkinlikleri sürecinde, ilk önce öğretilecek bilimin ne olduğu hakkında genel ya da özel bir tanımlama yapılması gerekir. Konu tarih bilimi olunca şüphesiz "tarih nedir" diye sorulacak bir soruya insanların yaklaşımı farklı olacaktır. Tarih bilimiyle ilgilenmeyen insanlar bu soruya kısa sürede bir cevap bulacaklardır. Fakat tarih bilimiyle uğraşan bilim adamlarının veya tarihçi akademisyenlerin bu soruya verecekleri cevap çok da kolay değildir.

Carr, tarihi tanımlamanın zorluğunu şöyle dile getirmiştir. *"Tarih nedir? Sorusunu cevaplamayı denediğimizde, cevabımız bilerek ya da bilmeyerek, zaman içerisinde kendi tutumumuzu yansıtır ve daha geniş bir soruya, içinde yaşadığımız toplum hakkında ne düşündüğümüz sorusuna vereceğimiz karşılığın bir parçasını oluşturur. Ele aldığım konunun, daha yakından bir incelemede önemsiz bulunmasından çekinmiyorum. Yalnızca böylesine engin ve böylesine önemli bir soruya el attığım için fazlaca küstah gözükmekten korkuyorum."*¹

Tarihi incelerken dikkat edilmesi gereken noktalardan biri ise fen bilimlerindeki gibi kesin doğru bilgiye ulaşılmasının imkânsız olduğudur. Bununla birlikte tarihî olayları doğru değerlendirebilmek fen bilimleri ile uğraşan insanlara geniş ufuklar kazandırabilmesi ve bilimin temel özelliği olan neden sonuç ilişkisi kurmak açısı kazandırabilmesi önemlidir.⁴ Tarihçiler araştırdıkları konu için topladıkları olgulardan ve birikimlerinden faydalanarak tarihsel olayları anlamlandırmaya çalışırlar. Tarihçiler sürekli olarak geçmişi aydınlatmaya çalışırlar; Fakat unutulmamalıdır ki geçmişteki olayları bugün için birebir aydınlatmamız mümkün değildir.³

Bazı durumlarda da tarihi olayları yorumlarken daha geçmişteki benzer olaylara bakarak değerlendirme yapmaya çalışırız.

Tarihsel olaylarda genelleme yapılıp yapılamayacağı konusunda değişik bakış açıları vardır. Tarih biliminin hareket noktasını insan oluşturduğu ve beşerî

---

¹ Edward Hallet Carr, **Tarih Nedir?** İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 13.

² Ahmet Mumcu, "Türkiye'de Tarih Öğretimine Yönelik Bazı Düşünceler", **Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan**, AÜSBF Yayını, Ankara 1981, s. 177.

³ Dursun Dilek, **Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşüncenin Gelişimi**, 2. Baskı, PegemA Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 5.

hadiselerde sürekli değişmeyi göz önünde bulundurursak tarihin tekrardan ibaret olduğu yönündeki fikirler etkisini yitirmiş olur. Beşeriyetin sürekli değişmesine paralel olarak insanların ve insan kitlelerinin yarattığı olaylarda da değişme olacaktır. Fakat birbirini takip eden ve birbiri ile ilişkili olaylarda neden sonuç ilişkisi rahatlıkla kurulabilir.⁴ Tarihçiler, aralarında tam bir fikir birliği bulunmasa da tarihsel olaylarda benzerlik bakımından alt düzeyde genellemeler yapılabilineceği görüşündedirler⁵.

İnsanların tarih boyunca geçmiş olaylara bakarak değerlendirme yapmaya çalıştıkları görülmüştür. Araştırma konusu olan Sovyet Rusya'da böyle bir örnek mevcuttur. Bolşevikler, Fransız Devrimi'nin Napolyon ile sonuçlandığını biliyorlardı. Ruslar kendi devrimlerinin de böyle biteceğinden endişeliydiler. Bu nedenle liderleri içerisinde kişilik özellikleri bakımından Napolyon'a en çok benzeyen Troçki'ye güvenmediler ve Napolyon'a en az benzeyen Stalin'e güvenerek onu destelediler.⁶

Tarihçi geçmişteki olayları değerlendirmeye çalışırken temel malzemesi geçmişten kalan bilgi ve belge türündeki verilerden yararlanmaktadır. Tarihçinin işini yapabilmesi bu verilere bağlıdır. Buna karşı tarihsel olayların günümüzde değerlendirilme şekli konuyla ilgilenen tarihçilerin kişisel özellikleriyle de bağlantılıdır. Tarihi olaylar ele alınırken bilgi ve belgeler tarihçinin çalışmasına ışık tutarken; tarihsel kaynaklardan sonuçlar çıkarılırken tarihçinin kişisel özellikleri de araştırmayı etkilemektedir.

Carr, Tarihçi ile olguları arasındaki ilişkiyi karşılıklı bir etkileşim olarak değerlendirmiştir. Tarihçi olgularının ne aciz bir kölesi ne de zalim bir efendisidir. Tarihçi ile olguları arasındaki ilişki, bir eşitlik bir alış veriş ilişkisidir. Tarihçi olguları olmaksızın boş; olgular tarihçisi olmadan ölü ve anlamsızdır.⁷

Tarihin tanımı, öğretimi veya eğitimi yapılırken verilmesi gereken en önemli nokta kuşkusuz tarih biliminin merkezini insanın oluşturduğu gerçeğidir. Tarihi olayların geçmişte olup ve geçmişteki etkisinin bugünümüzü şekillendirdiği

---

⁴ İbrahim Kafesoğlu, "Tarih İlimi ve Bizde Tarihçilik", İÜ. **Tarih Dergisi**, S. 17-18, İstanbul 1963, s. 6.

⁵ DİLEK, **Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşüncenin Gelişimi**, s. 27.

⁶ Carr, **Tarih Nedir?** s. 84.

⁷ Carr, **Tarih Nedir?** s.7.

unutulmamalıdır. Tarih bu güne uyarlanabilmelidir. Tarihin insanoğlunun değişik zamanlarındaki yaşantısını anlattığı unutulmamalıdır.

Tarihsel olayları ele alırken tarihin ana konusunun insan olduğu unutulmamalıdır. *Tarih hiçbir şey yapmaz, büyük servetleri yoktur ve savaşlarda dövüşmez. Her şeyi yapan, sahip olan ve dövüşen insandır, sahici canlı insan*⁸.

Tarihsel olayları incelerken dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan birisi de tarih bilimi tahminlerin ve olasılıkların uyarlanmaya çalışıldığı bir bilim olmadığıdır. Carr'ın deyişiyle: *"Bismark 18. yüzyılda doğmuş olsaydı. Bu elbette saçma bir varsayımdır. Çünkü o zaman Bismark olmazdı. " Carr, tarihi şahsiyetleri yargılamaya çalışan tarihçileri Croce'nin sözleriyle tekrar uyarıyor: "Suçlamada bulunanlar şu önemli noktayı unutuyorlar ki, bizim mahkemelerimiz, yaşayan eylemde bulunan ve tehlikeli olabilen kimseler için kurulmuş zamanımızın mahkemeleridir, oysa öteki kimseler, kendi zamanlarının mahkemelerinde yargılanmışlardır. Tekrar ikinci kez mahkûm edilemez ya da bağışlanamazlar... Tarih anlatıyoruz diye yargıçlık taslayıp, tarihin görevinin bu olduğu inancıyla şunu mahkûm edip bunu bağışlayanlar... Genellikle tarih duygusunda yoksundurlar."*⁹

Tarihi olaylar ayrıca rastlantının ürünü olarak değerlendirilmemelidir. Devrimler, ihtilaller, savaşlar gibi toplumsal olayların nedenlerini şansa ya da rastlantının ürünü olduğuna inanan insanlar, günlük hayatlarında da doğru değerlendirmeler yapamamaktadırlar.¹⁰

B-Tarih Ders Kitabının Misyonu

Sosyal bilimler içerisinde tarih, konusu ve kapsamı gereği pek çok alana etki etmektedir. İnsanların siyasal, sosyal, kültürel alanlardaki yaşantılarında tarihin tesiri görülmektedir.

Okullarda öğrencilere tarih dersini öğretirken tarihin bir savaş malzemesi, propaganda aracı, dost ya da düşman kazandıran bir misyonu olmadığını, insanoğlunun yaşamını anlamlı kılmaya çalışan bir bilim olduğunun hissettirilmesi gerekmektedir. Şüphesiz öğrencilere tarih bilimi aktarılırken bilimlerin temel özelliği olan nesnellik ilkesine dikkat edilmelidir.

---

⁸ Carr, Tarih Nedir? S. 59.

⁹ Carr, Tarih Nedir? S. 91

¹⁰ Carr, Tarih Nedir? s. 120.

Dünyanın her tarafında tarih ders kitaplarının mensup olduğu devletin politikasını öğrencilere aktarma gibi bir görevi vardır. Dünya üzerinde şu anda tarih öğretimini tam anlamıyla nesnel yapabilen bir toplum yoktur. Fakat son yıllarda tarih biliminde eleştirel ve evrensel bakış açısı kazandırma çabalarının artmış olması, tarih öğretiminin tarafsızlaştırılması yönünde bir umut ışığı arttırmıştır.¹¹

Tarih ders kitapları komşu devletlerle olan ilişkilerinde hep savaşlar, sınırlar ve bu doğrultudaki konular uluslar arasında ayrılıklara neden olacaktır. Bu konuya en iyi örnek Sovyetler Birliği'nin dağılmasında sonra ortak bir Kafkasya tarihi yazmak için toplanan ülkelerin siyasi konularda anlaşmaya varamaması göstermiştir. Siyasi konularda çatışma doğması nedeniyle toplumlar arasında benzerlik olan gelenek, görenek, müzik, edebiyat ve yemek pişirme gibi toplumsal konularda ortak bir tarih yazma kararı alınmıştır.¹²

Kuşkusuz tarih bilimi, alanı gereği siyasetin ve iktidarların kullanımına müsait olan bilim dallarının başında gelmektedir. Bu etkiden en büyük payını alan ise devlet okullarında okutulan tarih ders kitapları olacaktır.

Tarih öğretiminin vatandaş yetiştirme gibi bir misyonu olması nedeniyle, tarih dersleri bilimsel tarih bilgileri vermenin yanı sıra, vatandaşlara devletin kültürel değerlerini aşılama gibi bir amaç da gütmektedir. Bu durum bazen tarih dersinin tarih disiplini öğretmekten sıyrılarak değişik amaçlar için kullanılmasına da neden olmaktadır.¹³

Tarih ders kitapları birçok ülkede dost veya düşman yaratma amacına hizmet edebilmektedir. Bu durum toplumlar ve ülkeler arasında ayrılıkları iyice körüklemektedir. 1946 yılında UNESCO ilk genel kurul toplantısında tarih kitaplarının düşmanlıklar ve ayrılıklar yarattığı konusunda uyarılarda bulunmuştu. 1974 yılındaki genel kurul toplantısında bu uyarılardan, Balkan ülkeleri de nasibini almıştı. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, yıllarca bir arada

---

¹¹ Salih Özbaran, "Giriş", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, haz. S. Özbaran, Buca Sempozyumu 29 Eylül-1 Ekim 1994, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s. 1.

¹² Titana Milko, "Tarih Ders Kitaplarında Yeni Bir Anlayışa Doğru", **Tarih Eğitime Eleştirel Yaklaşımlar**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 87.

¹³ Dilek, **Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşüncenin Gelişimi**, s. 36.

yaşamış insanların arasında meydana gelen kanlı savaşlar toplumlar arasındaki ayrılıkları körüklemenin acı sonucunu gözler önüne sermiştir.¹⁴

Tarih ders kitabı devletin ideolojisini, yazıldığı dönemin siyasi şartlarını, yazarın ideolojisini taşıyacağı kesindir. Tarih biliminin bir ülkenin ideolojik görüşünü yansıttığı dünyanın bütün kesimlerinde kabul gören bir gerçektir. Fakat bu durumun olumsuz etkileri kişiler ve toplumlar üzerinde görülmektedir. İnsanoğlunun yaşantısı üzerinde önemli bir yere sahip olan tarih biliminin öğretilmesindeki araçlardan birisi de devlet okullarında tarih öğretimi için kullanılan tarih ders kitaplarıdır. Türkiye'de ilköğretimden itibaren öğrencilere aktarılmaya çalışılan tarih bilgisi, insanların ileriki yıllarda, tarih ile ilgili konuları değerlendirmelerinde çok önemli yer tutacaktır. Ülkemizde üniversite eğitimi için ayrılan kontenjanların birçok öğrenciyi üniversite eğitiminden mahrum bırakması nedeniyle öğrencilerin ilköğretim ve ortaöğretim dönemlerinde aldıkları tarih bilgisi ile yetinmek durumunda kalmaktadırlar. Bu nedenle ortaöğretim kurumlarında verilen tarih bilgileri, yüksek öğretimden mahrum kalan insanların yaşantılarına önemli ölçüde tesir etmektedir.

Tarihsel konuların incelenmesinde tarihçinin içerisinde yaşadığı toplumun ve zamanın etkilerinden uzak kalması olası görülmemektedir. Tarihçi eserinde toplumu önemli ölçüde yansıtmaktadır. Bir tarihi eser incelenmeye başlandığı zaman yazarın adlı eser hakkında bir öngörü sağlamaktadır. Bunun yanında eserin yazılış tarihi ve yayım tarihi de eser hakkında bilgi sağlamak açısından önemlidir.¹⁵ Geçmişin her tarihçi için farklı olan bir yönü vardır. Tarihçiler eserlerinde farkında olmadan duygu ve düşüncelerini de katabilmektedir.¹⁶

Tarih ders kitaplarında Türkiye'nin komşuları hakkında bilgiler yetersiz düzeydedir. Tarih ders kitaplarımızın yakın tarihlerde olan değişimleri ve dönüşümleri yeterince yansıtamadığı görülmektedir. Sovyetler Birliğinde 1917 yılındaki Bolşevik Devrimi ve İran'da 1979 yılında yapılan İslam Devrimi bölgeyi ve uluslar arası camiayı önemli ölçüde etkilemiştir. Ayrıca sınır komşularımız Yunanistan ve Bulgaristan'da önemli dönüşümlerin olduğu olaylar tarih ders

---

¹⁴ Türkiye'de İlk ve Ortaöğretim Düzeyinde Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması, Tarih Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s. 8.

¹⁵ Carr, **Tarih Nedir?** s. 52-54.

¹⁶ Mustafa Aksoy, "Sosyoloji ve Tarih İlişkisi", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Sayı: 134, Şubat, 1998, s. 24.

kitaplarına yansıtılmamıştır. Yine Sovyetlerin dağılmasının uluslar arası etkileri ders kitaplarımıza yansıtılmamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetleri ve Doğu Avrupa ülkeleri hakkında tarih ders kitaplarında verilen bilgiler oldukça azdır.¹⁷

Tarih ders kitaplarımızda Türk Devletlerinin ve köklü Türk kültürünün izlerini yeterince verememekteyiz. Tarih ders kitaplarımıza Türklerin dünya medeniyetine olan katkılarını yeterince verememek önemli eksiklerdendir.¹⁸

Tarih ders kitabı yazımı genel anlamda Avrupa ülkelerinde de bir ideoloji aracı olarak görülmektedir. İngiliz tarih ders kitaplarında Türk imajını inceleyen Nuri Köstüklü, Türklere karşı bazı önyargıları belirtmiştir. "Understanding History I" adlı ders kitabında Osmanlı Devleti anlatılırken kazığa oturtulmuş iki insan minyatüründe Türklerin cezalandırma yöntemini dile getirilmiştir. Yine Türkler hakkında önyargı ile yazılmış bir kitap da " Twentieth Century History the World *since 1900*" adlı ders kitabıdır. Bu kitap Kurtuluş Savaşı veren Türkleri, 20. yüzyılın zalim milliyetçilerine örnek olarak göstermiştir.¹⁹

Tarih ders kitaplarıyla ilgili araştırmalarda bulunan Hakkı Dursun Yıldız, Avrupa tarih ders kitaplarında Türk kültürü ve medeniyeti hakkında bilgilerin verilmediği ve siyasi tarihte Türklerin adı geçerken önyargıların devreye girdiği görülmektedir. Fransız tarih ders kitaplarında Türk tarihi ile ilgili bilgiler çok azdır. Alman tarih ders kitaplarında da Türklerle ilgili bilgiler yetersiz kalmaktadır. Türkler hakkında en fazla ön yargıların olduğu kitaplar Yunan tarih ders kitaplarıdır. Yunan Tarih ders kitapları, Türk idaresinden karanlık devir diye söz etmektedirler.²⁰

Tarih ders kitaplarında önemli eksiklerden birisi de kuşkusuz tarihi olayları Türk ve İslam tarihinin bazı bölümlerine, kısmen de Avrupa tarihinin bazı bölümleri ile sınırlandırmış olmamızdır. Özellikle Japonya, Çin, uzak doğu ülkeleri ve Üçüncü Dünya ülkeleri olarak adlandırılan Afrika uluslarının tarihine, sömürge

---

¹⁷ Salih Özbaran, **Tarih Tarihi ve Toplum**, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005, s. 131.

¹⁸ İbrahim Kafesoğlu, "Tarih İlimi ve Bizde Tarihçilik", s. 10.

¹⁹ Nuri Köstüklü, **Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi**, 3. Baskı, Günay Yayıncılık, Konya, 2003, s. 134-135.

²⁰ Hakkı Dursun Yıldız, "Türk Tarihi ve Liselerimizde Tarih Öğretimi", **Türk Kültürü**, Sayı 18, Nisan, İstanbul, 1964, s. 90-93.

karşıtı hareketlerine yer ayrılmadığına ve bu ulusların bağımsızlık yolundaki mücadelelerinin sayfalaraya yansıtılmadığını görmekteyiz.²¹

Türk tarihinin ders kitaplarına yansımada da eksiklikler vardır. Türk tarihi içinde Selçuklu ve Osmanlı tarihleri ile ilgili bilgiler önemli oranda yer tutarken, Buna karşı 16 ve 17. yüzyıldaki Orta Asya Türk dünyasının kitap sayfalarına yok denecek kadar az yansıtıldığı görülmüştür.²²

Tarih ders kitaplarındaki üslup ve anlatım noktalarının da çok önemli olduğunu vurgulamak gerekir. Ders kitaplarımızda genellikle ezberci bir anlatım tarzı göze çarpmaktadır. Tarih ders kitaplarının sorunu olarak da bu kitaplara yol göstericilik misyonu olan akademik tarihçiliğin evrensel bakış açısı yakalayamamış olması büyük bir problemdir.²³

Tarih ders kitaplarımızda tarihi bilgileri çarpıtarak sloganlaştırma yolunu çok defalarca tercih etmekteyiz. Birinci Dünya Savaşında Müttefiklerimizin yenilmesi ile savaşı kaybetmiş olmamız, Ayrıca Akdeniz'in bir Türk gölü olduğunu söylememiz bazı tarihsel çelişkilerimizdendir. Akdeniz'i bir Türk gölü olarak anlatırken; Akdeniz'deki Malta ve Sicilya üsleri ve İspanya kıyılarının elimizde olmadığını göz önünde bulunduramamız yaptığımız en bariz hatalardandır.²⁴

Türkiye'de tarih ders kitaplarının kapsamını ve tarih öğretimini etkileyen önemli faktörlerden birisi de ortaöğretimden sonra yapılan sınavlardır. Gerek devlet okullarında gerekse kolej ve ya dersanelerdeki öğretmenler sınavda soru sorulan konulara yoğunlaşmakta, diğer konular atlanabilmektedir. Bu nedenle Öğrenci seçme sınavlarında sorulan soruların konulara göre dağılımının fazla olması ve toplumsal ve iktisadi tarihten sorular sorulması okullarda müfredatlara yeni konular alınmasını tetikleyebilecektir.²⁵

---

²¹ Özbaran, **Tarih Tarihçi ve Toplum**, s. 156.

²² Hakkı Dursun Yıldız, "Türk Tarihi ve Liselerimizde Tarih Öğretimi", **Türk Kültürü**, Sayı: 18, Nisan, İstanbul, 1964, s. 90-93

²³ İlber Ortaylı, "Tarih Öğretimi İçin Yazılacak Olan Kitaba İlişkin Sorunlar", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, Haz. Salih Özbaran, Buca Sempozyumu 29 Eylül- 1 Ekim 1994, Buca Sempozyumu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 48.

²⁴ Ortaylı, "Tarih Öğretimi İçin Yazılacak Kitaba İlişkin Sorunlar", s. 47.

²⁵ Murat Çizakça, "Ortaöğretim Tarih Öğretiminde İçerik Yenilenmesi", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, Haz. Salih Özbaran, Buca Sempozyumu 29 Eylül- 1 Ekim 1994 Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 229.

Avrupa'da ortaöğretim tarih ders kitaplarının müfredatı incelendiğinde 20. yüzyıl tarihine önemli oranda yer ayrılmıştır. En fazla üzerinde durulan konular şunlar olmuştur.

- Birinci Dünya Savaşı ve ortaya çıkış nedenleri
- Rus devrimi
- 1918'de Avrupa'nın yeniden yapılandırılması
- Totalitarizmin yükselişi, komünizm, Nasyonel sosyalizm ve faşizm
- Ekonomik kriz
- Uluslar arası bantsın çöküşü
- İkinci Dünya Savaşı, "toplular savaş"
- 1945'de Avrupa'nın yeniden yapılandırılması
- Soğuk Savaş dönemi: NATO ve Varşova paktı
- Sömürgeciliğin tasfiyesi
- 1945 sonrasında siyasal ve ekonomik işbirliği
- Avrupa Topluluğu
- Glastnos ve Prestroyka
- Sovyetler Birliği'nin dağılmasıdır.²⁶

Avrupa'daki ders kitapları müfredatına baktığımız zaman çağdaş konulara yer ayrılabilmiştir. Ders kitaplarında da bu konulardan bazılarına değinilmektedir. Fakat genel olarak kitaplarımızda savaş konuları yerini alırken uluslar arası kuruluşlar ve toplumsal hareketler göz ardı edilmektedir.

Avrupa ülkelerinin tarih ders kitaplarında, üzerinde önemle durulan hususlardan birisi de toplumsal temalardır. Tarih müfredatlarında göze çarpan ana temalar şu başlıklar altında ele alınmaktadır.

- 20. yüzyılda teknolojik ve bilimsel gelişmeler
- Sosyal değişim

---

²⁶ Robert Stradling, **20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli**, çev. Ayfer Ünal, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2003, s. 4.

- Kadınların toplum içinde değişim rolleri
- Kitle kültürünün ve gençlik kültürünün ortaya çıkışı
- 20. yüzyılın özgün kültür ve sanat akımları
- Sanayileşme ve sanayi sonrası toplumun ortaya çıkışı
- Kentleşme
- Ulaşım ve haberleşme
- Nüfus hareketleri
- Avrupa'da ulusal ve diğer azınlıkların değişen durumları
- Çatışma ve işbirliği
- Milliyetçi hareketler
- Totalitarizm ve liberal demokrasi
- İnsan hakları.²⁷

Ülkemizde yetiştirilen ortaöğretim öğrencilerinin, Türkiye'yi ve dünyayı daha iyi anlayabilmesi, sosyal ve kültürel değişimleri daha iyi yorumlayabilmesi için yukarıda bahsedilen temaları tarih kitaplarımıza dâhil etmemizde büyük fayda vardır.

Ders kitaplarımızı 1945 yılı ile sınırlandırarak, bilimsel bilgilerin sürekli olarak eskidiği bir ortamda çağı yakalayabilmede geri kalmak sorunu ile karşı karşıyayız. Bu yüzden 1945'ten sonra dünyada meydana gelen büyük değişim ve dönüşümleri tarih ders kitaplarına yansıtmanız gerekmektedir.²⁸ Buna ek olarak tarihi olayların anlatımını hikâyecilikten kurtaramamamız, tarihi olayları hep kronoloji bilgisi çerçevesinde değerlendirmemiz tarih ders kitaplarında önemli ölçüde kendisini göstermektedir. Cumhuriyet tarihi ile ilgili yazılmış önemli ölçüde eser varken bu bilgileri ders kitaplarına yansıtamamamız önemli eksikliklerdir.²⁹

---

²⁷ Stradling, **20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli**, s. 4.

²⁸ Oktay Gökdemir, "Küreselleşme Bağlamında Türkiye'de Cumhuriyet Tarihi Yazıcılığının Sorunları", **Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 213.

²⁹ Mustafa Aksoy, "Sosyoloji ve Tarih İlişkisi", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Sayı: 134, Şubat, 1988, s. 24.

İkinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren dünyada ve Türkiye'de önemli değişmeler ve gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin tarih ders kitaplarına aktarılamamasında şüphesiz ilgili kurulların ve yöneticilerin payı çok büyüktür.³⁰

Avrupa'da bulunan ulusal ve bölgesel tarih öğretmenleri birliği Euro Clio, Tarih Öğretmenleri Birlikleri Avrupa Daimi Konferansı, adlı bir örgütlenmeye giderek ve tarih ders kitapları içeriklerinin iyileştirilmesi konusunda ortak bir görüşe varmışlardır. Bu görüşlere göre iyi bir ders kitabı:

1. Sınırları zorlayıcı olmalıdır.
2. Aktif ve yaratıcı olmalıdır.
3. Akademik ve eğitsel anlamda en yeni olmalıdır.
4. Çok yönlü/ çoğul perspektifi olmalıdır.
5. Yaş grubuna ve yeteneklere uygun olmalıdır.
6. Hedef gruba uygun dil kullanmalı, dil yeteneklerini geliştirici olmalıdır.
7. Müfredat ders programını tümüyle kapsamalıdır.
8. Çekici olmalıdır.
9. Yardımcı malzemelerle, bilişim ve iletişim teknolojisiyle bağlantılı olmalıdır.
10. Dersler arası ortak çalışmalara olanak tanınmalıdır.³¹

---

³⁰ Salih Özbaran, "Türkiye'de Tarih Eğitimi ve Ders Kitapları Üstüne Düşünceler", **Tarih Eğitimi ve Tarihte "Öteki" Sorunu**, 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 63.

³¹ **Tarih Eğitime Eleştirel Yaklaşımlar**, haz. O. Köymen, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 211.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH BOYUNCA TÜRKLER VE RUSLAR

1. Başlangıçtan 20. Yüzyıla Kadar Türk-Rus İlişkileri

Yaşadıkları coğrafya itibarıyla Ruslar Türklerin en eski komşularındandır. Bölgesel yakınlığın birbirine yaklaştırdığı bu iki toplum, ilişkilerini, kültürel alandan siyasi alana taşımak durumunda kalmışlar, bunun sonucunda yer aldıkları bölgede siyasi mücadele içine girmişlerdir.³² Ortaçağdan günümüze Asya ve Avrupa kıtaları başta olmak üzere, dünya siyasetinin belirlenmesinde daima aktif rol almış ve hatta bu siyasete yön vermiş olan bu iki milletin 21. yüzyılda, bugün adına Avrasya denilen coğrafyanın siyasi ve ekonomik şekillenmesinde de etkin rol oynayacakları açıktır.

Rusların etnik kökeni hakkında değişik görüşler mevcuttur. Bunun nedeni Rusların, Slav ırkına mensup olması ve bu ırkın yeryüzündeki siyasi ve dini dağılımının genişliğidir. Antropoloji ve filoloji çalışmaları, Slavların Hind-Avrupa kökenli olduklarını ortaya koymuştur. Slavların bir kolu olan Ruslarla ilgili olarak İslam kaynaklarında yer alan bilgiler, bu halkın Doğu Avrupa coğrafyasında görülmeye başladığı 8. yüzyıla kadar gider. Rusların milli kaynakları, kendilerinin deniz aşın memleketlerden geldiklerini ileri sürerler.³³ Rusların sansın bir kavim olduklarına dair bilgiler, daha 6. yüzyıla ait Bizans kayıtları ile 9. ve 10. yüzyılda kaleme alınmış Arap kaynaklarında yer almaktadır. Bununla birlikte, coğrafi yakınlık ve kültürel ilişkilerin etkisiyle Türklerle aynı kökten geldiği bilinen Fin ırkıyla kaynaşma sonucunda, Rusların ırksal özelliklerini kaybetmeye başladıkları bilinmektedir.³⁴

Ruslar uzun yıllar boyunca Türk devletlerinin ve Moğolların hâkimiyeti altında yaşamışlardır. Bu nedenle Rusların devlet teşkilatında Türklerin ve Moğolların izlerini görmek mümkündür.

---

*Toplulukların yaşadıkları coğrafyaları birbirine yakın olması ya da benzer olması, toplumların yaşamlarına önemli oranda tesir etmektedir. Fakat bir topluluğun kültürünü coğrafi çevre şartlarının tayin ediciliğine tabii determinizme bağlı gören bir metod yanlış da sık sık yapılabilmektedir. Sosyal gerçekliği sadece coğrafyaya bağlamak doğru değildir. Coğrafyanın insan toplulukları üzerindeki etkisi nispidir; mutlak değildir (Mustafa E. Erkal, "Tarihçilerin ve Sosyologların Kaçınımları Gereken Bazı Metod Hataları", **Tarih ve Sosyoloji Semineri Bildiriler**, 28-29 Mayıs 1990, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1991, s. 24.

³³ Akdes Nimet Kurat, "Ruslar", *İA*, Eskişehir 1997, X, 788.

³⁴ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, TTK Yayını, Ankara 1993, s. 3.

Ruslar 10. yüzyılın sonlarında Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. Örgütlenmeleri ise Knezlik (prenslik) şeklindeydi. 13. yüzyıla kadar Kief Knezliği diğerlerine oranla öne çıkmışken, bu tarihten sonra üstünlük Moskova'ya geçmiştir. İvan Kalita zamanında kilisenin Moskova'ya nakli ve ondan sonra gelen knezlerin çok akıllıca hareket etmeleri Moskova Knezliği'nin büsbütün kuvvetlenmesine neden olmuştur.³⁵ Aynı dönemde Anadolu'nun kuzeydoğusunda, yeryüzünün en büyük imparatorluklarından birini kuracak olan Osmanlı beyliğinin bu yolda ilerlemesine benzer biçimde, Moskova'nın da diğer knezlikleri hâkimiyetine almaya başlaması, Rusların devletleşme yolundaki sürecin başlangıcını teşkil etmektedir.³⁶

Rusya tarihinde dönüm noktası oluşturan olaylardan biri, 1395 yılında meydana gelmiştir. Hâkimiyet sahasını genişletmek isteyen iki Türk hakanı, Altınorda Hükümdarı Toktamış ile Asya coğrafyasını alt üst eden büyük Timur arasında vuku bulan savaş sonucunda Altınorda'nın ağır bir darbe alması, Ruslara Kafkasya bölgesinde geniş bir imparatorluk kurmak için büyük fırsat doğurmuştur.

Altınorda zayıflamaya başladıktan sonra Türkler, çeşitli isimler altında hanlıklar kurdular. Bunlardan bazıları Kazan Hanlığı, Kırım Hanlığı, Astragan Hanlığı, Saray-Taht Hanlığı ve Sibir Hanlığı'dır.

Bu Hanlıkların içerisinde gerek Türk-Rus, gerekse Türk-Avrupa siyasi ilişkileri açısından en önemli yeri Kırım Hanlığı işgal etmektedir. Kırım Hanlığı oldukça tutarsız bir siyaset izlemesiyle dikkati çeker. Bir taraftan Türk dünyasıyla yakın temas kurma yoluna giderken, diğer taraftan Ruslar ve Lehlilerle ittifaka girmek gibi zikzaklı bir politika izlemiştir. Mehmet Saray'ın, ilk Kırım hanlarından Mengli Giray'ın siyasetine ilişkin tespitleri oldukça çarpıcıdır: "Daima istiklali, sağlamak için Moskova Büyük Knezliği ile birleşmek, Litvanya ve Lehistan'la dostluk kurmak ve hanlığın kendi kuvvetlerini arttırmak için Volga kıyısında kalan diğer kabileleri de elden geldiği kadar Kırım'a çekmek olmuştur".³⁷

Son Altınorda hükümdarı Seyyid Ahmed Han, Ruslardan alınan verginin ödenmemesi üzerine, 1481 yılında Moskova seferine girişmişti. Zaten Timur darbesiyle büyük yara almış olan Altınorda'yı kontrolü altına almak isteyen Kırım Hanı Mengli Giray Altınorda topraklarında tek söz sahibi olmak amacı ile Seyyid

---

³⁵ Mehmet Saray, **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, MEB Yayınları, İstanbul 2004, s. 14.

³⁶ Mehmet Saray, **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, s. 11.

³⁷ Mehmet Saray, **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, s. 18.

Ahmed'in Moskova seferi sırasında ona karşı bir saldırı tertip ederek, Ahmed Han'ı öldürmüştür. Böylelikle Kırım hanı, dolaylı olarak, Rusya'ya müstakil hareket etme imkânı vermiştir.³⁸

15. yüzyılda başlayan Rus yayılması, 16. yüzyılın ortalarında Hazar Denizi'ne kadar ulaştı. Bu genişleme Ruslara, Doğu Avrupa'nın en güçlü devleti haline gelmelerinin yolunu açtı. Nitekim IV. İvan'ın, "Knez" ünvanını terk ederek "Çar" ünvanını alması, Rusya İmparatorluğunun teyidi anlamına gelmekteydi. Rus tarihçilerinin, "Müthiş" lakabını yakıştırdıkları bu çar, diğer yandan kendi halkına yaptığı zulümlerle nam saldıği için de "Korkunç" lakabı verilmek suretiyle yeni bir unvana sahip olmuştur. Korkunç İvan, tarihçiler tarafından Rus Çarlığı'nın kurucusu kabul edilmektedir.

Kafkaslarda binlerce yıl hüküm süren Türk üstünlüğünün, bir zamanlar Türklere tabi Rus halkının eline geçmesi, oldukça düşündürücüdür. Çünkü bu bölgede asırlarca Türk devlet geleneği ve Türk devlet yönetimi hâkimdir. Ordu, devlet, maliye ve benzeri birçok alanda çağına göre ileri olan Altınorda Devleti'nin yerini dolduramayacak Türk mirasçılar bırakamamasında içte yaşanan büyük iktidar mücadeleleri etkili olmuştur.

Altınorda'nın ortadan kalkmasından sonra, Türk koruyucularının güçten düşmeleri karşısında bölgenin önemli toplumları, Çeçenler, Çerkezler ve Gürcüler arasında meydana gelen mücadelelerde mağlup olan beyler, çareyi IV. İvan'a sığınmakta bulmuşlardır. Kazan ve Astrahan'ın düşmesinden sonra bu beyler, kendi ahhalilerinin Rus hâkimiyetine girmek istediklerini ileri sürerek Rusları buralara davet ediyorlardı. Nitekim Ruslar bu durumdan istifade ile pek çok Türk sahasını ele geçirdiler.³⁹

Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan Altınorda, Rus devlet teşkilatı bakımından da önemli bir yere sahiptir. Altınorda Devleti, diğer Türk devletleri gibi hâkimiyeti altında olan topluluklara hoşgörü ve adaletle yaklaşmıştır. Ruslar Altınorda hâkimiyetinde başş ve huzur içerisinde yaşamışlardır. Altınorda'nın yıkılmasından sonra Rusların dünya siyasetini yönlendirmeye başlayacak kuvvete yavaş yavaş ulaştığı görülmektedir. Bu basanda Rusların, Altınorda Devleti'nin,

---

³⁸ Saray, Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi, s. 24.

³⁹ Saray, Türk Rus Münasebetlerinin Bir Analizi, s. 27-28.

askeri, siyasi ve ekonomik yönden devlet teşkilatını örnek almalarının büyük etkisi olmuştur.

Rusların Kafkasya'da siyasi bakımdan güçlenmesinde, Osmanlı Devleti'nin izlemiş olduğu politika da etkili olmuştur. Zira Osmanlılar kuruluş ve genişleme dönemlerinde yüzlerini batıya çevirmişler; doğunun Müslüman devlet ve topluluklarıyla ise, ancak kendisine yönelik bir tehlike sezindiğinde savaşa tutuşmuşlardır. Osmanlı'nın Kafkasya'daki ırkdaşları ise 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar ciddi anlamda ilgisini çekmeyecektir. Osmanlı Devleti diğer Türk devletlerinin mirascısı olduğu yönündeki politikasını Altınorda Devleti'nin topraklarında devam ettirmemiştir.

Ruslar, Türk topraklarında ilerlemeye devam ederlerken; Kanuni Sultan Süleyman zamanında altın çağını yaşayan Osmanlı İmparatorluğu, tüm Türk ve Müslüman âleminin lideri konumundaydı. Gerek devletin dikkatini batıya çevirmesi, gerekse Rus tehdidinin ciddiyetinin anlaşılmasında geç kalınması gibi nedenlerle Türk diyarları yavaş yavaş Rusların eline geçmeye başlamıştı. Rus tehlikesini görece erken fark eden ve bu tehlikeye karşı tedbir olarak Don ve Volga ırmaklarını bir kanalla birleştirmek isteyen Sokullu Mehmed Paşa'nın projesi, hayata geçirilememiştir. Projenin başarısızlığa uğramasında Kırım hanının ikircikli politikasının payı büyüktür.

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun 1678 yılında Çehrin Seferi'nde Rusları yenilgiye uğrayan Rusların, Osmanlı üzerindeki emellerine geçici bir darbe vurmuşsa da, Rus yayılcılık siyasetine tam anlamıyla engel olunamamıştır. İşte bu tarih, Türk-Rus ilişkilerinin, Osmanlı- Çarlık Rusya mücadelesi kimliğine bürünmesinin başlangıcını oluşturur. Bundan sonraki mücadelelerde Çarlık Rusya'ya karşı Türk dünyasının temsilcisi Osmanlı İmparatorluğu'dur. Osmanlı ordusunun Viyana'da bozguna uğraması, Ruslara öteden beri bekledikleri ve tarihsel açıdan değer biçilemeyen fırsatı vermiş, Rusya, 1700 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nden ilk defa toprak ve siyasi imtiyaz elde etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında yapılan savaşlardan sonra imzalanan ve Osmanlı'ya aleyhinde ağır maddeler taşıyan Küçük Kaynarca (1774)

---

⁴⁰ S. F. Oreškova, "Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki Savaşlar: Sebepleri ve Kimi Tarihi Sonuçları", **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, der. G. Kazgan-N. Ulçenko, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 18.

ve Yaş (1792) Antlaşmaları, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu karşısında üstün duruma geçmesini sağlamıştır. Azak Kalesi'nin Ruslarda kalmasını teyid eden Küçük Kaynarca Antlaşması, Kırım ile Osmanlı'nın bağlarının kopması anlamına gelmekteydi. Aynı antlaşma ile Osmanlı Devleti'nde Ortodoks kiliselerinin himayesini Rusya alıyor ve Rus tüccarlara ayrıcalıklar tanınıyordu. 1792 yılında yapılan Yaş anlaşması ise Küçük Kaynarca Antlaşmasının maddelerini iyice ağırlaştırıyordu. Kırım'ın Rusya'ya ilhakı kabul ediliyor, Özi tamamen Rusya'ya bırakılıyordu.

Kırım'ın Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmasının nedenlerinden birisi olarak Rusya'nın Kırım hanları arasında yaptığı propagandalar gösterilebilir. Zira Ruslar Kırımlı yöneticilere sık sık Cengiz soyunun şanlı günlerini hatırlatarak, Kırımlıların da bu mirasın doğal sahibi olmak yönündeki telkinleri, Tatar beyleri arasında Osmanlı yönetiminden çıkıp bağımsız bir devlet kazanmak yönünde fikirlerin gelişmesinde teşvik edici rol oynamıştır.⁴¹

Osmanlı aleyhine ağır şartlar taşıyan diğer bir anlaşma ise, 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan savaşlardan sonra imzalanan Edirne Anlaşması'dır. 1829 tarihli bu antlaşma Eflak; Boğdan ve Sırbistan'ın özerkliğini arttırıyordu. Ruslar sadece Slav topluluklarının yanı sıra Slav olmayan Yunanlıların da Osmanlı Devleti'nden ayrılmasında en büyük rolü oynuyorlardı.⁴²

1.1 Rusların Bir Devlet Politikası Olarak Panslavizm

Rusya'nın, Osmanlı Devletini yıkmak için kullandıkları en önemli araçlardan birisi Panslavizm silahıdır. Bütün Slavları Rusya'nın himayesinde toplamak amacını güden Panslavizm siyaseti, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında önemli rol oynamıştır. Bu fikir akımı 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı Devleti'nin yenilgiye uğramasından sonra daha da etkili olacaktır.

Siyasi bir hareket haline gelen Panslavizm, Rusya'nın bu akımı kendi emperyalist maksatlarına alet etmesinin etkisiyle daha hızla yayıldı. Rusya'da Panslavizmin kuvvetli bir şekilde gelişmesi, 1725'de Şark İlimler Akademisi'nin kurulması ve 1755'de Moskova Üniversitesi'nin tesisi ile başlayan Rus dili ve tarihini araştırma faaliyetleri sürecinde, Slav dilleri ve tarihlerine de geniş ilgi

---

⁴¹ Süleyman Kocabaş, *Tarihte Türk- Rus Mücadelesi*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1989, s. 129.

⁴² Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917 Tarihine Kadar*, s. 325.

gösterilmesiyle olmuştu. Panslavizm fikri daha sonra siyasi bir kimliğe bürünerek tüm Slav topluluklarının bir bayrak altında toplanması şekline büründü. Bu fikir Rus şairlerinden özellikle Puşkin ile Tyütçev tarafından işlenerek bütün bir devlet politikası haline getirilmişti.⁴³

Rusya'nın, Panslavizm'i bir ideoloji olarak belirlediği devre, Rus ve Ermeni ilişkileri açısından da önemli gelişmelerin yaşandığı dönemdir. Türklerle asırlarca iyi ilişkiler içerisinde yaşayan Ermenilerin, sonradan Osmanlı Devleti'ne yönelik ayrılıkçı hareketlere kalkışmasında, Panslavizm düşüncesinin payı oldukça büyüktür.

Ruslarla Ermeniler arasında ilk münasebetlerin Petro'nun tahta geçtiği 17. yüzyılın ilk çeyreği sonlarında başladığı bilinmektedir. Taraflar arasındaki bu münasebetlerin kısa zamanda gelişerek 18. asrın ilk çeyreği sonlarında bir nevi ittifaka dönüştüğü görülür.⁴⁴

19. yüzyılın dördüncü çeyreğinde Ruslarla Osmanlılar arasında yapılan ve Osmanlılar aleyhine çok ağır şartlar taşıyan anlaşmalardan birisi ise Berlin Anlaşması'dır. Bu anlaşma ile Sırbistan ve Romanya'ya bağımsızlık tanınmış, Bulgaristan'ın bağımsızlığına gidişinin yolu açılmıştı. Söz konusu antlaşmanın arifesinde yapılan 1877-1878 savaşıyla birlikte bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bu savaş ve ardından imzalanan antlaşmanın Osmanlılar için çok ağır ve yıkıcı hükümler taşıdığı açıktır. Zira savaşta Türklerin asker kaybı da çok fazla olduğu gibi, antlaşma ile de, hem doğuda hem batıda çok geniş bir araziye Ruslara terk edilmişti. Nitekim bundan sonraki tarihlerde Osmanlı Devleti hızlı bir parçalanma sürecine girecek, Kafkasya ve Balkanlar'dan Anadolu'ya onbinlerce insan göç etmek zorunda kalacaktı. Bu savaşla birlikte muhâceret (göç) olgusu Türklerin yaşamına girecektir. Bundan daha önce 1853-1855 yıllarında aynı ülke ile yapılmış olan Kırım Savaşı'nın akabinde de ortalama bir milyon insan yurtlarını terk ederek Osmanlı ütopraklarına sığındı. Söz konusu Türk göçlerine ilişkin çok sayıda akademik çalışma ortaya konulmuş olmakla birlikte, burada sözü uzatmadan, sadece Kemal Karpat'tan derlenen ve aşağıda tablo halinde sunulmuş olan verilerle yetinilecektir.⁴⁵

---

⁴³ Saray, *Türk-Rus Münasebetlerinin bir Analizi*, s. 142.

⁴⁴ Saray, *Türk-Rus Münasebetlerinin bir Analizi*, s. 164.

⁴⁵ Kemal Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi*, çev. Akile Zorlu Durukan-Kaan Durukan, İmge Yayınları, Ankara, 2002, s. 130. Konuyla ilgili olarak ayrıca bk. Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, TTK Yayını, Ankara 1997; Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, TTK, Ankara 1994.

TABLO I: Kırım Savaşı'ndan Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Kafkasya ve Balkanlardan Türkiye'ye Türk Göçleri

Göç edilen yer	Yıllar	Nüfus
Kırım	1853-1856	1.000.000
Kırım ve Kuban	1856-1862	450.000
Kırım ve Kuban	1867-1914	350.000
Kafkaslar	1862-1865	1.500.000
Kafkaslar	1865-1900	1.000.000
Kafkaslar	1874-1877	125.000
Balkanlar	1877-1878	800.000
Balkanlar	1878-1914	2.200.000
		Toplam: 7.425.000

Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya'nın karşı karşıya geldiği son savaş ise Birinci Dünya Savaşıdır. Bu savaşla Sarıkamış'ta taarruza geçen Türk ordusu, on binlerce askerini ağır kış şartlarının etkisiyle kaybetmiş, asker savaşamadığı için Erzurum ve Kars düşman işgalinden kurtarılamamıştı. Üstelik Muş ve Bitlis'in düşman eline geçmesiyle Osmanlı'nın doğudaki kayıplarına yenileri eklenmişti.

1917 yılında Rusya Bolşevik⁴⁶ Devrimi'nin etkisiyle savaştan çekilmek zorunda kalmıştı. Buna paralel olarak Osmanlı Devleti'nin Anadolu topraklarında yeni kurtuluş hareketi filizlenmeye başlayacak ve bu hareket 1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi adıyla İstanbul'dan bağımsız olarak yeni bir hükümet sıfatıyla Türk tarihinde yeni bir süreç başlatacaktı. Her iki ülkedeki bu yeni süreç, asırlardır mücadele halindeki iki devletin dış politikasında yeni hedefler gündeme getirecek ve ortak düşmanlara karşı iki millet ortak hedefler etrafında ittifaklar ve anlaşmalar yapmaya kadar uzanan yeni politikalara girişeceklerdi. Nitekim Türkiye ile Sovyetler arasında bir savaş söz konusu olmaksızın imzalanan 16 Mart 1921 tarihli Moskova Anlaşması, belirtilen iyi ilişkileri taçlandıran bir anlaşma olarak tarihe geçecektir.⁴⁷

⁴⁶ Bolşevik kelimesi Rusça kökenli bir kelimedir. Anlamı çoğunluk ya da çokluktur.

⁴⁷ Bülent Gökay, **Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye**, Çev. Sermet Yalçın, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s. 143.

TBMM hükümeti ile Cumhuriyet rejimi arasındaki Türk-Rus ilişkileri, bu çalışmanın temel konusunu teşkil ettiğinden, bu dönemdeki ilişkiler, yeri geldikçe incelenecektir.

1.2. Rusya'nın Türk Dünyası Üzerindeki Emelleri ve İstihbarat Faaliyetleri

Tarih boyunca Ruslar ve Türkler birbirleriyle yakın ilişki içerisinde bulunmuşlardır. Zaman zaman savaşlar ve anlaşmalarla belirlenen siyasi ilişkiler, ticaret, sosyal hayat, kültür, müzik, edebiyat gibi pek çok alana yayılmışsa da Türk-Rus ilişkilerinin en önemli noktasını kuşkusuz bölgedeki iktidar mücadelesi teşkil eder.

16. yüzyıla kadar Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk topraklarının büyük bölümünü ele geçiren Ruslar, bu tarihten sonra gözlerini Osmanlı topraklarına dikmeye başlamışlardı. Bu amaca ilk defa 1700 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması ile ulaştılar. Tarih boyunca Türklerin büyük medeniyet ve çok güçlü devlet teşkilatı oluşturmalarına rağmen daha 16. yüzyılda varlığını hissettirmeye çalışan Rusya karşısında Türklerin o dönemdeki en büyük ve en güçlü devleti olan Osmanlı İmparatorluğu Rusya ile yapacağı başarısız savaşlar sonucu yavaş yavaş üstünlüğü Rusya'ya kaptıracaktı.

Rusların Türk dünyasına karşı elde ettiği başarıları sağlayan kırılma noktaları vardır. Bununla birlikte Türk- Rus ilişkileri çok uzun soluklu bir çalışma alanıdır. Rusların nasıl gelişip güçlendiğini Türk kavimlerini nasıl alt edebildiğini ve Türk dünyasına verdiği zararı doğru tespit etmek gerekmektedir. Bu tespit ileride Türk-Rus ilişkilerinin hangi safhaya kayacağını yorumlamak ve bu durum için politika üretmek açısından önemlidir.

Osmanlıların Rusya karşısındaki yenilgileri, imparatorluk açısından sadece toprak ve insan kaybı olarak değerlendirilmiyor, aynı zamanda kamuoyunun maneviyatı üzerinde olumsuz tesir bırakıyordu. Çünkü İmparatorluk batıda; Orta Avrupa'ya kadar giderek Hıristiyan rakiplerinin gururunu kırmıştı. Fakat Doğuda önemsemediği hatta Tatar savaşçılanna emanet ettiği bir knezlik, imparatorluğu iyiden iyiye yıpratmaya başlamıştı. Üstelik bu rakip sadece toprak kazanmakla

kalmıyor, aynı zamanda imparatorluğun iç işlerine karışmak suretiyle Devlet-i Aliyye'nin şanını ayaklar altına alıyordu.⁴⁸

Rusların 18. yüzyıldan itibaren Osmanlılarla büyük ve kanlı savaş yapmalarının nedeni kuşkusuz bölgenin coğrafi konumunun yanında, bu sahanın siyasi ve ekonomik konumuyla da ilgilidir. Zira Osmanlı coğrafyası ticaret yollarının kesiştiği bir noktadaydı. Rusya'nın arzuladığı Büyük Slav birliğini kuracak topluluklar yine Osmanlının hâkimiyeti altında yaşamakta idiler. Öte yandan Hıristiyan dünyanın önemli merkezlerinden İstanbul ve Kudüs Türklerin elinde bulunuyordu. Coğrafi keşiflerden itibaren ticaretin ve savaşların kaderini denizler ve okyanuslar belirlemekteydi. Rusya'nın suyolları üzerindeki en büyük engel Osmanlı İmparatorluğu idi. Rusya'nın Avrupa kıyılarını çevreleyen denizler içerisinde, Karadeniz'in büyük bir önemi vardı ki, o da, söz konusu denizler içerisinde sadece Karadeniz'in buz tutmuyordu. Bu nedenle, Türk hâkimiyetindeki Karadeniz, güçlü Rusya için hayati önem taşımaktaydı.⁴⁹

Rusların yıllar boyunca gerçekleştirmeye çalıştıkları tarihi emelleri, Türklerin çıkarlarıyla tarih boyunca çarpışmıştır. Rusların genel politikalarından birisi Roma İmparatorluğu'nun halefi olduklarını iddia etmeleri ve bu İmparatorluğun topraklarını ele geçirmeye çalışmalarıdır. İkinci temel politika ise Panslavizm politikasıdır ve Osmanlı egemenliğindeki azınlıkları bu politikayla sık sık ayaklandırmıştır.

Çar I. Nikola ile birlikte Ruslar, Osmanlı devleti'ne artık "Hasta Adam" gözü ile bakıyorlardı. Osmanlı topraklarını ele geçirmek Rusların en büyük emeliydi. Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve mirasının paylaşılması anlamına gelen "Doğu Sorunu'nun" fikir babası Rusya'ydı.⁵⁰

Ruslar, Türklere karşı olan emellerini gerçekleştirebilmek amacıyla topluma Türklere karşı bir bakış açısı sağlamak amacıyla propaganda unsurlarına başvurdukları gibi, Türkleri tanımak amacı için büyük çaba harcamışlardır

Ruslar ile Türkler arasında asırlarca devam eden mücadelelerin önemini ve Rusların Türk toprakları üzerindeki emellerini daha iyi anlayabilmek için, Rusların Türklerle giriştikleri mücadeleler sırasında kamuoyuna ve askerine cesaret vermek

---

⁴⁸ Arnold Toybee, **Türkiye**, çev. Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1971, s. 55.

⁴⁹ Oral Sander, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü**, 2. Baskı, İmge Yayınevi, 2000, s. 134.

⁵⁰ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 327.

amacıyla kullandıkları "Lubki" ya da "Lubok" adı verilen resimler üzerinde durmak gerekir. Lubki resimleri Rusya'ya ilk defa, Korkunç İvan döneminde seyahat amacıyla bu ülkeye gelen ve sonradan buraya yerleşen yabancılar tarafından getirilmişti.⁵¹ Rus hükümetinin, propaganda aracı olarak Lubki adlı resimleri ilk defa kullanması, Kırım Savaşı sırasında olmuştu. Bundan sonraki büyük savaş sırasında, yani 93 Harbi sırasında da Rus askerinin maneviyatını yükseltmek düşüncesiyle Lubkilere başvurulmuştur.

Bu resimler özellikle dış siyasette Türklere karşı propaganda aracı olarak kullanılıyordu. Bunun yanında iç politika malzemesi olarak da kullanıldığı göze çarpmaktadır. İlk zamanlarda dinsel öğelere yer veren bu resimler Petro'nun tahta geçmesi ile birlikte, içeriğini iç politik gelişmelerden almaya başlamıştı. Okuma yazma bilmeyen halk için ansiklopedi yerine kullanılan bu resimler, ayrıca ülke içerisinde yapılan güzel şeylerin dışarıya yansıtılması amacına da hizmet ediyordu. Büyük Petro bu yüzden Lubki resimlerin içerisinde dünyevi öğelerden ziyade, abidevi binalar, planlı şehir panoramaları ve ateşli silahlar gibi, hükümetin başarılarını ve icraatlarının olumlu yönlerini tasvir eden öğelerin konulmasını emretmişti.⁵²

Lubok resimleri savaş sırasında cephedeki askerleri cesaretlendirmek ve cephe gerisindeki halka moral vermek amacıyla kullanılmakta idi. Resimlerde dini temalar özellikle öne çıkarılmaktaydı. Bu yönüyle, 13. yüzyıldaki Haçlı seferlerini kamuoyuna benimsetmek isteyen din adamlarının, seferlere dini anlam yüklemelerini akla getirmektedir. Öte yandan savaşlarda kahramanlık gösteren Rus askerleri ve komutanlarına ayrıca önem verilmekteydi. Türklerin betimlendiği resimlere gelince, bunların gerçeği yansıtmadığı, ancak Rus askerlerinin ve Rus halkının duygularını okşayacak ölçüde önyargılı olduğunu hemen dikkat çekmektedir. Bir başka ifadeyle bu türlü resimler, geleneksel oryantalizm düşüncesinin tipik bir ifadesiydi.⁵³ Oldukça uzun sakallar, çatık kaşlar, fesli başlar bu karikatürlerdeki Türk imajının genel unsurlarıydı.

Resimlerde dikkat çeken bir husus da, savaş sahnelerinin canlandırıldığı resimlerde Türk ve Rus askerlerinin arasındaki farkları ortaya koyan ayrıntıların yine önyargıdan kurtarılamamış olmasıdır. Resimler incelendiğinde, Rus askerlerinin

---

⁵¹ Kezban Acar, **Resimlerle Rusya, Savaşlar ve Türkler**, Nobel Yayınları, Ankara, 2004, s. 6.

⁵² Acar, **Resimlerle Rusya, Savaşlar ve Türkler**, s. 7

⁵³ Acar, **Resimlerle Rusya, Savaşlar ve Türkler**, s. 88.

oldukça intizamlı, Osmanlı askerlerinin ise düzensiz ve başıbozuk bir biçimde ifade edildiği hemen dikkati çekmekteydi. Kısacası Türk askerlerinin gerek yüz ifadeleri ve gerekse teşkilat yapısı, onların yenilgi ile özdeşleşmiş olduğu havasını vermekteydi.⁵⁴

Bununla birlikte bu resimlerde en fazla Türk tasvirine yer verilmiş olması, Rus dünyasında en büyük rakip olarak Türklerin görüldüğü izlenimini uyandırmaktadır. Taraflar arasında yaşanan uzun mücadeleler nedeniyle bu iki devlet arasında birbirlerine olan tutumlarında olumsuzluklar yaşanması doğaldır.

Osmanlı tarihçileri ve siyaset bilimcileri haklı olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rus politikasının hatalarla dolu olduğunu savunurlar. Gerçekten de Osmanlılar asırlarca yönlerini Batı'ya çevirip, bu dünya üzerine politika geliştirmişken, yanı başındaki Rusya'nın sürekli olarak ve üstelik birçok alanda kaydettiği ilerlemeyi gözden kaçırmışlardır. Ruslar ise Türklerin kültür ve medeniyetlerini öğrenmek için büyük çaba harcamışlardır. Osmanlıların bu konudaki eksikliğini yöneticiler düzeyinde değerlendiren Akdes Nimet Kurat, Osmanlı devlet adamlarının Rusya ile az ilgilendiklerini, bunun neticesi olarak da Rusya hakkında hiçbir zaman yeterli bilgi elde edemediklerini savunmaktadır. Rus politikasının başarısızlığının altında yatan önemli etkenlerden birisi de, Rusya'nın daima küçümsenmiş olması, daha doğrusu bir rakip olabileceğinin akıllara getirilmemesidir. Hâlbuki Rus devlet adamları Osmanlı dünyasına her yönden nüfuz etmeye çalışmışlar, Osmanlı'nın siyasi, idari, ekonomik, kültürel ve hatta sosyal hayatıyla ilgili gelişmelerini yakından tanımak için büyük çaba sarf etmişlerdir. Bunun sonucunda Osmanlıların özellikle askeri yapısını derinden analiz etmişler ve Osmanlı politikasını buna göre düzenlemişlerdir. Belirtilen çalışmalar titizlikle yerine getirmeyi temel ilke kabul eden Moskova, sırf dış işleriyle meşgul olması adıyla Posol'skiy Prikaz dairesini (Elçiler dairesi) kurmuştu. Bu dairede Türkiye ile ilgili çalışmalar yapan özel bir birim oluşturulmuştu.⁵⁵ Türkiye üzerine geniş araştırma ve incelemeler yapan Türkiye masası, 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Türklerini Rusya'da tanıtan eserler neşretmeye başladı. Hatta I. Petro Türk dilini öğrenmeleri amacıyla İstanbul'a öğrenciler gönderilmesini istemişti. 19. yüzyılda bazı Türk

---

⁵⁴ Acar, Resimlerle Rusya, Savaşlar ve Türkler, s. 52.

⁵⁵ Kurat, Türkiye ve Rusya, s. 5.

romancılarının eserlerinin Rusçaya çevrilmiş olması, Rusya'nın Türkiye ile ilgili düşüce ve çalışmalarının boyutunu yansıması bakımından önemlidir.⁵⁶

Bu arada Avrupa'nın başka yerlerindeki şarkiyatçılar ya da Osmanlı tarihi üzerinde çalışan araştırmacıların eserleri de elde ediliyor ve ilgililerin istifadesine sunuluyordu. Bunun yanında, Osmanlı İmparatorluğu hakkında bilgi sahibi olmak isteyen sadece Çar Petro değildi. Tarihçilerin Osmanlı tarihi hakkında ilk modern tarih sentezi olarak kabul edilen, Joseph von Hammer-Purgstall tarafından yazılan on ciltlik *Osmanlı Tarihi* (Geschichte des Osmanischen Reiches) adlı eser Rus Çarı Nikola'ya ithaf edilmişti.⁵⁷

Mustafa Kemal Atatürk, Balkanların Türk hâkimiyetinden ayrılmasında ve Balkanların Türklerin elinden çıkmasını Rusların yaptıkları tarih ve dil çalışmalarına bağlamıştır. Rusların kurdukları "İslav Araştırma Cemiyetleri" Osmanlı'da yaşayan azınlıkları Osmanlılara karşı yabancılaştırma yönünde her türlü faaliyeti yürütmekte, bunun yanında, Osmanlı'dan yüz çeviren bu yabancıları Ruslarla kaynaştırma politikası izlemekteydi.⁵⁸

Türkiye ile Rusya arasında ilişkilerin en iyi olduğu dönem ve tarihte ortak düşmana karşı olan amaç birliği milli Mücadele dönemine rastlamaktadır.

Sovyetler Birliğinin kurulmasından sonra yönetime Lenin'in Kurtuluş Savaşı'na destek vermesi iki toplum arasında kısa süreli yakınlaşma sağladı. Lenin'in Türk Kurtuluş Mücadelesine olumlu bir gözle bakıp destek verirken, Osmanlı geçmişine ise Rus Çarlığı'na olan yaklaşımı gibi, Osmanlı yönetimini despotik bir yönetim ve Osmanlı Devleti'ni de sömürgeci bir devlet sistemi olarak değerlendirmekteydi.⁵⁹

Bilindiği gibi Türkiye, 1919-1923 arasında Batı'ya karşı mücadele vermiş ve bu mücadele sırasında Sovyet Rusya'dan da destek görmüştü. Buna karşı Türk hükümetleri de geleneksel düşman olan Rusya yönünde rota kırmamış, tam tersine

---

⁵⁶ S. N. Uturgauri, "Globalleşme Koşullarında Kültürün Rolü", **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, der. G. Kazgan-N. Ulçenko, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 101.

⁵⁷ Ahmet Aydın, "Osmanlılarda Tarih Yazıcılığı", **Türkler**, Ankara 2002, XIII, s.473.

⁵⁸ Celal Metin, **Türk Tarih Tezi ve Tarih Ders Kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1998, s. 44.

⁵⁹ Doğu Perinçek, **Lenin Stalin Ve Mao'nun Türkiye Yazıları**, 3. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992, s. 109.

bu mücadele Türkiye'nin batıya yönelmesini yavaşlatacağına, iyice hızlandırmıştır.⁶⁰ Türkiye'nin Batıya yönelmesinde Rusların tarih boyunca sürdürdükleri yayılcı politikalarının yanında; yeni sistemleri olan Bolşevizm'i Türkiye'ye ihraç etmek istemelerinin rolü büyüktür. Bununla birlikte Rusya'nın komünist fikirlerini Türkiye'de yayabilmek için başlattığı girişimler Türkiye'de Milli Mücadele yıllarında çalkantılara neden olmuştur. Rusların siyasetini benimseyen bazı partiler cumhuriyet döneminde Türkiye'de etkinlik sağlamaya çalışmışlardır.

Kurtuluş savaşı sırasında ortak düşmana karşı yumuşayan Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkileri 1945'li yıllarda Rusların Boğazlar üzerindeki istekleriyle tekrar bozulmaya başlamıştı. Aslında Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin yüzünü batıya dönmesi iki kutuplu dünyada Türkiye'yi Rusya ile karşı karşıya getirmişti. Stalin iktidarıyla birlikte Sovyetler Birliği hükümeti, Balkanlarda ve Türk topluluklarının bulunduğu Asya coğrafyasında Sovyet yönetiminin egemenliğinde bulunan Türklere karşı daima baskı ve şiddet uygulamayı tercih etmişti. Özellikle Stalin, Ermenilerle Türkleri çarpıştırmayı adeta politikasının temeli haline getirmişti.⁶¹ Stalin İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk topraklarında hak iddia edecek kadar ileri gitmişti. Pravda ve İzvestia adlı Rus gazeteleri Türklere karşı yürütülen emperyalist propagandanın başlıca organları haline getirilmişti. Ne var ki Stalin, bu tehditkâr ve düşmanca tutumunun, Türkiye'nin Batılı ülkelere yönelmesinde en büyük rolü oynayacağını hesap edememişti.

İki kutuplu dünyada Türk ve Rus ilişkileri durgunluk dönemine girmişse de Sovyetler Birliği'nin 1990 yılında dağılması dünya üzerinde dengeleri değiştirerek yeni bir süreci başlatmıştır.

2. Osmanlı Devleti ile Rusya Arasındaki Tarihsel Benzerlikler ve Farklılıklar

Rusya'nın, Türk dünyasını hâkimiyetine alması, Osmanlı Devletiyle yapılan savaşlar ve Cumhuriyet dönemindeki Türkiye'de taraftar kazanma faaliyetleri Türkler arasında Rusya'ya ve Ruslara karşı tepkiye neden olmuştur. Yaşadıkları coğrafya

---

⁶⁰ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 477.

⁶¹ Perinçek, *Lenin Stalin Ve Mao'nun Türkiye Yazıları*, s. 43.

itibarıyla insanlar ve devletlerarasında bazı farklılıklar olduğu gibi benzerlikler de vardır. Bu örneklere Türkleri ve Rusları göstermek mümkündür.

Osmanlı Beğliği kuruluş döneminde yavaş yavaş Anadolu'da üstünlüğü kurmaya başlarken, aynı tarihlerde Ruslar da Moskova Knezliğinin güçlenmesi ve büyümesi ile devlet olma yönündeki süreci başlatmış oluyorlardı.

Türklerle Rusların birleştiği bir ortak noktalardan birisi ise İstanbul'un her iki toplum için maddi ve manevi değeridir. İstanbul'un coğrafi konumu nedeniyle bu iki toplumun da rüyalarını süslemiştir. İstanbul, Hz. Muhammed'in fethini Müslümanlara müjdelediği şehirdir. Hıristiyanlar için İkinci Roma olan bu şehir, Rusların Hıristiyan âleminin lideri olabilmek için Türklerden almayı hayal ettikleri bu şehri Ruslar "Çargrad" imgesi ile bütünleştirmişlerdir.⁶²

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1593-1610 yılları arasında patlak veren Celali İsyanları çıkmış, Anadolu'nun büyük bölümünde nüfus azalmasına yol açmış olaylar "Büyük Kaçgun" adı ile Osmanlı tarihinde geçmiştir. "Büyük Kaçgun" ile Osmanlıda asayiş bozulmuş ve tarımsal üretim büyük bir darbe yemiştir. Rusya'da ise 1598-1613 yılları arasında "Moskova'nın Kargaşa Çağı" adı verilen dönem, Rus topraklarını kargaşa içinde bırakır ve bu dönemde Ruslar yayılmacı politikalarına bir süre ara vermek zorunda kalırlar.⁶³ Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu gibi düşüşü arasında da Rusya ile benzerlikler mevcuttur. Yine Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları ile Sovyet Rusya'nın kuruluş tarihleri arasında altı yıl gibi kısa süre vardır. Ayrıca kurulduğu coğrafya açısından hem Avrupa hem de Asya kıtasında topraklara sahip olan Türkler ile Rusların Doğu ve Batı arasında yaşanan çelişkileri birbirlerine oldukça benzemektedir.

Yaşam biçimi, gelenek, kültür, eğitim gibi pek çok alanda Avrupa ile benzer yaşamı paylaşmaya başlayan Türkler ve Ruslar, bazı alanlarda ise Avrupa'dan tamamen ayrılarak doğu kültürünün birer temsilcisi olarak karşımıza çıkarlar.

Rusya'nın Avrupalılaşması başlı başına bir konudur ve tarih ders kitaplarında bu konuya özellikle dikkat çekilmektedir. Rusya'nın Avrupalılaşmasını iyi anlayabilmek için Türkiye'nin batılılaşma yönündeki çabalarını da iyi anlaşılması

---

⁶² Carter V. Findley, **Dünya Tarihinde Türkler**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 142.

⁶³ Findley, **Dünya Tarihinde Türkler**, s. 119.

gerekir. Çünkü bu iki toplumun batılılaşma yönündeki çabalarından ve çelişkilerinden benzerlikler kurmak mümkündür.

Osmanlı İmparatorluğunun batıya yönelmesindeki nedenin temelinde alınan ağır yenilgiler ve İmparatorluğun onurunu kıran büyük toprak kayıplarıdır. Osmanlı Devleti her ne kadar Batının bilim ve teknolojisinden yararlanmayı kabul etmişse de uygulamalarda gayri müslimlerden gelen bu yardımları hiçbir zaman içine sindirememiştir. Bu yüzden ki Osmanlıdaki değişim ağır adımlarla ilerlemiştir. Batı'dan gelen subaylar Osmanlı askerlerini yeni silahlarla ve kıyafetlerle talim ettirirken çok büyük zorluklarla karşılaşmışlardır. Rusya'da ise değişim karşıtı güçlerin pasifleştirilmesi hem kolay, hem de hızlı olmuştur. Şüphesiz bu durum değişim de Osmanlı'yı Rusya'nın gerisine itmiştir.⁶⁴

Rusya, Avrupa'nın modern silahlarını takip etmek ve modern silahları elde edip kullanmak hususunda kaffas Türklerini çoktan geride bıraktığı gibi, Osmanlı'nın da yavaş yavaş önüne geçmekteydi. Rusya Asya'daki Türk süvarileri karşısındaki başarısını top ve tüfeklere borçluordu. Avrupa'nın güçlü devletlerindeki silah teknolojisini izlemeye müsait olan İsveç ve Polonya'nın Rusya'ya karşı koymasıyla, Rusya genişleme alanını Türk topluluklarının bulunduğu coğrafyalara çevirmek politikası izledi. Artık 16. yüzyılda Rusya bir "barut imparatorluğu" idi.⁶⁵

Buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu topraklarını savunabilmek için Avrupa'dan modern silahlarını satın almak zorunda idi. Bu silah alma maliyeti Osmanlı ekonomisini içten içe çökertiyordu. Birinci Dünya savaşı'nda bile imparatorluk ağır top güllerini üretecek seviyeye gelememişti.⁶⁶

Rusya'da batılılaşmak fikri, tıpkı Osmanlı Devleti'ndeki gibi, batıdan yönelen yayılmacı emellere engel olma amacını taşımaktaydı. Rus tarihinde bu tür eğilimin en az iki kere gerçekleştiği görülmektedir. Birincisi Büyük Petro zamanında, ikincisi ise Bolşevikler devrindedir. Büyük Petro, 17. yüzyılın batı ülkelerinin tersanelerinde çalışan işçilerin ve talim çavuşlarının hünerlerini keşfetmek zorunda idi. Toynbee'ye göre Bolşevikler de İngiltere'nin sanayi devrimi ile baş etmek zorundaydılar. Bütün

---

⁶⁴ Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 83.

⁶⁵ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü**, 8. Basım, Çev. Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2001, s. 41.

⁶⁶ Erik Jan Zürcher, **Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)**, çev. E. Aydınoglu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 71.

bunlar Rusları bir ikilemin içine sokmuştu. Zira kendilerini zorla batılılaşmaktan korumak için, kendi istekleriyle kısmen batılılaşmaları gerekiyordu.⁶⁷

Rusya'da eski Rus kültürü ile Avrupa kültürü arasında mevcut olan zıtlık, Osmanlı'da batılı değerler ile geleneksel kültür arasında süregelen farklılıktan daha fazladır. Örneğin Osmanlı'nın son dönem edebiyatının başlıca konularından biri olan gelenekler arası çatışmaların benzerini Rus edebiyatında da görmek mümkündür.⁶⁸ Osmanlı'da Ziya Paşa ve Namık Kemal'in Avrupa sömürü düzenine karşı ortaya koydukları fikirlere benzer yaklaşımlar, 1860'lı yılların Rusya'sında Dostoyevski'nin yazılarında da kendisini gösterir. Genç Osmanlıların Avrupa'nın maddi öğelerinin alınıp maneviyatta özden kültürden uzaklaşmaması yönündeki fikirlerine karşı Dostoyevski, Avrupa'nın maddi ve manevi değerlerine ayırım yapmaksızın savaş açar. Dostoyevski, Avrupa'nın sömürge düzenine karşı Rus değerleriyle mücadele edilmesini savunmuştur. Osmanlı ve Rus kültür çevrelerindeki Avrupa karşıtı ya da Avrupa'da dair görüşlerin paralellik göstermesi, her iki çevreye mensup entelektüellerin aynı tarihlerde Avrupa'da bulunmaları ve görüşlerini Avrupa'ya yaptıkları seyahat izlenimlerine dayandırmaları ile yakından ilgilidir.

19. yüzyılın sonlarında Avrupa'nın kendi içindeki eşitsizlik ve adaletsizliği, Osmanlı'da Namık Kemal'in, Rusya'da ise Dostoyevski'nin yazılarında kendisini açıkça belli eder. Dostoyevski, Londra'da yaşayan insanlar arasındaki büyük ekonomik eşitsizliğe karşı tepki gösterirken; Namık Kemal de Fransız Devrimi'nin hürriyet, eşitlik, kardeşlik ilkelerinin bu ülkede hayata geçirilemeyeceğini ileri sürmüştür. Çünkü Fransız Devrimi bu ilkelerin kullanılmasını ancak toplulukların sayısının fazla olması esasına dayandırmıştı. Namık Kemal, Fransız Devrimi'nin temel ilkelerinin yine Fransızların kendi çıkarlarına göre kullanıldığını belirterek batı'nın ikircikli yapısını ortaya koymuştur.⁶⁹

Türk edebiyatında batılılaşmanın getirdiği kimlik bunalımı ve yozlaşmanın ürünü olan "züppe" tipine benzer bir yaklaşım, Rus edebiyatında da kendini hissettirir. Bu yaklaşımın ürünü olan tepki, birçok kez, yine batı kaynaklı olan aydınlanma düşüncesine karşı duyulan tepkinin çok ilerisinde olacaktır. Murat Belge'ye göre,

---

⁶⁷ Arnold Toynbee, **Medeniyetler Yargılanıyor**, Çev. Ufuk Uyan, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 151.

⁶⁸ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, Der. M. Türköne- T. Önder, 14. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 38.

⁶⁹ İbrahim Şirin, **Osmanlı İmgeleminde Avrupa**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2006, s. 330.

Osmanlı muhafazakârlarının züppe'sini karikatürize ederek gerçek aydını susturmaya ve yok etmeye yönelik bu türden müdahalelerin örneği az değildir.⁷⁰

İki devlet arasındaki benzerlikleri, askerî örgütlenmede de görmek mümkündür. Rusya'nın geleneksel askeri örgütü olan "Streltsi" birliğini kaldırmak için verdiği mücadele, Osmanlı Devleti'nin Yeniçeri Ocağını kaldırmak için verdiği uğraştan daha zor olmuştur. Her iki askeri teşkilat da ülkelerinin yapacağı reformların önünde engel teşkil etmekteydi. Ancak Rusya yöneticileri, söz konusu birliği lağvetme yönündeki çabalara Osmanlı yöneticilerinden bir asır önce girişmiştir. Çar 1698 yılında bu teşkilatı kaldırmışken, Osmanlılar Ancak 1826 yılında II. Mahmud devrinde yeniçeri ocağını kaldıracaktır.

Bununla birlikte, Rusların batılılaşma yönünde attıkları adımların, Osmanlı'yı çok geride bıraktığı dikkat çekmiştir. Zira Osmanlı'da matbaa 1700'lü yıllarda kurulurken, Rusya'nın matbaayla tanışması 1564'tür. İki ülkenin eğitim sahasında giriştiği reform hareketlerinde de Rusya'nın önceliği söz konusudur. Örneğin Rusya Çar Petro döneminde Avrupa'ya öğrenci gönderirken, Osmanlı Devleti'nde bu yöndeki çalışmaların bir asır sonra, yani II. Mahmud zamanında başlatıldığı görülür.⁷¹

Modernleşme ya da batılılaşma çabaları açısından iki devletin faaliyetlerine bakıldığında, Rusya'nın bu işe Osmanlı Devleti'nden yaklaşık bir asır önce soyunduğu dikkat çeker. Tarihçilerin II. Mahmud ile Petro arasında karşılaştırmalar yapmaları, onların giriştikleri reformların alan ve seyir bakımından benzerliği ile iki devlet adamının kişisel benzerliklerine dayanır. Her iki hükümdar da imparatorluklarının geleceğini batılılaşma yönünde atacağı adımlarda görmüştü. Bu reformlardan biri de gündelik hayatta batılı yaşam tarzını uygulamaktı. Örneğin Petro'nun devlet çalışanlarına getirdiği saç ve sakal kesme zorunluluğunu, Osmanlı Devleti'nde II. Mahmud da bir asır sonra uygulamaya sokmuştur.⁷²

Tanzimat döneminin önde gelen düşünürlerinden Ziya Paşa, İdare-i Cumhuriyet ile Hükümet-i Şahsiyye diye ayırdığı yönetim şekillerinden cumhuriyet idaresinin ideal yönetim şekli olduğu görüşünü benimsiyordu. Osmanlı Devleti ve Rusya'nın yönetim

---

⁷⁰ Murat Belge, "Osmanlı'da ve Rusya'da Aydınlar", **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, der. G. Kazgan-N. Ulaşenko, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 117.

⁷¹ Belge, "Osmanlı'da ve Rusya'da Aydınlar", s. 112-113.

⁷² Mehmet Halil Leylak, **I. Petro Döneminde Rusya'da Yapılan Yenilikler**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1990, s. 12.

biçimini yansıtan Hükümet-i Şahsiyye yönetimlerine eleştiriler yöneltirken, Avrupa'nın Cumhuriyet rejimlerinin getirdiği faydaları sıralar ve bu idare tarzını İsviçre örneğinde sembolleştirir.⁷³

Rusya'nın, yaptığı reformlarla yükselişe geçmesine karşın, Osmanlı Devleti'nin giriştiği reformların gerilemeyi önleyemeyişi ve bu reformların devleti geçmişin şanlı günlerine neden götüremediği sorusu hep merak konusu olmuştur. Rusya, reformları yaptığı zaman gücünün doruğuna yavaş yavaş ulaşmaktaydı. Fakat Osmanlı Devleti ise asırların yorgunluğunu ve yıpranmışlığını üzerinde taşıyordu. Ayrıca bir yandan büyük devletlerle girişilen savaşlar, diğer yandan ayrılıkçı isyanlar reformların hayata geçirilmesi önünde büyük engel teşkil etmekteydi. Buna ilaveten yapılan reformların kaynağını batılı geleneklerin oluşturması, dini ve örfi bakımdan doğu anlayışını devam ettirmek isteyen Osmanlı toplumunda hemen kabul görmüyordu. Oysa Rusya batı kültürüne Osmanlıya göre birçok yönden daha yatkındı.

Osmanlı ordusunu ıslah için Türkiye'ye getirilen Prusyalı subay Helmuth von Moltke, Petro ile II. Mahmud arasında bir karşılaştırma yapmış ve II. Mahmud'un başansızlığını, Türklerin Avrupalı danışmanlarına kaşı olan geleneksel küçümseyici davranışlarına bağlamıştır. Moltke, Rusya ve Osmanlı Devleti'nde yabancı reformculara olan tepkiyi kıyaslayarak Osmanlı Devleti'ndeki bu refleksin daha sert ve temellerinin de daha derinlerde olduğunu belirtmiştir.⁷⁴

Türklerle- Ruslar, Türklerle-B atıllar arasındaki ilişkiler, çoğu zaman zıt yönde olmuştur. Türkler Batıyla ittifak ederek Ruslara karşı ortak hareket ettikleri zaman olmuştur. Buna karşı batı ile olan anlaşmazlıklarda Rusya ile ittifaka gidilmiştir. Napolyon seferi sırasında, Mehmet Ali Paşa isyanı sırasında, Kurtuluş Savaşı yıllarında batıya karşı Rusya müttefik konumundadır.

Osmanlı ile Ruslar arasındaki ilk ciddi çatışmalann, imparatorluğun batıya yöneldiği dönemlerde yaşandığı bilinmektedir. Soğuk savaş dönemindeki çatışmanın temelinde ise Rusya'nın, Doğu ülkelerinin temsilcisi olduğu varsayımı ve Türkiye'nin ise "Batının ileri bir karakolu" olduğu varsayımı etkilidir. Kurtuluş Savaşındaki ortak

---

⁷³ Şirin, **Osmanlı İmgeleminde Avrupa**, s. 326.

⁷⁴ Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 83.

nokta ise Bolşevik Devrimiyle Batı ile bağlarını koparan Ruslar ile Batıya karşı yaşam savaşı veren Türkler arasındaki uyuşmadır.⁷⁵

Rusların Kafkasya'daki yayılmasıyla birlikte yurtlarından ettiği pek çok Türk, sürgün olarak Anadolu'ya gelmiştir. Ruslara karşı Türk dünyasındaki tepkilerin nedenlerinden birisi de budur. Buna karşılık Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan Türkiye'de yaşayan Türkler'in kuzey komşusu hakkındaki bilgileri ise özellikle tarih ve edebiyat alanında yeterli değildir. Genel bir değerlendirme yapılacak olursa Rusya hakkında eksik ve ön yargılı bilgilerimiz de mevcuttur.

Tarihi süreç içerisinde gelişen Türk-Rus ilişkileri gerek akademik tarih yazımında, gerekse ders kitaplarında askeri ve siyasi ilişkiler yönü ön plana çıkarılarak incelenmiş; Fakat ilişkilerin ekonomik, sosyal ve kültürel boyutu ihmal edilmiştir. Osmanlı coğrafyası ticaret yollarının kesişim noktasında olduğu için sürekli cazibe merkezi halindeydi ve bu cazibeye en yakın komşu olan Ruslar da katılmışlardı. Rusların Akdeniz, Karadeniz, Kırım, Boğazlar, Azak Kalesi üzerindeki emellerinin siyasi olduğu kadar ticari nitelik de taşıdığı kuşkusuzdur. Bunun bilincinde olan İngiltere ve Fransa, Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerinde siyasi etkisi olduğu kadar ticari etkisini de kırmak istemekte idiler. Kırım Savaşı Avrupa devletlerinin Rusya'yı Karadeniz'de etkisiz konuma getirerek Rus ticaretine ağır darbe vurdukları bir savaştır.⁷⁶ Kırım Savaşı Osmanlı İmparatorluğuna ve Rusya'ya ekonomik anlamda çok büyük zarar vermiştir. Osmanlı Devleti Kırım Savaşı sonunda bozulan ekonomisini düzeltmek amacıyla ilk defa borç almıştır. Bu alınan borçtan sonra Osmanlı Devleti sık sık borçlanma yoluna gidecek ve bu durum karşısında ekonomik bağımsızlığını kaybedecektir. Buna karşılık Rusya da Berlin ve Amsterdam'dan borç alarak ve rublenin değeri alt üst etmiştir. Hazine açıklarını kapatmak için Osmanlı Devleti'nin yaptığı gibi piyasaya kâğıt paralar sürüldü ve ülkede enflasyon hızla yükseldi. Rusya'daki hayat pahalılığı, köylüler arasında büyük huzursuzluğa neden oldu ve bu da Bolşevik Devriminin önemli bir nedenini oluşturdu.⁷⁷

---

⁷⁵ Kemal Tahir, *Osmanlılık ve Bizans*, yay. Cengiz Yazoğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul 1992, s. 490.

⁷⁶ Haydar Kazgan, "Tarih Boyunca Osmanlı-Rus Ticareti ve Sanayi Devrimi Ülkelerinin Ticaret Politikaları", *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya*, der. G. Kazgan- N. Ulçenko, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 37.

⁷⁷ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü*, s. 220.

Kırım Savaşı'nın önemli bir özelliği de Rusların 1774 yılında Osmanlı Devleti'nden elde ettikleri ticari ayrıcalıklara darbe vurmuş olmasıdır. Bilindiği gibi, Küçük Kaynarca Antlaşması Rus ticaret gemilerine Karadeniz'de serbestçe dolaşabilme hakkı tanımıştı. Ayrıca Ruslar konsolosluk açma hakkı kazanmışlardı. Bu durum söz konusu konsoloslukların ticari ilişkilerde Rusların işinin kolaylaşması anlamına gelmekteydi. Kısacası, kapitülasyonlardan Avrupalılar gibi Ruslar da yararlanabilecekti. Bununla birlikte Ruslar Osmanlı ticaretini kendilerine çekebilmek amacıyla Osmanlı tacirlerine benzer ticari kolaylıklar da sağlamışlardı.⁷⁸ Ancak Rus tüccarları Avrupa'ya karşı olan yanışta, Osmanlı tüccarları gibi başanlı olamamıştır. 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı'da olduğu gibi; Rusya'da da batılı tüketim alışkanlığı yayılmıştı. Osmanlı Devleti ve Rusya, Avrupa mallarının tüketilebileceği cazip bir pazar haline gelmişlerdi.⁷⁹

Ticari alanda olduğu gibi siyasi alanda da Karadeniz hâkimiyetinde Osmanlılarla Ruslar aynı kaderi paylaşacaktır. Örneğin daha 18. yüzyılın sonlarında her iki devletin de siyasi ve ticari rakipleri ortak olabilmektedir. Zira bu dönemde Fransa'nın başına geçen ve Avrupa'daki dengeleri alt üst eden Napolyon, Osmanlı Devleti'ni 1779 yılında Mısır'da sıkıştırdıktan sonra 1812 tarihinde tüm gücüyle Rusya'ya yüklenmiştir.⁸⁰

Bunun yanında Osmanlılarla Ruslar Karadeniz'i bir mücadele sahası seçmişlerdi. Genel itibarıyla Ruslar, denizlerde Osmanlılardan daha başanlı sayılabilir. Ruslar sırasıyla 1770 yılında Çeşme'de, 1827 yılında Navarin'de, 1853 yılında Sinop'ta Osmanlı donanmasını yakmışlar ve nihayet Osmanlıların Karadeniz'deki üstünlüğüne son vermişlerdi. Fakat bu zaferler Rusların denizcilikte tam anlamıyla başanlı oldukları anlamına gelmemelidir. Zira Rus donanması, Baltık Denizi'nde de Karadeniz'deki gibi başanlı olamayacak, buradan okyanuslara çıkamayacaktı. Avrupa devletlerinin tehdidi, Rus donanmasının, Osmanlı Devleti'nin en zayıf zamanlarında bile boğazlardan Akdeniz'e inme cesaretlerini kırmıştır. Kırım Savaşı'nda Avrupa devletleri'nin donanmaları karşısında hiçbir varlık gösterememeleri bunun en açık göstergesidir. Daha sonraki dönemde, Birinci Dünya Savaşı sırasında, iki Alman gemisi Rus limanlarını kolaylıkla topa tutmayı başaracaktır. Neticede, Rusların Osmanlı Devleti'nin boğazlarından geçip Akdeniz'e inmesi bir ütopyadan ileri geçemeyecektir.

⁷⁸ Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, s. 147.

⁷⁹ Şirin, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, s. 361.

⁸⁰ Belge, *Osmanlı ve Rusya'da Aydınlar*, s. 118.

Türkler ve Rusların denizlerde başarılı olamamasının nedeni kuşkusuz her iki ulusun da gücünü Asya'nın geniş bozkırlarından almış olmasıdır. Osmanlı Devleti 16. yüzyılda Akdeniz'de ve Karadeniz'de altın çağını yaşamıştır. Fakat iki yüzyıl sonra bu üstünlük Rusya ile yapılan savaşlarda son bulmuştur. Akdeniz'deki basanlardan sonra, okyanuslara açılan Osmanlı donanması istenilen sonucu elde edememiştir. Bu başarısızlığın sonucu olarak devlet hem büyük maddi kayıplara uğramış, hem de dünya üzerindeki güç dengesinde yavaş yavaş gerilemeye yüz tuttuğunu göstermiştir.

Rusya'nın Karadeniz politikasındaki başarısızlığı 20. yüzyılda da devam edecek; tarih boyunca büyük mücadele verdiği Kırım, Odesa ve Sivastopol limanlarını kaybedecektir. Şu anda Rusya'nın Karadeniz'e ulaşabilen küçük bir şeridi vardır. Eski Sovyetler Birliği topraklarında yaşayan ve Karadeniz'e kıyısı bulunan Ukrayna'da 2005 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin desteklediği bir yönetimin başa geçmesi, söz konusu deniz kıyısındaki güçler dengesine yeni bir soluk getirmiştir. Öte yandan 1992 yılında Litvanya, Letonya ve Estonya'nın bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra Rusya'nın Baltık Denizi'ne giden yolları oldukça daralmıştır. Japon Denizi'ne açılan Vladivostok limanları da iklimin olumsuzluğu nedeniyle kullanım güçlüğü ile karşı karşıyadır. Bütün bu bilgiler dikkate alındığında Rusya sıcak denizlere açılma hedefinden oldukça uzak kalmıştır.⁸¹

Denizcilik alanında çok büyük basanlara ulaşamayan Ruslar, bu başarısızlığı demiryolu politikasıyla kapatmaya çalışmıştı. Bu düşüncesinde de başarılı olmuştu. Nitekim Ruslar demiryolu yapımı ile siyasi ve ticari yönden hayli ilerleme sağladılar. Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında önemli dönüm noktası teşkil eden 1877-1878 Savaşı'nın Rusya lehine sonuçlanmasında Rus demiryollarının payı büyüktür. Zira Ruslar bu savaşta demiryollarıyla cepheye yiyecek ve cephane sevk etmek suretiyle savaşın kaderini değiştirmişlerdi.⁸²

Osmanlı İmparatorluğu 20. yüzyıla girerken denizlerde ve demiryolu yapımında olduğu gibi pek çok alanda en büyük rakibi Rusya'nın gerisinde kalmıştı. Yenilgilerle birlikte toprak ve nüfus kaybı imparatorluğu çözülme aşamasına getiriyordu. Yine ekonomik alanında Osmanlı Devleti kaynaklarını Rusya gibi etkin

---

⁸¹ Yılmaz Tezkan, "Değişen ve Küreselleşen Dünyada Türkiye ve Kadim Komşusu Rusya", **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, haz. Y. Tezkan, Ülke Kitapları, 2001, s. 14.

⁸² Sander, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü**, s. 137-140.

bir şekilde kullanamıyordu. Zürcher'in istatistiklerle ifade ettiği rakamlar güç dengesini en açık şekilde ortaya koymaktadır.⁸³

Tablo II: 20. Yüzyıla Giren Osmanlı Devleti ve Rusya Arasındaki Beşeri ve Ekonomik Fark:

	Osmanlı Devleti	Rusya
Nüfus	32 milyon (1844 yılı)	126,4 milyon (1897)
Demir yolu	5.759 km (1914 yılı)	62.300 km (1914 yılı)
Devlet geliri	330 milyon Hollanda Florini (1909)	2113 milyon Hollanda Florini (1900)
Kömür Üretimi	0,6 milyon ton (1900)	16,2 milyon ton (1900)

3. Edebiyatımızda Rusya ve Ruslar

Çalışmanın konusunu, tarih ders kitaplarında Rusya ve Rusların yeri olduğu için, bu kapsamda edebi ürünlere aksetmiş olan birkaç örnek burada değerlendirilecektir. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan savaşlar incelendiğinde, bunların cereyan ettiği saha ve katılan asker sayısının yoğunluğu bakımından çok büyük savaşlar olduğu dikkati çeker. Bu savaşların sonuç itibarıyla toplumlarda derin izler bırakmıştır. Bu izleri en iyi şekilde yansıtan ürünler ise, edebi eserlerdir. Tarih biliminin geçmişteki olayları yansıtabilmesi bakımından edebi ürünler oldukça önemlidir. Bu anlamda ülkeler arasındaki tarihi olaylar incelenirken mutlaka edebi eserlerden yararlanılması gerekmektedir.

Türk-Rus ilişkilerine değinen edebi ürünlerin geçmişi, 15. yüzyılda Altınorda Devleti'nin yıkılışından sonra dağınık duruma düşen Türk boylarının Ruslarla

---

⁸³ Erik Jan Zürcher, **Savaş, Devrim ve Uluslaşma**, çev. Melis Behlil, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 68-72. Günümüzde Rusya Türk dış ticaretinde en fazla paya sahip olan üç ülkeden birisidir. Rusya ticari olduğu kadar siyasi alanda da Türkiye için önemlidir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bölgeye yerleşme çabaları Rusya'yı oldukça endişelendirmektedir. Atilla İlhan'a göre bu durum Rusya için olduğu kadar Türkiye için de bir tehdit unsurudur. Bu yüzden Türkiye ve Rusya'nın bölgede yabancı müdahalesi ile gelebilecek tehlikelere karşı işbirliği yapması gerekmektedir. Çünkü Kurtuluş Savaşı yıllarında İngiltere'nin Kafkas coğrafyasına yerleşmesi Türkler ile Sovyetlerin mücadeleleri sayesinde gerçekleştirilmişti (Atilla İlhan, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 102).

giriştikleri m¼cadelelere kadar uzanır. Örneğin, Kazan hanı Mehmed Emin Han'ın 1445 yılında Ruslar üzerine düzenlediği seferi zaferle sonuçlandırması, aynı dönemde Mevaraünnehir'i Timurlulardan almayı başaran Şeybak Han'ın aşağıdaki dizelerinde ifadesini bulmuştu.⁸⁴

"Urus Kâfirini kırmışsın oğlum

Sana gazilik mübarek olsun."

Fakat ilerleyen dönemlerde Türklerin Ruslar karşısında aynı basanları gösterememeleri ve gittikçe gerilemeleri nedeniyle, şiirlerin iğerisini zafer kutlamalarının yerine başka temalar alacaktı. Bu psikolojiyle dile getirilen şiirlerde daha ziyade, d¼řmandan yılmamak gerektiğini vurgulayan, onu yeni seferlerle yıpratmayı ve mağlup etmeyi öğütleyen ifadelere yer verilecekti.

Kırım Savaşı sırasında Rus askerlerinin Kars civarını ele geçirmeleri halk arasında büyük bir üzünt¼ ile karşılandı. Halk şairi Efkâri Rus Başkumandanı Bebutof'un saldırılarına karşı aşağıdaki Şüregel* Destanı'nı yazmıştı:

Ezel baştan senin medhin eyleyim

Zati dumanlıdır başın Şüregel

Yiğirmi yılda bir harab olursun

Hemeşe böyledir, için Şüregel,

İki yandan ordu geldi, kuruldu

Çar etrafta, nakkareler vuruldu

Niçe bin koçyiğit sende kırıldı

Gayiboldu oldu ağır koşun Şüregel.

Eğlen Müşir Paşa'dan imdadın gelsin

Urusun ordusu arada kalsın

At pervane topu, perişan olsun

Döę¼ls¼n gülleye döř¼n Şüregel.

Arpaçay'dan asker olan çekildi

---

⁸⁴ Mehmet Saray, **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, s.25.

* Şüregel bu günkü Akyaka ilçesinin adıdır.

Ol vakit İslam'ın beli büküldü
Urus topu attı, köyler söküldü
Dağıldı toprağın, taşın Şüregel
Bebuta bakmadı ekmeğe Tuza
Mevla'm kahreylesin koymasın güze
Vay şivan yetişti geline kıza
Serildi yerlere leşin Şüregel
Kazaklar bir yandan, S aldat bir yandan
Zulmetti İslam'a bezdirdi candan
Çayır çimenlerin doydu al-kandan
Gayıboldu ağ-lavaşın Şüregel
Efkarim der, bu paşalar nettiler?
Kırdırdı orduyu yesir ettiler
Niçe bin haneler göçüp gittiler
Zehir oldu ekmeğe aşın Şüregel.⁸⁵

Aynı yıllarında İstanbullu bir şairin şiirlerinde Ruslara dair motiflere rastlanmaktadır. Bu şair, Namık Kemal'i de etkilediği bilinen Halis Efendi'dir. Kırım Savaşı'na dair yazdığı koçaklamaları Şehnâme-i Osmânî adlı risalede toplanan Halis Efendi'nin Dâsîtan-i Askerî serisi içerisinde bulunan o günkü vatan sevgisini yansıtan şiirin bazı dizeleri şöyledir:

Vatan oğulları gayret edelim
Irzı, namusu himayet edelim
Birbirimizle muhabbet edelim
Vatan evladları gayret edelim
Arş oğullar, ilerüye gidelim
Moskov haini berbad edelim

---

⁸⁵ Kırzioğlu, 1855 Kars Zaferi, Işıl Matbaası, İstanbul, 1955, s. 82.

Eski Osmanlıları yad edelim

Ruh-i ecdâdımızı şad edelim

Vatan evladları gayret edelim

Arş oğullar ilerüye gidelim

Kahbe Moskof yine bozdu ahdin

Hırsı uğrattı belaya kendin

Şimdıcik anlayacaktır haddin

Vatan evladları gayret edelim

Arş oğullar ilerüye gidelim.⁸⁶

Yaygın adıyla 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra yapılan antlaşmalarla Kars'ın elden çıkmasının ardından, bu topraklara bazı Rus toplulukları yerleştirilmiştir. Rus hükümetinin baskı ve zulmüne dayanamayan bölgenin Türk ahalisinin bir kısmı Anadolu içlerine hicret etmek zorunda kalmıştı. Yaşanan acı olaylar Kars yöresi aşıklarının şiirlerinde geniş ölçüde işlenmiştir. Ardahanlı Ahmet Mazlûmî Efendi (Mazlum Hoca), Nikola'nın Türkleri yurtlarından edip yerlerine Rusları yerleştirmesini, 1905'te yazdığı II. Nikola Destanı'nda şöyle ifade eder:⁸⁷

Fehmi olanları sürdün Sibir'e

Başladın zulüme, şiddet, cebire

---

⁸⁶ M. Fahrettin Kırzioğlu, **1855 Kars Zaferi**, 55.

⁸⁷ Türk topraklarına Rusya tarafında sürülmüş Malakanlar ve Dukhorlar önemli sayıya ulaşmıştır. Malakanlar, Beyaz Rus kökenli etnik bir gruptur. Ruslar tarafından 1877-1878 yılında Kars'ın Arpaçay ilçesine bağlı Atçılar, Çalka vur ve Yalınçayır Köylerine yerleştirilmişlerdir. Malakanlar 1962 yılında Türkiye'den Rusya, Amerika ve Avustural'ya ya göç etmişlerdir. Malakanlar 1917 yılında Bolşevikliğin ilanı ile Rusya'ya dönen gruplar arasına katılmamışlardır. Maloko kelimesi Rusçada süt; Malakan kelimesi ise Rusçada süt içen anlamına gelmektedir. 19. yüzyılda Rusya'da haftada iki gün süt içme geleneği varken, Malakanlar ise her gün süt içebileceğini ileri sürerek yeni bir inanç sistemi oluştururlar. Bu yüzden Malakan kelimesi perhizi bozan anlamına da gelir.

Malakanlar uzun yıllar Türklerle iç içe yaşayan bir topluluk olması bakımından ayrıca uzun yıllar bu topluluğun Türklerle uzun yıllar boyunca dostane ilişkiler kurması bakımından önemlidir.

Dukhorlar ise Malakanlar gibi Rusya'da mezhepsel ayrıklara düşmüş bir toplumdur. Şiirde de ifade edildiği gibi Nikolas'ın, Malakanları ve Dukhorları devlet için tehlikeli gördüğü için onları sürgün usulü ile ülkeden uzaklaştırma yöntemine başvurmuştur. Dukhorların büyük bölümü Sibiryaya sürülürken bir kısmı ise Türk topraklarına göçe zorlanmıştır. Ünlü Rus yazar Tolstoy bu etnik guruba mensuptur. Bu bilgiler ve daha fazla ayrıntı için bk. Orhan Türkdoğan, **Malakanların Toplumsal Yapısı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 7-8, 31, 35-36.

Khokhol, Malakan, Dukhobor'a

Komşu ettin çıktın bizi Nikola

Devrile devranın yok ola varın

Kalka üstümüzden fesadın, serin

Şevketli Âl-Osmân zaptede yerin

Karalana ikbal bahtın Nikola.

Yazık Mazlûm söyler vasf-ı hâlini

Senin zulmün kırdı ânın belini

Bir Allah'a verdi arzuhalini

Dağılsın o tacın tahtın Nikola.⁸⁸

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Çıldırlı Aşık Şenlik, halk arasında 93 Koçaklaması adıyla bilinen destanını yazmıştır.⁸⁹

Ehl-i İslâm olan işitsin, bilsin.

Can sağ iken yurt vermeniz düşmana

İsterse Uruset (Rusya) ne ki var gelsin

Can sağ iken yurt vermeniz düşmana

Asker olan bölük bölük bölünür

Sandınız mı ki Kars kal'ası alınır

Boz-atlar üstünde kılıç çalınır

Can sağ iken yurt vermeniz düşmana.

Kavga günü namert sapa yer arar

Er olan göğsünü düşmana gerer

Cemi' ervah bizden meydana girer

Can sağ iken yurt vermeniz düşmana

---

⁸⁸ Fahrettin Kırzioğlu, **Edebiyatımızda Kars**, Işıl Matbaası, İstanbul 1958, s. 75-76. Bu şiirin bazı yazarlar tarafından âşık Esmân'ie ait olduğu ileri sürülmüştür (Nurettin Temel, **Kağızmanlı Halk Şairleri ve Aşıkları**, MEB Yayınları, 2. baskı, 2005, s. 19). Kanaatimizce şiirin asıl şairi Mazlum Hoca'dır.

⁸⁹ Kırzioğlu, **1855 Kars Zaferi**, s. 38.

Hele Al-Osman'ın görmemiş zorun
Din gayreti olan tedarik görün
At tepin baş kesin, Kazak'ın kırın
Can sağ iken yurt vermeniz düşmana
B en'Asferdir bilin urusun aslı
Orman yabanisi, balıkçı nesli
Hınzır sürüsüne dalıp kurt misli
Can sağ iken yurt vermeniz düşmana
Şenlik ne durursunuz atları binin
Sıyra-Kılınç kâfir üstüne dönün
Artacaktır şanı bu Al-Osman'ın
Can sağ iken yurt vermeniz düşmana.

Rusların yayılmacı politikasının ürünü olan doğudan batıya Türk göçü, Balkan savaşları esnasında da artarak sürmüştü. Bu göçlerden sonra Balkanlarda kalan Türklerin çilesi bitmek bilmeyecektir. Cumhuriyet tarihinde de Bulgaristan Türklere devlet eliyle baskı uygulayarak bu insanları doğdukları topraklardan ayrı bırakacaktır. Balkan göçleri adeta bir trajedi kaynağıdır. Bu göç olayını Refik Halid Karay "Göz Yaşı" hikâyesinde göç trajedisini şöyle dile getirir.

Balkan Savaşı kopunca, hududa çok yakın olan köylerde, bir akşamüstü şu korku yayılmış; Düşman geliyor! Müslüman erkeği süngüleyecek ve Müslüman kadını kirletecek. Bütün köy halkı mal, mülk ne varsa bırakıp kaçmaya karar veriyor; bir anda at, öküz, araba kaçış için ne taşıt varsa hazır oluyor.⁹⁰

Birinci Dünya Savaşı sırasında birçok Türk askeri Rusya'da esir düşmüştü. Bu askerler daha önceki savaşlarda olduğu gibi yaşam koşulları çok ağır olan Sibiryaya sürgüne gönderilirler. Bu esirlerin durumu ve yaşadıkları acılar edebiyata da yansır. Bazı Osmanlı edebiyatçıları yazdıkları eserlerini bu esir askerlere adarlar. Bu eserler askerler için bir moral kaynağıdır. Âşık Zülali esir Türklere umut için yazdığı İntibahnâme'de bunu daha iyi anlayabiliriz:

---

⁹⁰ Refik Halid Karay, **Gurbet Hikâyeleri ve Yer Altında Dünya Var**, İnkılâp Kitabevi, 11. baskı, İstanbul, tarihsiz, s. 35.

Biz bu zulmetler içinden çıkarız bir gün olur
Şarka garba yıldırımlar çakarız bir gün olur.
Kars, Batum Kafkas Eli'nden çevrilen hisarları
Vuruben milli külünkle yıkarız bir gün olur.
Anadolu'dan Hind ü Çin'e geçeriz Temür gibi
Himalaya Dağlarını çalkalarız bir gün olur.
Türk doğarız Türk Yaşarız Türk gezeriz her zaman
Devrilen Moskof elinden çıkarız bir gün olur.⁹¹

Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya ile Osmanlı Devleti'nin imzaladıkları Brest-Litovsk Antlaşması gereğince 1877-1878 savaşı ile aldıkları yerleri geri vermişlerdi. Fakat Ruslar geri çekilirken yerlerine Ermenilerin geçmesini sağlamışlardı. Rusya'nın çetelere vermiş olduğu maddi ve manevi desteklerden cesaret alan Ermeniler, Türklere karşı katliama girişmişlerdi. Ermeni zulmü yöre aşıklarının şiirlerinde geniş ölçüde yansımaları bulmuştur. Örnek olması bakımından, 1861 yılında Kars'ta doğan Aşık Cemal Hoca'nın dizelerine bakmak yeterli olacaktır.⁹²

Ruslar terk eyledi Kafkas elini
Ermeni'ye verdi millet malını
O da doyup yaktı kızı gelini,
Doldurdu damlara duman göründü.

Türk edebiyat ve fikir alanında Rusya'ya karşı bakış açısı kuşkusuz Türk toplumunun da Rusya ve Ruslara bakış açısını etkilemektedir. Cumhuriyet tarihinde, gerek fikirsal alanda gerekse edebî alanda belli bir kitleyi peşinden sürüklemeyi başarmış kişilerden birisi de Necip Fazıl Kısakürek'tir. Büyük Doğu Dergisinin de fikir babası olan Necip Fazıl Rusya'ya bakışı geleneksel bir karşıtlığın da ifadesidir.

---

⁹¹ Yunus Zeyrek, **Posoflu Aşık Zülali**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları İstanbul, 1990, s. 181.

⁹² Nurettin Temel, **Kağızmanlı Halk Şairleri ve Aşıkları**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2. baskı, 2005, s. 46.

Ruslarla Türkler arasında yapılan savaşların etkisi, hem Osmanlı hem de Cumhuriyet devirlerinde yaşamış olan asker, devlet adamı ve edebiyatçı Süleyman Nazif'in yazılarında da kendisini belli eder. Nazif'e göre, Osmanlı'nın şehirlerde uygulamaya çalıştığı imar faaliyetleri, Rus savaşları yüzünden sekteye uğramış, bu yolda sarf edilen emekler sırf bu yüzden heba olup gitmiştir. Türk topraklarının her bir karışı, Ruslarla mücadelelerde şehit düşen askerlerimizin kanlarıyla sulanmıştır.⁹³

Rus imgesi, daha yakın tarihli edebi ürünlere de konu edilmiştir. Mesela Necip Fazıl ilk baskısını 1973 yılında yaptığı *Moskof* adlı eserinde, Rusya ve Ruslar hakkında çarpıcı ifadeler kullanmıştır. Yazar, yeryüzündeki topluluklar arasındaki farklılığın, düşünceler arasındaki zıtlığın ve milletler arasındaki tarihi, sosyolojik ve siyasî farklılıkların en güzel örneğinin Ruslarla Türkler arasında bulunduğuna dikkat çekmiştir. Ona göre, iki millet arasındaki zıtlık sıradan olmayıp, tarih boyunca hiçbir toplum arasında ve hiçbir mekânda kaydedilmediği kadar keskindir.⁹⁴

---

⁹³ Köylere, tarlalara niçin harap olduklarını sor: Derhal cevap verirler ki imar eden bazı-yı sa'yi bir Moskof cenginde kırıldı! Bu diyarın şarkında, şimalinde bir avuç toprak bulunmaz ki Türk'ün Moskof eliyle dökülmüş mübarek kanını içmiş olmasın! Süleyman Nafiz Rus Kimdir, Moskof Nedir? Adlı eserinde Ruslara karşı tepkisini ortaya koymaktadır (Şuayb Karakaş, **Süleyman Nazif**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 214).

⁹⁴ Maddeler ve manalar, insanlar ve davalar arasında olduğu gibi, toplumlar ve milletler arasındaki zıtlığa, buz dağı ve yanardağ derecesinde en keskin örnek, Moskof ile Türk. Tarih böyle bir zıtlığı hiçbir milletle hiçbir toplum arasında ve hiçbir zaman ve mekânda kaydetmedi. Evet, doğrudan doğruya birbirinin vücut hikmesine düşman olmaktan gelen bir zıddiyet münâfereti, tarihte tektir ve sadece Türk'le Moskof a hastır (Necip Fazıl Kısakürek, **Moskof**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2003, s. 5-6).

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DEVRİ TARİH DERS KİTAPLARINA KAYNAKLIK EDEN OSMANLI TARİH YAZICILIĞI VE BAZI ÖNEMLİ TARİH DERS KİTAPLARI

1. Osmanlı Dönemi Tarih Yazıcılığı

Kuruluş döneminden itibaren Osmanlı tarih yazıcılığı ile devletin ideolojisi arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır. Başlangıçtan itibaren Osmanlı Devleti'nde tarih yazarı aynı zamanda da devletin bir sözcüsü durumundadır. Özellikle II. Murad döneminden itibaren tarihçiler aynı zamanda devlet görevlisiydi.⁹⁵ Osmanlı Devleti'nin kurulması ile Osmanlı Devleti hakkında bilgi veren eserlerin yazılması arasında yaklaşık iki yüz yıllık süre vardır. II. Murad devri Osmanlı tarih yazıcılığının başlangıcı olarak kabul edilmektedir.⁹⁶ Osmanlı tarihi hakkında günümüze kadar ulaşan en eski eser Ahmedî'nin Germiyan Oğullarına sunduğu *İskendernâme* isimli eseridir. Mesnevi türündeki bu eserin sonuna Yıldırım Bayezid devrine kadar gelişen olayları anlatan bir bölüm eklenmiştir. *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âli Osman* adını taşıyan vekayinâme türündeki eserlerin ilk örneği bu eserdir. Fatih Sultan Mehmed'le birlikte Osmanlı Devleti cihan hâkimiyetini elinde bulundurmak gibi bir hizmetin de temsilcisi olduğu için, vuku bulan tüm olaylar gelecek kuşaklara aktarılması gereken olaylar olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı tarih yazıcılığına Hıristiyan devletlere karşı yapılan seferleri anlatan "gazavatnâme"ler yazılmaya başlanmıştır. II. Bayezid'in tahta geçmesi ile birlikte Osmanlı'da edebî eserlerde zenginleşme görülmesinin nedeni Bayezid'in ilim adamlarını himaye edip onları eser yazmaya teşvik etmesidir. Bu devrin önemli tarihçisi Aşıkpaşazade'nin, *Tevârih-i Âli Osman* adıyla kaleme almış olduğu eser Anadolu Türkçesinin en saf örneklerinden birisini temsil etmektedir. Aşıkpaşazade'nin eserinin önemi bütünüyle Osmanlı tarihini ele alan ilk Türkçe eser olması ve sade bir Türkçe ile yazılmış olmasıdır. Aşıkpaşazade eserinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan, 15. yüzyılın sonlarına kadar olan dönem hakkında bilgi vermektedir. II. Bayezid döneminin önemli tarihçilerinde birisi de *Cihan-nüma'nun* yazarı Neşrî'dir. İkinci Bayezid devrinden sonra bir hükümdar dönemini ya da bir

⁹⁵ İsmail Coşkun, "Batı İdeolojilerinin Türk Tarih Anlayışına Yansımaları Üzerine", s. 44.

⁹⁶* Fahameddin Başar, "İlk Osmanlı Tarihçileri" , **Türkler**, Ankara, 2002, C. XI, s. 409.

savaşı anlatan eserler de genel tarihin yanında yazılmaya başlanmıştır.⁹⁷ Yavuz Sultan Selim'in Mısır topraklarını almasıyla birlikte Arap tarzı tarihçilik anlayışının benimsenmesiyle birlikte, Arapça ve Farsça sözcükler de Osmanlı tarihçiliğine girmeye başlar.⁹⁸

18. Yüzyıldan itibaren Osmanlı tarihçilik anlayışına vakanüvislik anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. Vakanüvisler vazifeli devlet tarihçileridir. Vakanüvisler kendilerinden önceki eserleri incelemek gibi bir görevlerinin olmasının yanında, kendi zamanlarında vuku bulan olayları kaydetmekle de yükümlü idiler. Vakanüvislik kurumu tarih yazıcılığı açısından önemli bir kurum olmakla birlikte görevli tarihçilerin ekonomik kaygılarla bu kurumu yozlaştırmaya başladıkları da görülmüştür.⁹⁹

Lale Devrinden itibaren çeşitli alanlarda devam eden Batılılaşma çabaları tarihçilik alanında da etkisini hissettirmiştir. Resmi sıfatlı vakanüvislerin dışında, bazı devlet adamları ya da sivil şahısların da tarih yazıcılığına giriştikleri görülür. Mehmed Nuri Paşa'nın *Netâyic'ül-Vukuat'ı* bu türden bir Osmanlı tarihidir. Bu dönem tarih yazıcılığının önemli bir özelliği de Avrupa devletlerinin tarihlerine de yer verilmesidir. Üstelik batılı kaynaklardan yararlanılmaya başlandığı göze çarpar. Bütün bunlar, Lale Devri ile Tanzimat dönemi arasındaki sürecin tarihçilik alanında yöneldiği açılımı yansıtan gelişmelerdir.¹⁰⁰ Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki, 18. Yüzyıl, vakanüvis anlayışın kurumsallaşmaya başladığı bir dönem olmuştur.¹⁰¹

Tanzimat döneminde, kuruluştan beri süre gelen Osmanlı tarihini İslam tarihi içerisinde değerlendirme geleneğinin yavaş yavaş terk edilerek, Osmanlı hanedan tarihini esas alan tarihçilik anlayışının yerleşmeye başladığı görülür. Hanedan merkezli tarih anlayışı, Osmanlı hanedanını en zayıf olduğu bir dönemde tüm uyrukları hanedan çevresinde toplamayı güden bir amaca da hizmet etmektedir.¹⁰² Bu dönemde Avrupa dillerini bilen tarihçiler yetişmeye başlamış ve bu yazarlar eski kavimlerle Avrupa tarihi üzerinde durmuşlardır. Genel Türk tarihini anlatan eserlerde

⁹⁷ Başar, "İlk Osmanlı Tarihçileri", 409–414.

⁹⁸ Ahmed Aydın, "Osmanlılarda Tarih Yazıcılığı", **Türkler**, Ankara, 2002, XI, s. 420.

⁹⁹ Aydın, "Osmanlılarda Tarih Yazıcılığı", 421.

¹⁰⁰ Zeki Arıkan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, V, 1584.

¹⁰¹ Bekir Kütükoğlu, "Vekayi'nüvis", İ.A, MEB Yayınları, Eskişehir, 1997, XIII, 271.

¹⁰² Coşkun, "Batı İdeolojilerinin Türk Tarih Anlayışına Yansımaları Üzerine", s. 52.

bile çağdaş Avrupa tarihinden bahsedilmiş ve olaylar arasında kronolojik bağlantı kurulmasına özen gösterilmiştir.¹⁰³

Tanzimat dönemi tarih anlayışı devlet politikasına paralel olarak Osmanlılık ideolojisini benimsemişti. Tanzimat döneminden sonraki Osmanlı tarihçiliği, Cumhuriyet dönemi tarihçiliğine kaynaklık ettiği için, bu dönemdeki gelişmeler ilgili bölümde değerlendirilmiştir.

2. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Ders Kitapları

1923 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte tarih öğretimi yeni ideolojinin yerini sağlamlaştırması bakımından önemli bir konum elde etti. Cumhuriyet kadrolarının fikirlerini temsil eden tarih ders kitapları 1930'lu yıllarda Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından basılmaya başlandı. Cemiyetin yayımladığı kitaplar 1939 yılına kadar okutuldu. Kitaplar tematik, kronolojik ve başka açılardan incelendiğinde, bu kitapların Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında yayımlanan tarih ders kitaplarından esinlendiği görülür. Bir başka deyişle, Cumhuriyetin ilk yıllarında, Osmanlı dönemi tarihçiliğinin devam ettirildiği söylenebilir. Örneğin Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin liseler için hazırladığı tarih ders kitabının Osmanlı tarihini anlatan üçüncü cildindeki bilgilerin genel olarak Abdurrahman Şeref Bey'in Osmanlı tarihinden uyarlanmış olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır.¹⁰⁴ Kısacası, Cumhuriyetin ilanı ile Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan tarih anlayışını ve tarih ders kitaplarını hemen değiştirmek mümkün olmamıştır.¹⁰⁵

Cumhuriyet dönemine kadar okullarda tarih öğretiminde, geleneksel öğretim usulleri devam ettirilmiş; ilk, orta ve lise düzeylerindeki tarih eğitimi ağırlıklı olarak, Osmanlı ve İslam tarihleri ile şekillendirilmiştir.¹⁰⁶ Bunun nedenleri ve dönemlere göre yol açtığı sıkıntılar, aşağıda yer yer incelenecektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda bilimsel anlamda Türk tarihini tanıtmaya ve aydınlatmaya dönük çalışmaların Tanzimat ve Meşrutiyetle başladığı bilinmektedir. Tanzimat'a kadar olan süreçte tarih yazıcılığında, İslamî dünya görüşü eksenli tarih anlayışı hâkimdi ve devletin resmi tarih yazıcıları, doğal olarak, yönetimi rahatsız

¹⁰³ Zeki Arıkan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik", s. 1584.

¹⁰⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Türk Tarihi Yazılırken Atatürk'ün Alaka ve Görüşlerine Dair Hatıralar", *Belleten*, III/9-12. Ankara 1939, s. 349.

¹⁰⁵ Tüfekçioğlu, " Liselerde Tarih ve Sosyoloji Eğitimi", s. 69.

¹⁰⁶ Celal Metin, **Türk Tarih Tezi ve Tarih Ders Kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1923-1960)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998, s. 23.

edecek konulara girmekten kaçınılmaktaydı. Tanzimat'tan sonraki dönemde ise Türk tarihine ve dünya tarihine yönelik çalışmaların farklı bir üslupla ve geniş olarak ele alınmaya başladığı görülür.¹⁰⁷

Osmanlıcılık ideolojisinin ilk temsilcilerinden Namık Kemal, İslamcılık ve Türkçülük ideolojilerine de uzak kalmayan Osmanlı aydınlarından biriydi. Namık Kemal, *Evrak-ı Perişan* ve *Emir Nevruz* adlı eserlerinde, İslam'ın büyük dönemlerine sık sık atıflarda bulunmuştur. Namık Kemal'in *Evrak-ı Perişan*'ı bir tarihsel biyografi özelliği göstermektedir. Bu eseriyle Namık Kemal ulusçuluk ve kahramanlık duygularını ön plana çıkarmaktaydı. Selahaddin Eyyubi, Fatih, Yavuz, gibi önde gelen İslam kahramanlarını seçerek din, millet ve ahlak kavramları üzerinde vurgu yapmaktaydı.¹⁰⁸ Namık Kemal ayrıca, Ernest Renan'ın İslam'ın ilerlemeye engel olduğu yönündeki iddialarına karşı yazdığı *Renan Müdafaaamesi*'nde kendi siyasi düşüncesinin yanında tarihçiliğinin geniş yelpazesini de ortaya koymuştu. Namık Kemal'in başlattığı Osmanlıcılık idealine dayalı tarih anlayışı yavaş yavaş Türkçülüğe dönük tarihi çalışmaları da tetiklemiştir. Avrupa'da yapılan Türkoloji araştırmaları Türklerin İslamiyet'ten önceki tarihini önemli ölçüde gün ışığına çıkarmıştı.

Mustafa Celalettin Paşa olarak Fransızca yazdığı *Les Turcs Anciens et Modernes* (Eski ve Çağdaş Türkler) adlı eserde Türklerin Avrupa halkları ile akraba olduğu iddiasını gündeme getiriyor ve Türklerin arı ırkın Turan kolunu temsil ettiğini öne sürüyordu. Ayrıca Roma ve Yunan tanrılarını isimlerinin çoğunun adının Türk çıkışlı olduğunu dile getiriyor ve Türk medeniyetinin dünya dillerinin en eskisi olarak Yunancaya ve Latinceye etki ettiğini öne sürüyordu. Zeki Arıkan'a göre, bu kitap, Atatürkçü tarih tezinin esaslarını oluşturmaktaydı.¹⁰⁹

Mustafa Celalettin Paşa Türk tarihi ile ilgili araştırmaların Avrupa'da önemli temsilcilerinden Leon Cahun'un "introduction al'histoire de l'Asie" isimli eserini Türkçe'ye çevirerek, *Asya Tarihine Giriş* adıyla 1896'da İstanbul'da bastırmıştı. Bu eserde Türklerin ve Avrupalıların aynı kökenden geldiği vurgulanmıştı.¹¹¹

---

¹⁰⁷Tüfekçioğlu, " Liselerde Tarih ve Sosyoloji Eğitimi",s. 69.

¹⁰⁸ Büşra Eranlı, **İktidar ve Tarih**, s.65.

¹⁰⁹ Zeki Arıkan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik", s. 1587.

¹¹⁰ Polonya asilzadelerinden Constantin Borzenki ismini; Mustafa Celalettin Paşa olarak değiştirmiş ve Müslümanlığı kabul ederek Osmanlı Devletinde yüzbaşı rütbesiyle hizmet vermiştir. Mustafa Celalettin Paşa'nın amacı Türklere kendi tarihini ve kültürünün büyüklüğünü göstermek ve Avrupalılara, Türklerden köken olarak ortaklık bulunduğunu göstermektir. Avrupalıların Türklere

Şemseddin Sami, Ahmed Midhad, Mehmed Emin ve Necip Asım gibi Osmanlı tarih yazarları ile Leon Cahun,¹¹¹ Türk tarihiyle ilgili çalışmalarda Türk dilini ön plana çıkarmış olmalarıyla ayrı bir yere sahiptirler.¹¹² Ali Suavi ,Paris'te yayımladığı *Ulum* gazetesinde, Türklerin en köklü milletlerden birisi olduğunu ve dünyanın eski medeniyetlerini kurduklarını dile getirmiş ve bu milletin İslam uygarlığının gelişmesine olan katkılarından bahsetmişti.¹¹³

Osmanlı'nın son döneminde Türk tarihi ile ilgili araştırmaların yoğunluk kazandığı göze çarpmaktadır. Süleyman Paşa *Târih-i Âlem* isimli eserinde İslamiyet'ten önceki Türk tarihi üzerinde durmuşu. Süleyman Paşa bu araştırmasında Avrupalı yazarların eserlerinden de geniş biçimde yararlanmıştı.¹¹⁴ Osmanlı'nın sadece bir ülke ismi olmadığını ileri süren Süleyman Paşa, bu milletin dil ve edebiyatının da Türk dili ve Türk edebiyatı olarak isimlendirilmesi gerektiğini savunuyordu.¹¹⁵ Necip Asım da aynı dönemde *Türk Tarihi* adlı eserinin yanında, Türk tarihiyle ilgili çok sayıda makale neşretmişti.¹¹⁶

Osmanlı İmparatorluğu'nda modern eğitimin uygulanması yönünde ilk adım olan Saffet Paşa'nın hazırladığı Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi, bu yolda önemli bir dönüm noktasıdır. Bu tüzük ilk ve ortaöğretim kurumlarında tarih derslerinin okutulmasını öngörmekteydi. Nizamnameye göre Sıbyan mekteplerinde "Muhtasar Tarih-i Osmanî", Rüştîyelerde ise hem "Tarih-i Umûmî" hem de "Tarih-i Osmânî" okutulacaktı. Ancak II. Abdulhamid'in tahta çıkmasından sonra ilkokullardan

---

karşı ırki üstünlüğünü geçersiz kılarak iki alem arasındaki düşmanlıkları azaltmak olarak özetlenebilir. Mustafa Celaleddin Paşa'nın bu çabalarında kendisinin Polonyalı bir aileden gelmiş olmasının önemli etkisi olduğu söylenebilir. (Hilmi Ziya Ülken, **Tarih ve Millet Şuuru**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1948, ss. 151-152.)

¹¹¹ Arkan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik", s. 1587

¹¹² Büşra Ersanlı, **İktidar ve Tarih**, s. 79.

¹¹³ Arkan, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik, s. 1587

¹¹⁴ Süleyman Paşa yönetimiyle sorumlu olduğu askeri okulların tarih derslerinde, batı dillerinden çevrilmiş herhangi bir kitabın okunmasını uygun görmemiştir. Bu kitapların Türkler hakkında yanlış ve yıkıcı anlatımlar taşıdığını öne sürerek kendisi Tarih-i Alem isimli bir kitap yazma yolunu seçmiştir. Süleyman Paşa 1876 yılında yalnızca bir cildi yayınlanmış olan bu ilk çağ tarihini anlatan eserde Türklere oldukça fazla yer ayırmış; Batı Avrupalı yazarların Türkler hakkındaki olumsuz görüşlerini eleştirmiştir. Süleyman Paşa Fransız sinelogu, Deguignes'in eserinden yaralanmış, Oğuz Han'ın Çin kaynaklarında geçen Hiung Nu'ların hükümdarı Mete olması gerektiğini bu eserinde ileri sürmüştür.(Nejat Kaymaz, "Türkçü Tarih Görüşü", s.438)

¹¹⁵ Arkan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik", s. 1587

¹¹⁶ Ersanlı, **İktidar ve Tarih**, s. 65.

Osmanlı Tarihi, ortaokullardan da genel tarih dersleri kaldırılacak, ortaokullarda yalnız Osmanlı Tarihi dersi kalacaktı.¹¹⁷

II. Meşrutiyet döneminin getirdiği hürriyet ortamı, fikirlerin serbestçe tartışılmasına imkân sağladığı gibi, tarih ders kitaplarının içeriğinde de önemli değişiklikleri gündeme getirmişti. Bu dönemde, istibdat diye adlandırılan döneme yönelik eleştirel yazılar çıkmakla beraber, hatıra türünden eserler de bu dönemde vermeye başlanır.¹¹⁸ II. Meşrutiyet döneminde Darülfünun'da okutulan Tarih-i Umumi ve Tarih-i Osmanî gibi derslerin yanında, Yunan, Roma Tarihi, Ortaçağ Tarihi, Siyaset Tarihi, Doğu klasikleri tarihi gibi alanlara sınırlı da olsa yer vermeye başlanmıştır.¹¹⁹ Ancak Fransız tarih yazınından alelacele uyarlanan bu ders kitaplarının milli düşüncüyü yansıtmaması ve Türkler hakkında olumsuz yargılarda bulunmasından dolayı, bu kitaplar kısa zamanda eleştiriye uğramıştı.

2.1 Ahmed Vefik Paşa ve *Fezleke-i Tarih'i*

1860 ve 1870 yılında hem erkek hem de kız çocukları için ilk ve orta dereceli okulların açılması kitap sorununu da beraberinde getirmişti. Bu okullarda okutulması amacıyla kaleme alınan ilk ders kitabı Ahmet Vefik Paşa'ya aittir. Profesör unvanı ile Darülfünun'da derslere giren Ahmed Vefik Paşa, Osmanlı Devleti'nin son vakanüvisi Abdurahman Şerefî'nin yazdığı genel tarih kitabı olan *Hikmet-i Tarih'i* kullanmıştı.¹²⁰ Ahmed Vefik Paşa Türklerin dillerinin Osmanlı coğrafyasıyla sınırlı olmadığını, Hazardan, Pasifik'e kadar bütün Asya'da uzanan eski ve geniş familyanın batı kolunu temsil ettiğini savunmuştu.¹²¹ Paşa bu savını kanıtlamak amacıyla, Ebulgazi Bahadır Han'ın Çağatayca yapıtı olan *Şecere-i Terâkime'yi* batı Türkçesine çevirmiş; *Lehçe-i Osmanî* adıyla yayımladığı diğer bir eserinde ise, Türkçe ve Türkçeleşmiş kelimelerle, Farsça kökenli kelimeleri ayrı ayrı değerlendirmiş, aynı zamanda yer isimleri hakkında bilgiler vermiştir.¹²²

I. Meşrutiyet döneminin meclis başkanı da olan Ahmed Vefik Paşa, *Fezleke-i Tarih-i Osmânî* adlı ders kitabı da yazmıştı. Bu kitap sadece okullarda okutulmak

---

¹¹⁷ Mete Tunçay, "İlk ve Orta Öğretimde Tarih", *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1977, s.276.

¹¹⁸ Arıkan, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik*, 1590.

¹¹⁹ Celal Metin, *Türk Tarih Tezi ve Tarih Ders Kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1923-1960)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998, s. 23.

¹²⁰ Erganlı, *İktidar ve Tarih*, s. 66.

¹²¹ Arıkan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik", s. 1588.

¹²² Nejat Kaymaz, "Türkçü Tarih Görüşü", s. 438.

amacı ile yazılmıştı. Paşa bu eserinde Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihini altı bölüme ayırarak incelemiştir.¹²³ *Fezleke*, Abdulaziz zamanına kadar olan Osmanlı tarihini kapsar. I. Abdulhamid dönemine kadar yaşanan gelişmeler ders kitabı ölçülerine göre detaylı bir şekilde anlatılmıştır. III. Selim'den sonraki olaylar 34. kısımda Hatime-i Kitap bölümünde incelemiştir. III. Selim'den önceki her padişaha bir kısım ayırırken III. Selim ve ondan sonraki IV. Mustafa, II. Mahmud, Abdülmecid, Abdulaziz dönemlerinin olayları özet şekilde sunulmuştur.

Ahmet Vefik Paşa kitabı yazdığı dönem Osmanlı-Rus savaşlarının olduğu dönemlere denk gelir. Rusya ile ilgili konuların geniş biçimde incelenmesi Prut Savaşı ile başlar. Paşa, Prut savaşına giden yolda askerinin, devlet adamlarının ve halkın savaş yönünde ortak bir kanaat taşıdığını belirtir. Savaşın kaderinde Katerina'nın entrikalarının son derece etkili olduğundan bahseder. Bunun yanında, yeniçeri ocağının disiplinsizliğinin etkilerinin en fazla bu savaş sırasında görüldüğünü, daha doğrusu başıbozuk askerinin orduya ve ülkeye verdiği zararın en açık biçimde bu harp esnasında görüldüğünü getirir.¹²⁴

Ahmed Vefik Paşa, kitabında Petro için Büyük Petro ya da Deli Petro sıfatlarını kullanmaz; bunların yerine "akbıyık" sıfatını tercih eder.¹²⁵ Yazar, Rusya'yı, kara devleti olmaktan ziyade, Hollanda ve İngiltere gibi deniz devletlerinde etkin olan devletler kapsamında değerlendirir.¹²⁶ Ahmed Vefik Paşa, Eflak ve Boğdan'ın elden çıkmasında Boyarları suçlar ve onları "hain" olarak nitelendirir.¹²⁷

Ahmed Vefik Paşa'nın *Fezleke'de* bahsettiği ve diğer ders kitaplarına yansımayan bir başka husus ise "Şeyh-ul-Beled"lik kurumuyla ilgilidir. Bu sınıfa mensup kişiler, Osmanlı Devleti'ne karşı Kölemen kökenli insanlarla beraber isyana kalkışmalarıyla ünlüydü. Örneğin, bu sınıfın liderlerinden Ali Bey'in Osmanlı Devleti'ne karşı isyanı sırasında Dürzîlerle birlikte Rus kökenli askerlerin de bulunması dikkat çekicidir.¹²⁸ Bu kurum, Emir Hanlık, Mısır Defterdarlığı Çerkes beylerinin hâkimiyeti altında olduğu için, Osmanlı valileri Çerkes beyleri ile

---

¹²³ Arıkan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik", s. 1588.

¹²⁴ Ahmed Vefik, **Fezleke-i Tarih**, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1288-1872, s. 224.

¹²⁵ "... Moskova Çarı olan Akbıyık koca Petro." (Ahmed Vefik, *Fezleke-i Tarih*, s. 223).

¹²⁶ Ahmed Vefik, **Fezleke-i Tarih**, s. 242.

¹²⁷ Ahmed Vefik, **Fezleke-i Tarih**, s. 265.

¹²⁸ Ahmed Vefik, **Fezleke-i Tarih**, s.268.

mücadelelerinde çoğu zaman başarısız oluyorlardı.¹²⁹ Ahmed Vefik Paşa eserinde Rusların casusluk faaliyetlerinin çok yaygın olduğunu belirtmiştir. Rusya'nın rakip gördüğü devletlerin içerisindeki isyancılara para ve insan gücüyle destek verdiğini belirtmiş ve bu duruma örnek olarak Mısır'ı göstermiştir.¹³⁰

Özetlemek gerekirse, Ahmed Vefik Paşa'nın bu eseri, Cumhuriyet döneminde Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin hazırladığı kitaplara ve daha sonra liselerde okutulacak olan tarih ders kitaplarına kıyasla, Rus tarihi ve kültürü hakkında daha ayrıntılı bilgi vermektedir.

2.2 Ahmed Refik'in *Tarih-i Umûmî* Adlı Ders Kitabı

Osmanlı'nın son dönemlerinde yetişen ve Cumhuriyet dönemine de damgasını urmuş olan en etkili Türk tarihçilerinden Ahmed Refik (Altınay)^{31 1}, konumuzla ilgili *Tarih- i Umûmî* adlı eserini 1911 yılında yayımlamıştır. Kitap, 6., 7. ve 8. sınıflar için hazırlanmıştır. Kitap, bol resimlerle desteklenerek görsellik açısından zenginleştirilmiştir. İlk çağdan başlayarak genel olarak Birinci Balkan Savaşı'nı kapsayan konuları özetle vermektedir.

Tarih-i Umûmî'nin Rusya ile ilgili bölümleri özellikle Petro ve II. Katerina dönemi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kitabın "Rusya'da Büyük Petro Dönemi Türkiye'de Islahat" başlığını taşıyan kısım I. Petro dönemine ayrılmıştır. Bu bölümde, adı geçen çar döneminin ıslahatlar övgülü bir üslupla anlatılmıştır. Prusyalı subayların Rus ordusunu ve Rus askerini modernleştirme çabaları dile getirilmiştir. Kitapta genel olarak İttihat ve Terakki Partisi'nin fikri atmosferinin izlerini görmek mümkündür. Çünkü övgü ile bahsedilen Petro'nun yenileşme

¹²⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, IV. Cilt, 2. kısım, 3. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 248.

¹³⁰ Ahmed Vefik, **Fezleke-i Tarih**, s. 270.

¹³¹ Tarihçilik alanında Türk tarihine hazine değerinde eser kazandıran Ahmed Refik'in hayatını bilmek yazdığı tarih ders kitaplarını daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır. 1870 yılında İstanbul'da doğan Ahmed Refik, askeri okullarda öğrenimini tamamlamıştır. Öğrencilik yıllarından sonra Askeri okullarda Fransızca ve tarih dersleri vermiştir. Osmanlı ordusunda yüzbaşılık rütbesi ile askerlik de yapan Ahmed Refik çeşitli gazetelerde ve dergilerde de yazarlık yapmıştır. Ahmed Refik 1909 yılında Tarihi Osmanî Encümeni'ne tayin edilmiştir. İttihatçılarla yakın ilişkisi olan Ahmed Refik, Birinci Dünya Savaşı sırasında, İttihatçıların yayın organlarından *Milli Mecmu'a*'da yazılar yazmıştır. Ahmed Refik, Cumhuriyetin ilanından sonra okullarda tarih öğretmenliği yapmaya yeniden başlamıştır. Türk Tarih ve Tetkik Cemiyeti kurulduğu zaman görüşleri cemiyetin görüşleri ile tam anlamıyla uyuşmamıştır. Orta Asya, Güneş- Dil Teorisi gibi düşünceleri destekleyen yazılar yazmamıştır. Fakat bu fikirlere karşı görüşler de yazdığı görülmüştür. Bununla birlikte kendi üslubu ve tarzı ile yazılarını sürdürmeye devam etmiştir. Ahmed Refik'in yazdığı ders kitaplarına İttihatçı görüşü önemli derecede tesir etmiştir (Muzaffer Gökman, **Tarihi Sevdiren Adam, Ahmed Refik Altınay**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1978, s. 16, 121-122)

¹³² Ahmed Refik, *Tarih-i Umûmî*, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, İstanbul, 1911, s. 173.

çabaları ve Prusya'dan subay getirilmesi, aynı zamanda ittihatçıların faaliyetleri ile de büyük ölçüde örtüşmektedir.

Rusların 16. yüzyıldaki sosyal hayatına da ışık tutan eserde, örneğin belirtilen dönemde Rus erkeklerinin uzun sakallar bıraktığından, uzun elbiseler giydiklerinden bahsedilmiştir.¹³³ Kendilerini erkeklerden sakınan kadınların kapalı bir çevrede yaşadıklarından, iş dünyasında kadınların bulunmadığından bahsedilmiştir.¹³⁴ Rusların yabancılardan ve özellikle Batılılardan nefret ettikleri; Katolik, Protestan vs. bütün toplumlara inançsız nazarıyla baktıkları üzerinde durulmuştur. Rusların ele geçirdikleri memleketlerden insanlar göçürmeyi adet ettikleri için, Rus nüfusunun değişik milletlerden oluştuğu yazılmıştır.¹³⁵

Rus Çarının memleketine okullar yaptırması ve eğitim amacıyla gençleri Avrupa'ya göndermesi, kitapta üzerinde durulan önemli hususlardandır. Ahmed Refik, Petro'nun bu yönünü, çarın vecize niteliğindeki şu sözleriyle açıklamak istemiştir: *"Memleketimiz henüz güçlkle öğrenen korkak çocuklar gibidir. O derecede ki, onlara bir şeyi öğretmek için zorlamak lazımdır. Bu evvelâ onların pek ziyade güçlerine gider; fakat öğrendikten sonra muallimlerine minnattâr olurlar."*¹³⁶

Ahmed Refik, I. Petro'nun modernleşme yönündeki çaba ve icraatlarına geniş ölçüde yer vermiştir. Çarın bürokrasi alanındaki reformları arasında, uzun sakalları yasak etmesi, sarı¹³⁷ adamlarının sakallarını kendi eliyle kesmesi, memurlarına Avrupa'yı görmeyi emretmesi gibi uygulamalar sıralanır. Petro'nun bunlarla yetinmeyip, kadınların yüzlerini açmalarını emretmesi, erkeklerin cemiyetlerine katılmalarını istemesi, kısacası kadın sosyalliğine önem vermesi, bu kitapta özellikle işlenen konular arasındadır. Kitapta, Rusya'da Avrupa adetleri yerleşmeye başladığı, kadınların ilk defa erkeklerle birlikte dans ettikleri kaydedilmiştir.

---

¹³³ Çar Petro döneminden önce Rusya'da sakalsız bir erkek saygı görmezdi. Rus sakalı sadece erkek fizyonomisinin fiziksel bir ayrıntısı değil, o sakalı taşıyan kişinin sosyal durumu ve Rus milli ruhuna uygun yaşayışının göstergesiydi. Fakat Çar Petro döneminde bu gelenek değiştirildi. Rusların geleneksel uzun elbiseleri, Rus insanını Batı Avrupa'dan ayıran bir özellikti. Çar Petro ile bu gelenek de tasfiye sürecine girdi. Geleneksel uzun Rus elbiseleri giymek şehirlerde ve asilzadeler arasında kati bir surette yasaklanırken, köylüler ve din adamlarına ağır baskı uygulanmadı (Mehmet Halil Leylak, **I. Petro Döneminde Rusya'da Yapılan Yenilikler**, s. 12).

¹³⁴ Ahmed Refik, **Tarih-î Umûmî**, s. 173.

¹³⁵ Ahmed Refik, **Tarih-î Umûmî**, 174.

¹³⁶ Ahmed Refik, **Tarih-î Umûmî**, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, İstanbul, 1911, s. 176.

¹³⁷ Rusların genel olarak fiziki özellikleri olan sarışınlık, Türklerin Ruslara bakışında önemli bir imgelemdir. Rusları tanımlamada çoğu kez bu özelliğe vurgu yapıldığı görülmektedir. "Ben'i Asfer" ya da "Kızıl" sıfatları adeta Rusya ile özdeşleşmiştir. Aşık Şenlik'in 93. Koçaklamasında *Ben'i Asferdir bilin Urusun aslı* dizeleri buna bir örnektir (Kızıoğlu, **1855 Kars Zaferi**, s. 38).

Ahmed Refik'in kitabında Petro'nun Avrupa'ya öğrenciler ve sanatkârlar gönderdiğinden, teknik, iktisat ve coğrafyaya ait kitapları tercüme ettirdiğinden ve eski orakların biçimini değiştirdiğinden bahsedilmiştir.¹³⁸ Petro'nun orduyu modernleştirmesinden ve ahaliyi sınıflara ayırmasından bahsedilmiş, Petro'nun Rusları Avrupalılaştırması ise en çok yer verilen konu olmuştur.¹³⁹

Bununla birlikte, Petro'nun modernleşme çalışmaları sırasında ortaya çıkan toplumsal muhalefet de göz ardı edilmemiştir. Askeri ve dini çevrelerin modernleşme hareketlerine olan tepkisi; hatta çarın bizzat karısı ile oğlunun da muhalif gruplarla işbirliği yaptığı anlatılmıştır. Petro'nun kendisine karşı çıkanları, bertaraf etmek politikasının başarılı olduğuna değinilmiştir: Muhalif askerleri odunlar üzerinde yakmak, oğlunu ve karısını öldürmek gibi uygulamalar, onun iktidarı diktatörce kullandığının örnekleridir.

Ahmed Refik, *Tarih-i Umumi'de*, II. Katerina dönemine de geniş yer ayırmıştır. Bu devreyi "Ve İkinci Katerina" başlığı altında değerlendirir. Katerina'nın Rus tahtına geçmesi ile birlikte Osmanlı aleyhine Rusların daha fazla çalışmaya başladıkdan, Katerina'nın Bizans İmparatoru'nun yerine geçmek idealini dile getirir. Katerina'nın, Rusya'da casusluk faaliyetlerini devlet politikası olarak kullandığı, Yunanistan'a casuslar göndererek Osmanlı yönetimine karşı isyana sevk ettiği ve onun Papaz olan oğlunun bu ayaklanmalardaki rolüne değinmiştir.¹⁴⁰

Kitapta, Katerina'nın Rusya'da kanunları değiştirdiğine işaret edilmiştir. İdamı kaldırıp yerine Sibiryaya sürgünü getirdiği bilgisini vermiştir. Katerina'nın Kırım'ı zulümle yönettiği, örneğin 30 bin Tatar'ı kılıçtan geçirdiği anlatılmıştır. Katerina'nın memleketin Rus nüfusunu çok göstermek amacıyla, Tatarları kırbaçla sahil kıyılarına sürdürmesi dramatik bir üslupla ve hikâye tarzında anlatılmıştır. Katerina'nın bilim adamlarına hitaben yaptığı konuşmada vurguladığı, "Millet hükümdar için değil; hükümdar millet içindir" sözü etrafında geliştirdiği politikasına vurgu yapılmıştır.¹⁴¹

Gerçekten de, Katerina tarafından söylendiği belirtilen bu sözden kitapta İttihatçı görüşlerin etkili olduğunu bir kez daha anlıyoruz. Çünkü bu kitabın yazıldığı tarihte İttihatçı liderler yönetimde söz sahibidirler ve Balkan topraklarının bir bölgesi

¹³⁸ Ahmed Refik, *Tarih-i Umûmî*, s. 179

¹³⁹ Ahmed Refik, *Tarih-i Umûmî*, s. 189.

¹⁴⁰ Ahmed Refik, *Tarih-i Umûmî*, s.180.

¹⁴¹ Ahmed Refik, *Tarih-i Umûmî*, s.190.

olan Ohri'de askerler talime "Yaşasın padişah yerine, yaşasın millet" sloganlarıyla talime çıkarılmaktadırlar. Bu sözler aslında ittihatçıların görüşlerini dile getirdiğinin en büyük kanıtıdır.

Katerina'nın faaliyetleri anlatılırken sık sık Osmanlı Devleti'ne en büyük zararı Katerina'nın verdiği üzerinde durulması dikkat çekicidir. Osmanlıların Rusya karşısında yenilmesinin nedeni olarak da Osmanlı Devleti'nin kendi cehaleti ve hatası yüzünden bu duruma düştüğü ifade edilmiştir. Avrupa'da ordular talim ve terbiye edilirken, Osmanlılarda düzensizliklerin hakim olduğu, ilme değer verilmediği ve Avrupa'daki ıslahatlara yabancı kalındığı vurgulanmıştır.¹⁴²

Katerina'nın Osmanlı Devleti'ne büyük zararlar vermesine karşı yönetici olarak kendi ülkesinin ilerlemesinde önemli rolü olduğunu belirtmiştir. Kendisi dinsiz olmasına rağmen ülkesindeki dini gruplara ve Katoliklere dinî sahada özgürlük tanımamasının, Rusya'nın ilerlemesi yönünde büyük ve önemli bir adım olduğu dile getirilmiştir.¹⁴³

2,3. Ahmed Refik'in *Büyük Tarih-î Umûmî Kitabı*

Uygarlık tarihi niteliğini taşıyan bu kitap genel olarak ilk çağ tarihini anlatmaktadır. Kitapta Ruslar hakkında doğrudan bilgi yoktur. Ruslarla mensup oldukları Slav kavimleri aracılığıyla bağlantı kurulmuştur. Çalışmamızda, Türklerle Ruslar arasındaki ilişkilerin yoğunluk kazandığı dönemi de içeren, dördüncü cilt kullanılmıştır.

Ahmed Refik kitabında, Avrupa'yı istila eden kavimler arasında nüfusu en yüksek olanların başında Slavlar gösterilmiştir. Yazar, Alman bilgin Herder'in "Slavlar tarihten çok; harita üzerinde yer teşkil ederlerdi" sözüne atıf yapmış ve Slavların kökeninin Hind-Avrupa kavimlerine dayandığını öne sürmüştür. Ayrıca Slavların Tunç Devrine kadar kendi toprakları olmadığı bilgisini vermiştir.¹⁴⁴

Kitaptaki anlatıma göre Slavlar yerleşik hayata geçtikten sonra tarıma büyük önem vermişlerdir. Tarım sahsında ilerlemeleri, Slavlarla özdeşleştirilen "Çapanın, orağın ve sapanın değdiği yer benimdir" sözüyle vurgulanmıştır. Bunun yanında, Slavlarda aile cemiyeti esasına göre yaşamın hakim olduğu dile getirilmiştir. Buna göre Slavlarda aile yapısının özellikleri şöyledir: Her ailenin bir reisi vardır. Aile

¹⁴² Ahmed Refik, *Tarih-î Umûm-î*, s. 190.

¹⁴³ Ahmed Refik, *Tarih-i Umûmî*, s. 190

¹⁴⁴ Ahmed Refik, *Büyük Tarih-î Umûmî*, Agop Matyosyan Matbaası, İstanbul, 1327, s. 419.

bireyleri bu reise itaat ederlerdi. Bunun yanında, aile reisi bütün işlerinde daima aile bireyelerine danışmak mecburiyetinde idi. Reisin işlediği toprak aile fertlerinin hepsinin ortak malı idi. Eski Slav lehçelerinde fakir kelimesine hiç rastlanmazdı. Slavlarda, ihtiyarları ve sakatları aileler beslerdi. Eğer malikâne küçük olursa aileden bazı üyeler evden ayrılmak zorunda kalırlardı. İlk ve ortaçağ toplumlarının hemen tamamında olduğu üzere, Slavlar arasında da, evlerini kalelerin kenarlarına yaptırmaları adeti yaygındı.¹⁴⁵

Slavların savaş sisteminden de bahsedilmiştir. Buna göre Slav askerleri yaya olarak harp ederlerdi. En gözde silahları ise, sağlam fakat küçük ebatlı baltalardı. Diğer etkili silahları arasında gürz, çekiç ve zehirli oklar sayılabilirdi. Savaş stratejisi olarak tercih ettikleri en etkili yöntem ise, ormanların¹⁴⁶ içinde pusu kurmak suretiyle düşmanı imha etmek esasına dayanıyordu.

Slavların dini ve sosyal yaşantıları hakkında bilgiler de bulunmaktadır. Örneğin Slavlar pantolon giymekte idiler. İbadetlerinde sade oldukları anlaşılan bu toplum, ibadetlerini genellikle açık alanlarda yapmayı tercih ederlerdi.¹⁴⁷ Slavlar, yaratıcının kumları su yüzüne getirmek sureti ile yeryüzünü yarattığına inanırlardı. Onlara düşüncesinde, ruh, kalpte bulunurdu. Ölümden sonra ruhun bedenden ayrılmasını sağlamak amacıyla ölümler yıkanırdu. Bununla birlikte, bazen ölen erkeği karısı ile birlikte yaktıkları da olurdu. Ruslar istikballerini kaybedecekleri endişesinden dolayı, Alman dinini kabul etmemişlerdi. Rusti Zola, Bizans'a elçiler göndererek onlardan yeni dini kendilerine öğretmesini istemiştir. Nitekim Ruslara giden Bizans elçileri onlara, kiliseyi tanıtarak, alfabeyi ve edebiyatı öğretmişlerdi.

Rusların, Moğol dönemindeki işgal hareketlerinden de bahsetmiştir. Adeta enkaz yığınının başka bir şeyin kalmadığı bu dönemde, Rus köyleri yakılıp kül edilmiş, tarlalar çorak kalmış, ahali ise, yazarın ifadesiyle darmadağın olmuştur.¹⁴⁸

Rusların erken tarihleri hakkında bilgi veren bu kitap, daha sonra yazılacak olan ilk çağ tarihi kitaplarına göre Rusların yaşayışları hakkında ayrıntılı bilgi

---

¹⁴⁵ Ahmed Refik, **Büyük Tarih-î Umûmî**, s. 419–420.

¹⁴⁶ Bu kitapta Slavların ormanlar içinde pusu kurduğu bilgisinden hareketle, Rusların eski tarihlerde ormanlarda yaşadıkları ve balıkçılıkla uğraştıkları bilgisi, Rus yaşam kültürünü işleyen edebi ürünlerimizde de yer alır. Örneğin Aşık Şenlik'in 93 Koçaklaması'ndaki "Ben'i Asferdir bilin Urusun aslı, Orman yabanisi, balıkçı nesli" mısraları bu özelliği yansıtır.

¹⁴⁷ Ahmed Refik, **Büyük Tarih-î Umûmî**, s. 420.

¹⁴⁸ Ahmed Refik, **Büyük Tarih-î Umûmî**, s. 432.

vermektedir. Sonraki dönemlerde yazılacak olan tarih ders kitaplarında Ruslar hakkında bu türden bilgilere az rastlamaktayız.

2.4. Ahmed Hâmid ve Mustafa Muhsin'in *Türkiye Tarihi Kitabı*

Liselerin birinci devre üçüncü sınıflarında okutulmak üzere Maârif Vekâleti Milli Talim ve Terbiye dairesi"nin onayıyla 1924 yılında yayımlanan *Türkiye Tarihi* adlı tarih ders kitabı, amacına uygun olarak Cumhuriyetin ilk yıllarında adı geçen okullarda okutulmuştur. Bu kitap Cumhuriyet devrinde basılmış olmasına rağmen, olaylara yaklaşımı ve anlatım tarzıyla Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yazılmış tarih ders kitaplarına benzemektedir. Dolayısıyla bu kitabı bu bölümde değerlendirmek daha uygun olacaktır. *Türkiye Tarihi* adlı bu ders kitabında, Osmanlıların Ruslarla ilişkileri genel olarak savaşlar bağlamında ele alınmıştır. Kitapta Rusya ile ilgili bilgilere en çok 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın anlatıldığı kısımda değinilmiştir.

Adı geçen savaşla ilgili bilgi verilirken dikkat çekilen hususlardan birisi, Rusların yardımı Romenleri çağırmaları ve savaşın Ruslar lehine sonuçlanmasında Romen faktörüne atıfta bulunulmasıdır.¹⁴⁹ Ruslarla Romenler arasındaki ilişkinin Cumhuriyet döneminde kaleme alınan diğer tarih ders kitaplarına yansımadağı göz önüne alınınca, *Türkiye Tarihi'* ndeki bu bilginin önemi daha iyi anlaşılır.

Yine 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının anlatıldığı bölümde, Osman Paşa'nın Ruslara esir düşmesi konusu işlenirken, Rus yönetiminin Osman Paşa'ya karşı olan tutumu genellikle takdirle ya da en azından yumuşak bir üslupla kaleme alınmıştır. Rusların bu savaşa vermiş oldukları önem, Çarı Aleksandır'ın bu savaşa katılımıyla vurgulanmaya çalışılmıştır. Çarın, Osman Paşa'yı tebrik etmesi, silahını ve kılıcını kendisine geri vermesi ve Paşa'nın askeri elbise ve nişanlanm taşımasına izin verilmesi gibi ayrıntılar gözden kaçılmamıştır. Savaşın Osmanlı açısından değerlendirilmesi sırasında, Berlin Antlaşmasının Türkler için çok ağır şartlar taşıdığı gerekçesiyle Hariciye Nazırı Saffet Paşa'nın bir müddet ağladıktan sonra anlaşmayı imzalamak zorunda kalışının anlatılması sırasında hikâyeci bir üsluba meyledildiği görülmektedir.¹⁵¹

¹⁴⁹ Ahmed Hâmid-Mustafa Muhsin, *Türkiye Tarihi*, 2. Baskı, Milli Matbaa, İstanbul 1926, s. 640.

¹⁵⁰ Ahmed Hâmid-Mustafa Muhsin, *Türkiye Tarihi*, s. 641.

2,5.Ali Reşad'ın *Tarih-î Umûmî'si*

Dârülfünun'da tarih dersleri veren Ali Reşad'ın kaleme aldığı dört ciltlik bu eser, Cumhuriyetin ilk yıllarında liselerde okutulmuştur. İlkçağlardan itibaren tarihi olaylar hakkında ayrıntılı bilgi verilen bu kitap, Rusya tarihi ve Rus kültürünün yanında, Osmanlıların bu ülkeyle olan ilişkilerine de geniş yer vermiştir. Konuyla ilgili olarak yukarıda incelediğimiz kitaplarda olduğu gibi, bu eserde de, Osmanlı-Rus ilişkilerinin savaşlar ekseninde değerlendirildiği görülmektedir. Öte yandan bu eserde Japonya ve Çin gibi ülkelerin tarihlerine de yer verilmiş olması oldukça önemlidir.¹⁵¹ Zira çağımızda yazılan ders kitaplarında bu ülkelerin siyasi ve kültürel tarihlerine çok az yer verilmekte ya da bu konu üzerinde hiç durulmamaktadır.

Tarihi Umûmî'de Rusya ile ilgili ayrıntılı bilgiler üçüncü ciltte ve dördüncü ciltte verilmiştir. Cumhuriyet döneminin diğer ders kitaplarında olduğu gibi, bu eserde de, daha ziyade I. Petro ve II. Katerina dönemi olayları üzerinde durulmuştur.

Eserde, Çar Petro'nun Rusya'yı modernleştirme ve Avrupalılaştırma adına giriştiği reform hareketlerine geniş yer verilmiştir. Osmanlı Devleti ile olan ilişkilere de yeterince değinildiği görülmektedir. Bunlardan birisi de Baltacı Mehmed Paşa ile Çar Petro arasında yapılan Prut Savaşı'dır. Savaş sırasında Petro'nun sara krizleri geçirecek derecede kötü duruma düştüğü tasviri bir edebî eser edasıyla işlenmiştir. Baltacı Mehmed Paşa'nın Rusya ile çok hafif şartlı anlaşma yapması ise "gafillik" olarak değerlendirilmiştir.¹⁵²

19. yüzyılın ortasında Rusya'nın, Kırım Savaşı'ndan sonra giriştiği savaşları kazanmak amacıyla, çağın modern tekniklerini kullanarak yeni stratejiler belirlemiş olması, yazarın dikkatinden kaçmamıştır. Savaşlar sırasında asker ve mühimmat sevkinin kolaylaştırmak düşüncesiyle demiryolu ağının genişletilmesi ve şimendifer imalatına girilmiştir. Bu yeni projenin hayata geçirilmesinde kuşkusuz başka faktörler de etkili olmuştur. Ülke ekonomisinin geliştirilmesi ve iktisadî hayatın canlandırılmak istenmesi bunların başında gelir. Yazar ayrıca, bu tarihten itibaren Rusya'da köylü esaretinin kaldırıldığını belirtmiştir. Kırım Savaşı'ndan sonra Rusya'nın Avrupa ile bozulan ilişkilerini yeniden düzeltmek arzusuyla, dış politikasında yeni arayışlara yönelmesi ön plana çıkmaktadır.¹⁵³

¹⁵¹ Ali Reşad, *Tarih-î Umûmî*, C. 4, Yeni Matbaa, İstanbul, s. 134.

¹⁵² Ali Reşad, *Tarih-î Umûmî*, C. 4, s. 10.

¹⁵³ Ali Reşad, *Tarih-î Umûmî*, cilt 4, s. 181.

Kırım savaşından sonra Rusya'nın demiryolu siyasetine ilişkin tespit çok önemlidir. Çünkü Ruslar demiryolu siyaseti ile büyük bir güce ulaşmıştır. Rus hükümetinin bu politikası, 1917 yılında kurulan Sovyetler Birliği'nin demiryolu siyaseti için önemli bir temel oluşturmuştur. Cumhuriyet döneminde yayımlanan tarih ders kitaplarında Rusya'nın 19. yüzyıldaki ulaşım politikası ve bilhassa demiryollarıyla ilgili gelişmeler üzerinde durulmadığı, daha doğrusu, Rusya'nın her türlü gelişiminde demiryollarının rolünün gözlerden kaçtığı hesaba katılırsa, Ali Reşad'ın kitabında yer verdiği tespitlerin önemi daha iyi anlaşılır.

Kitapta dikkat çeken bir husus da, dönemin en etkin devlet adamlarından Sadrazam Mahmud Nedim Paşa ile ilgili yapılan değerlendirmelerdir. Yazara göre böyle bir kişinin sadarete bulunması, Ruslar için bulunmaz bir fırsattı. Zira Mahmud Nedim Paşa Ruslara beslediği sempatiden dolayı, icraatlarında Rusya'nın çıkarına dönük karar ve uygulamalara yönelmiştir. Mahmud Nedim Paşa Bulgaristan'da Rus nüfuzunun yerleşip gelişmesine göz yummuştur.¹⁵⁴ Gerçekten de adı geçen Paşa'nın Ruslara olan hayranlığından dolayı, dönemin devlet erkânı arasında, Nedimof lakabıyla anıldığı biliniyordu.

Kitapta Rus tarihi, başa geçen çarların iktidara gelişi esas alınarak kronolojik biçimde anlatılmıştır. II. Aleksandr dönemiyle ilgili kısımda Rusya'nın ekonomik ve sosyal yapısından kısaca söz edilmiştir. Örneğin Rusya için öteden beri problem teşkil eden Rus köylüsünün durumunu düzeltmek yolunda II. Aleksandr'ın köylülere arazi dağıttığı ifade edilmiş; bununla birlikte bu düzenlemenin köyünün durumunda bir iyileşme meydana getirmediği belirtilmiştir. Bunun nedeni, Aleksandr'ın toprak dağıtımının ardından köylüleri vergiye tabi tutması ve dağıtılan arazilerin azlığı nedeniyle köylülerin sefalete düşmesidir. Nitekim köylüler yeni kazanç yolları elde etmek amacıyla şehirlere göç etmek ve buralarda amelelik gibi işkollarında çalışmak yolunu tutmuşlardır.

Son olarak, Rusya'da yaşayan Hıristiyanların, Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi, kendi ülkelerinde de anayasal bir düzen istediklerine dair beklentilerine işaret edilmiştir. Fakat Çar Aleksandr'ın Rusya'da mutlakiyet rejimini sürdürmeye yönelik ısrarına vurgu yapılmıştır.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Ali Reşad, Tarih-i Umûmî, cilt 4, s. 191.

¹⁵⁵ Ali Reşad, Tarih-i Umûmî, C. 4, s. 553

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEK PARTİ DÖNEMİ TARİH DERS KİTAPLARI

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte genç Türk devleti içte ve dışta birçok sorunla karşı karşıya kaldı. Bir taraftan dış ilişkileri geliştirmek amacıyla uluslar arası anlaşmalar yapılıyor, diğer taraftan da içte düzen ve istikrar sağlanmaya çalışılıyordu. Cumhuriyetin ilk yılları yeni devletin ideolojisinin yerleştirilmesine dönük uğraşlarla geçti. Yeni Türk devleti varlığını askeri ve siyasi sahalarda kanıtlamak zorunda olduğu kadar, sosyal ve kültürel sahada da kanıtlamak zorundaydı. Bunun için bu dönemde eğitim anlayışı yeni Türk devletinin ideolojisini içeride ve dışarda ortaya koymak zorundaydı. Bu ideolojinin gereği, faaliyet alanını tarihle ve tarih öğretiminin bir aracı olan tarih ders kitaplarıyla da değerlendirmeye çalışılmıştır.

Bu dönemde devletin eğitim anlayışı, Cumhuriyet Halk Partisi'nin parti programında belirtildiği hususlar çerçevesinde yürütülmeye çalışılmıştı. Mustafa Kemal Atatürk, öğretmenlerin irfan ordusuna mensup olduklarını düşünüyordu. Asker ordusuyla irfan ordusu arasındaki uyuma ve benzeşmeden söz eden Mustafa Kemal'e göre irfan ordusunun görevi milletin istikbalini yoğurmaktır. İrfan ordusu, kutsal görevini ölen ve öldüren birinci orduya niçin öldürüp niçin öldüğünü öğretmek görevini yerine getirebilirdi.¹⁵⁶

CHP'nin 1927'den itibaren yer verdiği parti programında, başta Rusya olmak üzere dışardan gelebilecek ideolojilere karşı olduğu açıkça vurgulanmaktaydı. Parti komünizme karşı tek silahın milliyetçilik olduğu görüşündeydi. Öncelikle, komünizme ve sosyalizme, ama aynı zamanda da liberalizme karşı tekçi ve totaliter bir milliyetçiliği savunmaktaydı. Çağdaş kültürünün iki büyük geleneği olan sosyalizm ve liberalizm akımlarını zararlı gören üçüncü yol olma iddiasındaydı.¹⁵⁷

1937 yılında iktidara gelen Celal Bayar hükümeti ise parti programında şu ifadeye yer verir: *Kemalist rejimde okul, yalnız mecburi bir ahkâm değildir, aksine büyük milletimizin her ihtisas sahasında en büyük adamları yetiştireceği bir kurumdur ve bunu gerçekleştirecek kabiliyet kanı damarlarımızdadır.*¹⁵⁸

¹⁵⁶ İsmail Kaplan, **Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi**, İletişim Yayınları, Ankara, 1999, s. 141.

¹⁵⁷ Kaplan, **Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi**, s. 172.

¹⁵⁸ Kaplan, **Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi**, s. 164.

Bu dönemde dikkat çeken husus, Cumhuriyet kadrolarının tarih eğitim sistemini oluştururken, imparatorluğun acı deneyimlerini daima göz önünde tutmaları ve bunun da Kemalist eğitim sistemini yakından etkilemiş olmasıydı.

1. Ders Kitaplarına Yansıyan Türkçü Bakış Açısının Tarihi Kökenleri ve Rusya

Cumhuriyet dönemi tarih ders kitaplarına yansıyan Türkçü bakış açısında Rusya'nın ve Rusların büyük etkisi olmuştur. 1870'li yıllarda Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki mücadele 1877- 1878 Osmanlı Rus Savaşı'yla Türklere geniş miktarda toprak ve binlerce insan kaybettirmişti. Bu kayıpların etkisiyle, devletin içinde bulunduğu güçlükten çıkışın ve imparatorluğun geleceğinin Türklere bağlı olduğu görüşü hâkim olmaya başladı. Nitekim bu dönemde Ruslara karşı mücadeleler kapsamında, Orta Asya'yla ilgili gerek askeri gerekse kültürel alanlarda çalışmalara önem ve hız verildiği dikkat çekmektedir. Gaspıralı İsmail Bey, Bahçesaray'da çıkardığı *Tercüman* gazetesiyile Rusya'daki tüm Türkleri ve Müslümanları birliğe çağırmaktaydı. Bu fikirlerin Osmanlı İmparatorluğu'na yayılmasında Hüseyinzâde Ali'nin önemli katkıları olmuştu. Orta Asya'da oluşan bu milli uyanış etkilerinin genç Cumhuriyete aksetti. Süleyman Paşa'nın Türk tarihini Orta Asya'dan başlatması, Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki tarih yazıcılığının Orta Asya'ya yönelmesinde önemli derecede etkili oldu.¹⁵⁹

Süleyman Paşa, Türklerin ve Tatarların tarihini anlatan Joseph de Guignes'in (Historie General des Huns, Turcs, Mongols, et Autres Tartares Occidentaux) eserinden etkilenecek Orta Asya Türkleri üzerinde araştırmalar yapmaya yönelmişti. İkinci Meşrutiyet sonrasında İmparatorlukta yükselen milliyetçi akımlar, Türkleri de etkilemeye başlamıştı. Azınlıklara tanınan hakların Osmanlı toplumundaki ayrışmayı engelleyememesi, Türk unsurunun dikkatinden kaçmamıştı. Bu dönemde Batıda Türkler hakkında yapılmış olan eserler Türkçeye çevrilmeye başlandı. Böylece Osmanlılık ve İslamcılık akımlarına paralel olarak gelişen tarih anlayışına da bir üçüncüsü, Türkçü tarih anlayışı eklenmiş oldu.¹⁶⁰

Türkiye'de modern anlamda tarih yazıcılığı İkinci Meşrutiyetten sonra başlamıştır. Bu dönem Osmanlı tarihçiliğinin yavaş yavaş vakanüvis gelenekten

---

¹⁵⁹ Mardin, *Türk Modernleşmesi*, s. 95.

¹⁶⁰ Zeki Arıkan, Osmanlı Tarih anlayışının Evrimi, *Tarih ve Sosyoloji Semineri*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1991, s. 90-91.

sıyrılmaya başladığı yıllara denk düşer. II. Meşrutiyetin ilanından sonra tarih yazıcılığının merkezinde Osmanlı hanedanı olmak üzere tarih yazıcılığının Gaznelilere ve Selçukçulara kadar uzandığı görülmüştür. Bu dönemde temellerini oluşturmaya başlayan "Türk Tarih Tezi", Ziya Gökalp'ın düşünceleri ile de şekillenmeye başlamıştır.¹⁶¹ Cumhuriyet döneminde ise Türkçülüğü merkeze alan görüş açısı İslam çağının da Türkçü bir bakış açısıyla ele almaya başladı.¹⁶² Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından hazırlanan tarih ders kitaplarında bunu açıklıkla görebilmekteyiz.

İmparatorluğun son döneminde Türk tarihine olan ilginin artmasında şüphesiz Rusya'dan gelen Türk tarihçileri de büyük pay sahibidir. Osmanlı dışındaki Türklerin bu ilgisi, Rusların yıllardan beri uyguladığı baskı ve kültürel yıkım politikasının başta Türkistan, Kırım, Kazan ve Azerbaycan'da yaşayanlar olmak üzere, buradaki Türkler üzerinde yaptığı derin tahribatla yakından alakalıdır. Rusya'nın izlediği emperyalist politikanın soncunda Osmanlı Devleti'ne sığınan aydınlar imparatorlukta Türkçü fikirlerin yayılmasında önemli bir rol oynamışlardır. Rusya'dan göçerek Türkiye'ye gelen Ahmet Ağaoğlu ve Yusuf Akçura'nın, Türkçülük düşüncesi yanında Türk Ocağı'nın kurulmasında ve *Türk Yurdu* dergisinin yayınlanmasında önemli rolleri olmuştur. Hüseyinzade Ali ise, "Turan" adlı şiirini yayınlayarak tüm Türk dünyasına birlik mesajı gönderiyordu.¹⁶³

Türklerin Rus emperyalizmine karşı kültürel sahada mücadeleleri kısmen başarıya ulaşmıştır. Gaspıralı İsmail Bey sayesinde Türk okulları kurulmuştu. Ayrıca Türkler Rus kültür emperyalizmine karşı tarikatlarla da mücadele etmeye çalışıyorlardı. Bu tarikatlar içerisinde en aktif olanları *Nakşibendî* ve *Veysi* tarikatları idi. Çarlık Rusya mücadele yıllarında Türklere kültürel haklarını kullanabilme sözü verdi ise de, bu sadece sözde kalmıştı. Kazanlı Ayaz İshaki bu dönemdeki Rus baskısını şu şekilde ifade etmişti: "*Tatar gençlerinin hapishanelere gelmelerini tavsiye ederim, çünkü bütün Rusya'nın en mümtaz simalarını burada bulacaklardır*".¹⁶⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nda gelişen ulusal hareketin önde gelen liderlerinden Yusuf Akçura, İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük akımları arasında kıyaslama

¹⁶¹ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931**, 4. basım, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 310.

¹⁶² Kafesoğlu, "Tarih İlimi ve Bizde Tarihçilik", s. 15.

¹⁶³ Frey, Frederic W, "The Turkish Political Elite", The M.I. T Press, Cambridge, 1965. s. 91.

¹⁶⁴ Laszlo Rosoyini, **Tarihte Türklük**, Üçüncü baskı, Türk kültürünü araştırma enstitüsü, Ankara, 1993, s. 277.

yaptıktan sonra, takip edilmesi gereken siyasetin Türkçülük olması gerektiği sonucuna ulaşmıştı. Yusuf Akçura ulusal hareketin yönetim yerinin de İstanbul olması gerektiğini belirtmişti. Bu ulusal akımın beslenebileceği coğrafya olarak da, Türk unsurun edebi ve kültürel alanda en saf yeri olan Yayık ve İdil Havzası olması gerektiğini belirtiyordu.¹⁶⁵

Yusuf Akçura, Osmanlıcılık ve İslamcılık düşüncesinin devleti parçalanmadan kurtarmak için geçerli olamayacağını savunuyordu. Çünkü Rusya, Osmanlı tebaası gayrimüslimleri, imparatorluktan ayrılmak hususunda etkin bir propagandaya girişmişti. Ona göre İslamcılık boş bir çabaydı. Çünkü Arap toplulukları Osmanlı'dan ziyade İngiltere'yi kendilerine yakın buluyorlardı. Ayrıca Arap toplulukları arasında milliyetçilik hareketleri gün geçtikçe artmaktaydı. Bir İslam Birliği kurulsa bile, bunun uzun ömürlü olamayacağını savunan Yusuf Akçura, Araplar ve Fars toplulukları arasındaki ayrılıkların beraberinde mezhep çatışmasını getirdiğini de hatırlatıyordu.¹⁶⁶

Osmanlıcılık akımının savunucularından olup Mısır'da yaşayan Ali Kemal, Yusuf Akçura'ya şu cümlelerle muhalefet etmekteydi: *"Rusya Devleti'ni bütün Slavları, Almanların bütün Cermenleri bir birlik altında toplaması ile bir Türk birliği kurulması arasında büyük farklar vardır. Çünkü Slavlar ve Cermen toplulukları arasında ırk, fikir vatan, iklim ve dil benzerliği vardır. Fakat Türk dünyası bu yakınlığa sahip değildir. Topluluklar arasında coğrafi uzaklıklar vardır. Ayrıca bu topluluklar Rusya gibi güçlü bir devletin hâkimiyeti altındadır, Fakat; Osmanlı Devleti, Rusya karşısında iyice güçsüz düşmüştür. Ali Kemal'in; Tatarlar Kırım'da oturur iken Osmanlı Devleti ile Tatarlar, Kırım'ı koruyamadı, şimdi bütün Asya'nın Türklerini mi tevhide çalışacağız!"* ifadesi o dönemde bir Türk birliği kurmanın zorluklarının altını çizmekteydi.¹⁶⁷

Türk birliğini savunanlar, sadece Osmanlı toprakları ve Orta Asya'da yaşayanlarla sınırlı değildi. 1848 İhtilalleriyle Rusya'nın Avusturya'ya yardım bahanesiyle girdiği topraklarda, Macar milliyetçilerini yurtlarından sürgün etmesi, bu insanlara karşı uyguladığı zulüm ve siyasal göç politikası, Macarlar arasında tepkiye neden olmuştu. Macar milliyetçileri arasında Panslavizme karşı olan tepki kısa sürede Macar Milliyetçileri arasında Panturanizm fikrine dönüştü. Rusya tarafından

---

¹⁶⁵ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Yayına Hazırlayan: Enver Ziya Karal, Lotus Yayınevi, Ankara, s. 43.

¹⁶⁶ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Yay. Haz: Enver Ziya Karal ,s. 50-51.

¹⁶⁷ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Yay. Haz: Enver Ziya Karal, s. 68.

sürgün edilen Macarların büyük bir kısmı Osmanlı Devleti'ne sığındı. İşte bu Macar mültecileri, Türkiye'deki milliyetçi düşüncenin gelişmesinde rol oynamışlardı.¹⁶⁸

Turancılık ideali aslında Macar topraklarında filizlenmeye başlamış bir fikir akımıydı. Temelleri Macaristan'da atılan Turancılık ideali, Tatarlar arasında başlayan Türkçülük akımını tetikleyen bir misyon da üstlenmiştir. Türkçülük idealinin Tatarlar arasında başlaması, bu akımın öncüleri arasında Tatarların da bulunması önemlidir. Çünkü bir zamanlar Rusların yönetimi kendilerinde olan Tatarlar, daha sonra Rus egemenliği altına girmişlerdi. Rus egemenliğiyle Tatarların devletleri elden gitmiş, bu durum beraberinde bir ulusun gururuna da dokunmuştu.¹⁶⁹

Bütün Türkler arasında iletişim kurmayı hedefleyen hareket, Anadolu dışında bir yerde, Turancılık fikirlerinin yeşerdiği yer olan Macaristan topraklarında örgütlenmeye başlamıştı. Macaristan'da bütün dünyada yaşayan Türklerle çeşitli alanlarda ortak bir bağ kurmak isteyen Turan Cemiyeti 1910'da kurulurken, Türkiye'de ise kurulan ilk Turancı cemiyet olan Neşr-i Maarif'in kuruluş tarihi 1911 yılıdır. Bir yıl sonra ise Türk Ocakları kuruldu.¹⁷⁰

Macaristan'daki Turancı cemiyet ile Osmanlı Devleti'ndeki Turancı gruplar iletişim halinde idiler. İstanbul'da Turancılar tarafından kurulan Tahsil-i Sanayi Cemiyeti, 1916 yılında hükümetle görüşmeler sonucunda 186 kişilik bir öğrenci gurubunu eğitim için Budapeşte'ye gönderdi.¹⁷¹

Macar Turancıları, ayrıca basın ve yayın yoluyla Türk Kurtuluş Savaşına destek vermiştir. *Turan* adındaki dergileri ile Kurtuluş Savaşını takip ediyorlar ve Ermeni soykırım yalanlarına karşı Türklerin yanında yer alıyorlardı.¹⁷²

Macar bilginlerinin Türkoloji çalışmaları, doğu Türkleriyle ilgili birtakım bulgular ortaya koymuştu. Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucularının ve egemen ögesinin unutulmuş uzak geçmişine bu çalışmalar önemli derecede ışık tutmuştu. Bu çalışmalar Doğu Avrupa'da yaşayan Türkler ile Orta Asya'da yaşayan Türkler arasında ırk ve dil bağlarını ortaya koymuştu. Macar bilginlerinin bu çalışmaları kuşkusuz Osmanlı aydınlarının Türk tarihine yönelmesi için bir ilham kaynağı olmuştur. Fakat Macarlarla bir Turan birliği kurulması düşüncesi, Osmanlı'daki

¹⁶⁸ Nejat Kaymaz, "Türkçü Tarih Görüşü", s. 439.

¹⁶⁹ Tarık Demirkan, **Macar Turancıları** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 4.

¹⁷⁰ Füsün Üstel, **Türk Ocakları**, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 35.

¹⁷¹ Demirkan, **Macar Turancıları**, s. 47.

¹⁷² Demirkan, **Macar Turancıları**, s. 55,56.

Türkçü gurupları hiçbir zaman heyecanlandırmamıştı. Çünkü Doğu Avrupa'da yaşayan ve akraba olan Macarlar başka dine mensuptu.¹⁷³ Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında güçlenen ulusal akım ile din arasında sürekli bir çatışma yaratabilecek boşluk kalmıştır.¹⁷⁴

Osmanlı Devleti'nin yıkılışını engellemek yolunda fikri çalışmalarda bulunmak isteyen bir gurup aydın 1912 yılında Türk Ocakları'nı kurdu. Yusuf Akçura gibi fikir adamlarını da içinde barındıran bu kültür derneği, faaliyet alanını Osmanlı ile sınırlandırmamış, tüm Türk dünyasına hitap etmek istemişti. Derneğin ittihatçılarla hedef birliği bulunmakla birlikte, yöneticiler kendilerini İttihat ve Terakki liderlerinin etkisinden uzak tutabilmeyi başarmışlardır.¹⁷⁵

Türk Ocakları, Turan Birliği idealini gerçekleştirmek isteyenlerin kayıt olduğu kültürel ve siyasi bir dernekti. Bununla birlikte Turan ideali bir ütopya olmanın ötesine gidemedi. Türkler arasında bir birlik kurulamadığı gibi Anadolu dışındaki Kafkaslarda ve Orta Asya'da yaşayan Türkler, Rus egemenliğine girdiler. Şevket Süreyya Aydemir Birinci Dünya Savaşı sırasında Turan Birliğini kurmak isteyenlerin heyecanını ve ideallerini Türk Ocağı marşının ifade ettiğini belirtir.¹⁷⁶

"Önde sancak, elde süngü, kalpte Tanrı biz,

Dünyaya hâkim olmak isteriz

Mabedimiz Türk Ocağı, Kabemiz de yüce, parlak Turandır,

Hep ancak"...

Türk Ocakları'nın yayın organı *Türk Yurdu* dergisi Rusya'daki Türkler arasında büyük ilgi uyandırmış, kutsal bir kitap gibi saygı görmeye başlamıştı. Türkler arasında yayılan ulusal duygular Rusya'da endişe ile karşılandı. Bu derginin bulundurulması yasaklandı ve yasağa uymayanlar hakkında kovuşturmalar başladı.¹⁷⁷

Turan Birliği düşüncesi Birinci Dünya Savaşı öncesi birçok Türk aydını açısından ve askeri, açısından da gerçekleştirilmesi gereken bir hedefti. Fakat ordunun aldığı ağır yenilgiler Turancıları derin bir hayal kırıklığına uğrattığı gibi, Anadolu toprakları da işgal altına girdi. Şevket Süreyya Aydemir, bu hayal kırıklığını

¹⁷³ Nejat Kaymaz, "Türkçü Tarih Görüşü", s.437,

¹⁷⁴ İlhan Tekeli, **Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek**, Dost Kitabevi, Ankara, 1998, s. 117.

¹⁷⁵ Günay Göksu Özdoğan, **Turan'dan Bozkurt'a**, İletişim Yayınevi, 2. baskı, s. 78.

¹⁷⁶ Şevket Süreyya Aydemir, **Suyu Arayan Adam**, 11. basım, Remzi Kitabevi İstanbul, 1999, s. 73.

¹⁷⁷ Üstel, **Türk Ocakları**, s. 43.

kitabının ilgili bölümünde şu epiloga özetlemiştir: *Ergenekon bir kurtuluş efsane sidir... Balkan bozgunundan sonra bu efsane, bize de, tam zamanında ulaştı. Ama ortada ne bir bozkurt ne de Börtecene vardı.* ¹⁷⁸

Enver Paşa ve arkadaşlarının bir Türk Birliği kurabilme umutları Enver Paşa'nın şehit edilmesiyle tamamen başarısızlığa uğrayacaktı.

Pantürkçü başka bir deyişle Turancı hareket her ne kadar bir Türk birliği kurmada başarısız oldu ise de, gerçekleşmesi imkânsız bir ütopya olarak Türk milliyetçilerine daima bir ilham vermiştir. Bizzat eğitim ve tarih çalışmalarına eğilen Mustafa Kemal Atatürk, 1930'lu yılların başlarında basılan kitaplara "Bozkurt" simgesini özellikle yerleştirmişti.¹⁷⁹

Kurtuluş Savaşı yıllarında İtilaf Devletlerine karşı yapılan mücadele de Sovyet Rusya'nın desteğine ihtiyaç vardı. Bu yüzden Turancılık faaliyetlerinin durdurulması yönündeki Sovyet ikazları dikkate alınmak zorunda kaldı. Genç Cumhuriyet artık içte ve dışta birçok sorunla mücadele etmek zorunda kaldığı için Türk dünyasına yönelik üretilen politikalar büyük ölçüde başarısızlığa uğradı. Sovyetlerle 1925'de imzalanan dostluk anlaşması, Türk Ocaklarının faaliyet alanını sadece Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Türklerle sınırlayan önemli bir etken oldu.---

1930 yılında i Sovyet büyükelçisinin Türk Ocakları'nın faaliyetlerinin Sovyetler Birliği için bir endişe kaynağı olduğunu belirtmesi ve bu durumun komşuluk ilişkilerine zarar verebileceğini açıklaması Türk Ocakları'nın kapatılmasında bir dış etken olmuştu. Bu ocakların kapatılmasıyla ortaya çıkan boşluk, yeni kurulacak olan Halkevleri ile doldurulmaya çalışılacaktı.¹⁸¹ Halk evleri kültürel açıdan Türk Ocakları'nın yerine geçebilmiştir, ama siyasi yönden Sovyet hâkimiyetinde yaşayan Türklere yönelik bir birlik politikası üretememiştir. Rusya'nın hâkimiyetinde yaşayan Türklere yönelik bir birlik mesajı Atatürk döneminde yazılan ders kitaplarına yansımamıştır. Cumhuriyet kadroları kültürel anlamda Sovyet hâkimiyetinde yaşayan Türklere ilişki kurmaya çalışsa da siyasi olarak ciddi bir faaliyette bulunamadı. Türkiye Cumhuriyetinin, 1930'lu yıllardaki Sovyetlerin hâkimiyetinde bulunan Türklere yönelik politikasını Atatürk'ün cumhuriyetin kuruluşunun onuncu yılındaki şu konuşmasında bulabiliriz: *Bugün*

¹⁷⁸ Aydemir, **Suyu Arayan Adam**, s. 51.

¹⁷⁹ Özdoğan, **Turan'dan Bozkurt'a**, s. 40.

¹⁸⁰ Özdoğan, **Turan'dan Bozkurt'a**, s. 83.

¹⁸¹ Üstel, **Türk Ocakları**, s. 360-361.

Sovyetler Birliği dostumuzdur. Koşumuzdur. Müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarı ne olacağını kimse kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, Avusturya- Macaristan gibi parçalanabilir, ufalanabilir. Bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler yarın avuçlarından kaçabilirler, dünya yeni bir dengeye ulaşabilir, işte o zaman Türkiye ne yapacağını iyi bilmelidir... Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir, hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanırlar: Manevi köprüleri sağlam tutarak; dil bir köprüdür... İnanç bir köprüdür... Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde birleşmeliyiz. Onların (dış Türklerin) bizlere yaklaşmasını beklememeliyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekir.

Atatürk döneminde Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından hazırlanan kitaplara yansıyan Türkçü bakış açısında Rusya'nın yanında Batılı devletlerin Türkler aleyhinde iddiaları da önemli rol oynamıştır. Avrupalıların Türklere yönelik asılsız iddialarına da bu kitaplarla cevap vermek amacı güdülmüştür. 1928 yılında Fransızca bir coğrafya kitabında Türk ırkının sarı ırka mensup ve Avrupa zihniyetine göre ikinci sınıfı oluşturan insan tipi şeklinde kaydedildiğini gören Afet İnan'ın bunun sebebinin Atatürk'e sorması üzerine, Atatürk'ün bunun doğru bir ifade olamayacağını ve bu konu üzerinde çalışılması gerektiğini belirtmişti. Bundan sora Türk medeniyetinin tarihi ve dünya medeniyetlerine sağladığı mirası araştırma çalışmaları hız kazanmıştı.¹⁸²

Atatürk'ün bu çalışmalarında teşvik unsuru olarak batılıların Türk tarihine ve Türklere yönelik olumsuz bakışı önemli rol oynamıştır. Türklerin köklü medeniyetin temsilcisi olamayacağı yönünde batıda kaleme alınan yazılar, Türklerin tarih boyunca kurdukları devletten ikisi olan; Avrupa Hun Devleti ve Osmanlı Devleti'nin Türklükle bağlantısını kesmek amacı ile bu devletlerin hükümdarlarının soyunu bir Hind-Avrupalı soya bağlamaya ya da Türklükle bağlantılarını kesmeğe gayret ediyordu.¹⁸³

Atatürk, Türklerin bir aşiret olarak Anadolu'da medeniyet kurduğu fikrine de karşıydı. Türkler tarihinin altı yüzyıllık bir zamanla sınırlanmasına, yani Osmanlı İmparatorluğunun tarihiyle Türk tarihinin bütünleştirildiği görüşlerle, Atatürk'ün

---

¹⁸² Afet İnan, "Atatürk ve Tarih Tezi", **Bellekten**, Cilt III, Sayı: 10, s. 244.

¹⁸³ Kafesoğlu, "Tarih İlmî ve Bizde Tarihçilik", s. 5.

Günümüzde de bu türden çabaları görmekteyiz. Osmanlı padişahlarının Türklükle bağlarını koparma amacı güden, onları başka bir soya aitmiş gibi gösterme çabaları vardır.

görüşleri arasında büyük fark vardı. Atatürk, Türk tarihinin, tarihin en eski çağlara kadar araştırılmasını milli bir vazife olarak görüyordu.¹⁸⁴ Atatürk Türklerin Anadolu'da köklü medeniyet kurduğunu ve bu medeniyetin köklerinin çok eski tarihlere dayandığı şeklindeki görüşü, Cumhuriyet dönemi tarih çalışmalarının temelini oluşturmaktadır. Atatürk döneminde Türk tarihi ve kültürü ile ilgili araştırmalara hız verilmiştir. Bu amaçla ilk olarak Türk Tarih Kurumunu üyeleri, "Türk Tarihinin Anahatları" isminde bir kitap yayınlamakla görevlendirildiler.¹⁸⁵ Bu kitap dünya tarihi ve medeniyeti içinde Türk tarihini yerini irdeleyen ilk denemeydi.¹⁸⁶

1930'lı yıllar Türk tarihine yönelik ilginin ve araştırmaların en yoğun olduğu devredir. Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti ile birlikte başlayan çalışmalara bu dönemde çeşitli dergiler de destek olmaya başlamıştır. Türk medeniyetinin dünya medeniyetine olan katkısı, Anadolu medeniyetlerinin Türk kökenli olduğuna yönelik bilgiler ve Türklerin kökeni hakkındaki görüşler 1934 yılında basılan *Ülkü* dergisinde aynen ifade edilmiştir.¹⁸⁷

1932 yılında orta ve yüksek öğretimdeki bütün tarih öğretmenleri Ankara Halkevi'nde yeni tarih tezini öğrenmek için kursa çağırılmışlar ve bu toplantıya "Birinci Türk Tarih Kongresi" adı verilmiştir. Bu toplantıda Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti tarafından yazılan üç ciltlik ders kitapları hakkında tarih öğretmenlerine bilgi verilmiş ve katılımcıların bu husustaki görüş ve eleştirilerine başvurulmuştur.¹⁸⁸ 1935 yılında ise Türk Tarih Tetkik Cemiyeti; Türk Tarih Kurumu adını almıştır.

2. Türk Tarih Tezinin Oluşturulması Sırasında Rusya'nın Türk Dünyasına Yönelik Kültürel Faaliyetleri

Rusya'nın Panslavizm politikası sadece nüfusu Hıristiyan çoğunlukta olan yerleri Osmanlı Devleti'nden ayırmakla kalmamış, aynı zamanda Türk ve Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı bazı toprakların da Rusların eline geçmesiyle sonuçlanmıştı. Bu durum Sovyetleri yeni bir politika içerisine sokmuştu. Bolşevik devrimin hemen ardından Lenin ve Stalin imzalı bildiriye Türklerin ve Müslümanların

¹⁸⁴ Afet İnan, **Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıkları**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, s. 109.

¹⁸⁵ Afet İnan, "Atatürk ve Tarih Tezi", **Bellekten**, Cilt III, Sayı: 10, s. 245.

¹⁸⁶ Semavi Eyice, "Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü Olarak Türk Tarihinin Anahatları", **Bellekten**, XXXII/128, Ankara, 1975, s. 513.

¹⁸⁷ Mehmet Saffet, "Anadolu'da En Eski Türk Medeniyeti ve Cihan Medeniyetlerine Hâkimiyeti", **Ülkü**, 1934,

¹⁸⁸ **Tuncay, 'Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931**, 4. basım, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 312.

ulusal ve kültürel alanlarda hayatlarının serbest ve dokunulamaz olduğu ilan edilmişti.¹⁸⁹

Bolşevik devriminden sonra Sovyetler ele geçirdikleri Türk topraklarını ellerinde tutabilmek amacıyla tüm Türklerin ve Müslümanların temsilcisi oldukları savını dile getirmeye başladılar. Diğer yandan da Türk toplulukları ile Türkiye arasındaki sosyal ve kültürel bağı zayıflatmaya çalıştılar.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma aşamasında Türk-Sovyet ilişkilerinde her iki tarafında bazı çekinceleri vardı: Bunlar, Sovyetler Birliği'nin çarlık döneminde işgal ettiği topraklardaki iddiaları ve komünist düşünceyi yaymak istemesi, buna karşılık Türkiye Cumhuriyeti'nin Sovyet topraklarında Turancı faaliyetler yürütebileceğinden kaynaklanan Sovyetlerin endişesiydi. Türklerle Ruslar her ne kadar dış ilişkilerinde birbirlerinin iç işlerine karışmamayı taahhüt etmişlerse de içten içe muhalif hareketleri destekledikleri zamanlar olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında Türkler arasında filizlenmeye başlayan sol düşüncelerde Sovyet hükümetinin önemli ölçüde etkisi ve desteği vardır.

Sovyet hükümeti 1919 ve 1920 yıllarında amacının Müslüman ve Türk Dünyası'nın bağımsızlığını sağlamak olduğunu dile getiriyordu. Özellikle Türkiye, İran ve Afganistan'ın bağımsızlığa ancak Sovyetler Birliği'nin yardımı ile kavuşabileceği propagandasını yürütüyordu. Ruslar, Panislamizm ve Panturanizm akımlarını İngilizlere karşı kullanma yolunu deniyor ve bu hareketlerin kendine karşı kullanılmamasını engellemek amacıyla da gizliden gizliye tedbirini alıyordu.¹⁹⁰

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da Sovyet Rusya, kendisinin Türk dünyasının lideri olduğu propagandasını devam ettirdi. Buna karşılık Türkiye siyasi olarak bağı kuramasa da kültürel olarak Türk Dünyası ile bağlantı kurmaya çalıştı.

Sovyetler Birliği, Türkiye tarafından yürütülebilecek Turancı faaliyetlerden önemli ölçüde endişelenmekteydi. Şubat 1926 yılında Bakü Birinci Türkoloji kongresi ile Sovyetler Birliği Asya Türklerine yönelik politikalar üretmeye başladı. Bu politika Sovyetlerin Turancı faaliyetleri geçersiz kılmak amacı ile Asya Türklerine yönelik yaklaşma siyasetiydi. Bu durum Türkiye tarafından kısa sürede fark edilmişti. Türkiye, Sovyetlerin Türk dünyasının liderliğini ele geçirme amacı güden politikasına

---

¹⁸⁹ Carter V. Findley, **Dünya Tarihinde Türkler**, Çev. Ayşen Anadol, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006. s. 148.

¹⁹⁰ Carr, **Bolşevik Devrimi 1917-1923**, c. III, s. 226.

karşı bir savunma geliştirilmeye çalışılmıştı. Birinci Bakü Kongresine Türkiye, Fuat Köprülü ve Hüseyinzade Âli'yi göndererek; Rus Türkoloğu Viladimir Vasiliy Barthold karşısında Türk bilim adamlarıyla karşı atağa geçer. Böylece Ruslarla Türkiye arasındaki askeri mücadelelere son verilirken, kültürel bir savaş başlamış oluyordu. Bu kongrede Orhun yazıtlarıyla ilgili bir sergi açıldı. Eski Türk tarihinin kolayca anlaşılabilir bir dilde yayımlanmasını önerildi. Tüm Türk dillerini içine alacak bir sistem oluşturuldu. Bakû, bir inceleme müzesi de içeren, büyük bir Türkoloji ve etnoloji merkezi yapılacaktı. Etienne Copeaux'a göre Stalin bu yarışta adeta Mustafa Kemal Atatürk'le bir rekabet içerisine girmişti. Rusların kültürel sahada Türkiye ile işbirliği yönündeki ifadeleri sadece bir görüntüden ibaretti. Bakû Kongresi'nin Türkiye'nin, Türk dünyası üzerindeki etkisini kırmak için hazırlanmıştır. Sovyet hükümeti, Türkoloji incelemelerinde Türkiye'den önce davranmıştır. Fuat Köprülü'nün çabasıyla Mustafa Kemal için Sovyetler tarafından kültürel alanda işbirliği yapma çağrısı sadece görüntüden ibarettir. İki devlet arasındaki siyasi mücadele kültürel mücadeleyle yeniden sahnededir.¹⁹¹

Sovyetlerin Orta Asya'da yaşayan Türklerin, Türkiye ile bağlarını iyice koparabilmek için başvurduğu kültürel faaliyetlerden birisi de dille ilgiliydi. Arap alfabesini kullanan Türkiye ile Türk unsurların iletişimini güçleştirmek için Sovyetler Birliği, Türk toplulukları arasında Latin alfabesini yaygınlaştırmaya çalıştı. Fakat bu durum Türk milliyetçilerinin Latin alfabesine geçebilmek için çabalarını da hızlandırdı. Türkiye'nin Latin harflerini kullanmaya başlamasıyla Sovyetler de karşı atağa geçerek latin alfabesi yerine kendi egemenliğinde yaşayan Türkleri Kiril alfabesi kullanmak zorunda bıraktı.¹⁹²

3. Kitaplarda Rusya İngesinin Belirleyicisi Olarak Türk Siyasal Hayatı

Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na Rusya'nın karşısında girmişti. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rusya'da Çarlık rejimi yıkılmış, yerine Sovyetler Birliği kurulmuştu. Anadolu topraklarında ise Türkiye Büyük Millet Meclisi yönetimi ele almıştı. Rusya'da yeni yönetimle birlikte devletin siyaseti de değişmiş, yeni yönetim Batılı ülkelere karşı mücadele vermeye başlamıştı. Bu durum, her iki devletin de ortak düşmana karşı birlikte hareket edebilecekleri bir

---

¹⁹¹ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*, 2. Baskı, Çev. Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul, 2000, s. 30.

¹⁹² Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 427.

ortam hazırlamıştı. Fakat özellikle Kafkasya ve Orta Asya'daki nüfuz mücadelesi, iki toplumu rakip durumuna geçirmekteydi. Bu nedenle Kurtuluş Savaşı yıllarında Türklerle Rusların birbirlerine karşı politikaları oldukça esnek ve kırılğan bir seyir izlemeye mahkum olmuştu.

Sovyetlerle yakın ilişkiler kurma çabası aslında İttihatçılardan başlatılmıştı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yurt dışına çıkan İttihatçılar, Sovyetlerle yakın ilişkiler kurdular. Enver Paşa 1920 yılında Bakû'de düzenlenen Şark Milletleri Kurultayına katılmıştı. Enver Paşanın çevresindeki İttihatçılar "Mesai" adlı sol bir program hazırlamışlardı. Yine Enver Paşa'nın yakınında bulunan bir grup ise Anadolu'da "Halk Şuralar Fırkası"nı kurmuşlardı. Enver Paşa, Anadolu'da verilen mücadelenin başına geçmek için Ruslarla işbirliği yapmak isteyen ilk İttihatçı komutanlardandır. Sovyetler Birliği ise Mustafa Kemal Paşa ve Enver Paşa'dan hangisi ile işbirliği yapmak konusunda acele etmedi. Sakarya Savaşı'nda Mustafa Kemal Paşa'nın başarısı hem meclisteki İttihatçı vekillerin gücünü kırmış, hem de Sovyetlerin tüm dikkatini, Mustafa Kemal'e yöneltmesine neden olmuştu.¹⁹³

Anadolu topraklarında, bir yandan İtilaf Devletlerine karşı Sovyet desteği aranmaya çalışılırken, diğer yandan da Sovyetlerin yayılmacı siyasetine karşı önlem alınmaya çalışılmaktaydı. Rusların yayılmacı siyaseti Birinci mecliste de dikkatlerden kaçmamıştır. Hoca Raif Efendi önderliğinde kurulan "Muhafaza-i Mukaddesat Derneği" tüzüğünde Bolşeviklikle mücadele edileceği açıkça belirtilmiştir. Zira bu cemiyet Sovyetlerle uzlaşma çabalarını hoş karşılamıyordu.¹⁹⁴

Sovyetler Birliği'nden yardım sağlamak düşüncesiyle Komünist fikirlere göz yumulmasının tehlikeli boyutlara ulaşması Cumhuriyet kadrolarınca da tehlikeli görülüyordu. Mecliste Bolşevik düşünceye meyleden milletvekillerinin sayısı çoğalmıştı, hatta bu oran üçte bire çıkmak üzereydi. Bu gelişmeler Mustafa Kemal'i kısa sürede önlem almaya mecbur kıldı. Çerkez Ethem ve Mustafa Suphi derhal bertaraf edildi. Meclis Komünistlerin vatana ihaneti ile ilgili bir yasa çıkararak bu düşüncenin mebuslar arasında yayılmasını engelleyici tedbirler aldı.¹⁹⁵

1920'li yıllarda Türkler ve Ruslar dış ilişkilerinde birbirlerine karşı olumlu izlenimler verirken ülke içerisindeki koşullar çok farklıdır. Cumhuriyetin ilan

¹⁹³ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, s. 224.

¹⁹⁴ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839-1950*, s. 220. Erik Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Çev. Gül Çağalı Güven, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 40.

¹⁹⁵ Falif Rıfık Atay, *Çankaya*, Bateş Atatürk Dizisi, İstanbul, 1998, s. 258-259.

edildiği tarihten sonraki yıllarda bile Sovyetler Türkiye'de Bolşevikliği yaymak amacıyla vazgeçmeyeceklerdir. Nitekim bu amaca ulaşabilmek amacıyla Sovyet destekli ve güdümlü partiler kurulmuş, gazeteler çıkarılmış ve işçiler arasında propaganda yoluna gidilmiştir.¹⁹⁶

Kurtuluş Savaşı yıllarında Komünist düşünce de kendisini yayın organlarıyla ve kurulan partilerle, kurulan cemiyetlerle ve meclis içindeki gruplarla hissettirmeye çalışmaktaydı. Halk Zümresi, Yeşilordu Cemiyeti, Türkiye Halk İştirakiyün Fırkası, Türkiye Komünist Fırkası gibi siyasi organlar, Sovyetlerle yakın ilişki içerisine girmişlerdi. Genel olarak sol hareketler Moskova ile olan yakın ilişkilerini, emperyalizme karşı olduklarını ve İslamiyet'le olan bağlarını sık sık vurgulamaktaydılar. Milli Mücadele döneminde Sovyetlerle yakınlaşmayı destekleyen diğer bir cemiyetlerden en aktifi ise Yeşilordu Cemiyeti'dir. İslamiyet'in dünya görüşü ile Bolşevizm esasları arasında denge kurmaya çalışan bu cemiyetin yayın organı *Seyyare-i Yeni Dünya* adlı gazetedir. Çerkez Ethem'in Yeşilordu'ya katılmasıyla bu parti Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti için tehdit oluşturmuştu. Çerkez Ethem isyanı bu partinin sonunu hazırlamıştır.¹⁹⁷

Sovyet Rusya, Orta Asya'daki Türk topraklarını emperyalist yöntemlerle tek tek ele geçirmekteydi. Sovyet ideolojisi, desteklediği partiler ve yandaşlar vasıtasıyla Anadolu topraklarında taraftar toplamaya çalışmaktaydı. Türk hükümeti ise buna karşı Sovyet güdümündeki partilerin ülke içerisindeki faaliyetlerini önlemek için çeşitli tedbirler alıyordu. Hükümet Sovyetlere yakın gördüğü yayın organlarını kapatmak için en küçük fırsatı dahi kaçırmıyordu. Şeyh Sait isyanından sonra çıkarılan Takrir-i Sükûn yasası ile birlikte, *Aydınlık* ve *Orak-Çekiç* dergileri kapatıldı. Hâlbuki bu dergiler isyanda hükümet yanlısı yazılar yazmaktaydılar. Hükümetin Sovyet karşıtlığı yönündeki çabalarına, *Akşam*, *Tanin* ve *Vakit* gazeteleri de destek vermekteydi. Hüseyin Cahit Yalçın, Necmeddin Sadak ve Ziyad Ebüzziya gibi yazarlar, Moskova yanlısı *Tan* gazetesine ve Moskova'ya karşı sert mesajlar göndermekteydiler.¹⁹⁹

---

¹⁹⁶ Sovyetler Birliğinin, Türkiye'deki faaliyetlerini Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar II**. Kitabında ayrıntılı şekilde ele almıştır.

¹⁹⁷ Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839-1950**, s. 226.

¹⁹⁸ Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, s. 294.

¹⁹⁹ Nilgün Gürkan, **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 416.

Sovyetler birliğinin Türkiye'ye ihraç etmek için uğraş verdiği Marksizm ülke içerisinde taraftar bulabilmekle beraber, Türkiye'nin bu sistemle yönetilebileceğini düşünmek hayal dışında bir şey değildi. Çünkü binlerce yıllık Türk devlet geleneği ve İslam kültürü Rusya'nın bu yeni sisteminin önünde en büyük engeldi. Ayrıca Cumhuriyete giden süreçte Abdulhamid'e muhalefet için çeşitli Avrupa ülkelerinde bulunan Jöntürkler arasında Marksizm hiçbir zaman kabul görmedi. Komünist düşüncenin bayraktarlığının Rusya gibi Osmanlı Devleti ile yıllarca mücadele içerisinde bulunan bir devlet tarafından yapılması, bu düşünceye karşı Türkler arasında tepkiyi iyiden iyiye artırıyordu.²⁰⁰

Sovyetler Birliği 1923-1930 döneminde bir yandan çeşitli alanlarda mücadele edilen bir devlet olmanın yanında, bir yandan da ekonomik ilişkilerin geliştirilmek istendiği bir devlettir. Sovyetler de, Türkiye ile sadece siyasi yakınlık kurmaya çalışmamış, aynı zamanda ekonomik ilişkileri geliştirmek istemişti. Lenin, Ankara elçisi Aralov'a Türkiye hakkında birtakım uyarılarda bulunmuştu. Bu uyarılarda Lenin, Türkiye'nin bir köylü ülkesi olduğunu ve sanayisinin çok geri bulunduğunu belirtmişti. Lenin, Türk sanayisinin Avrupalı kapitalistlerin eline geçtiğini hatırlatmıştı. Lenin'in Aralov'a yaptığı bu hatırlatmaların amacı, Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik siyasi çalışmaları sırasında, Türkiye'nin bu şartların göz önünde bulundurmasını sağlamaktı. Zira o, Türkiye'yi kısa zamanda yanına çekebileceğini ummaktaydı.²⁰¹

Cumhuriyetin ilk yıllarından İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan dönemde Türkiye'nin Sovyetler ile Almanya politikası arasında benzerlik görülmektedir. 1923-1939 döneminde Türkiye, bir yandan kendisiyle ekonomi alanında yakın ilişki kurmak isteyen Sovyetler Birliği, öbür yandan da eski müttefiki Almanya'nın siyasi ve ticari yakınlaşma ilişkileriyle kaşı karşıyadır. Nitekim Cumhuriyetin ilk yıllarında Almanya ile başlayan ekonomik ilişkiler artarak devam etmiş, 1939 yılına gelindiğinde Türkiye'nin dış ticaretteki en büyük payı Almanya'nın eline geçmiştir. Almanya dışında Türk ticaretinde büyük pay sahibi olan Rusya, devletçi sanayi programlarının gerçekleştirilebilmesi için kredi başvurusu yapılan ülkeydi. Rusya, 1929 dünya ekonomik buhranını İtalya ile birlikte

---

²⁰⁰ Mardin, *Türk Modernleşmesi*, s. 185.

²⁰¹ S. İ. Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, Çev. Hasan Ali Ediz, 2. baskı, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985. s. 30.

en az sarsıntıyla atlatan iki devletten birisi olmuştur. Türkiye'nin ilk bankalarından birisi olan Sümerbank, Sovyetlerden alınan krediyle kurulmuştur.²⁰²

Sovyetlerin bu yakınlaşma çabalarına rağmen Türkiye, siyasi alanda olduğu gibi iktisadi alanda da tercihini batılı devletlerden yana kullanmaktaydı. Cumhuriyetin ilk yıllarında İzmir İktisat Kongresi kararları, İş Bankası'nın kurulması, aşarın kaldırılması, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun çıkarılması, sendika kurma ve grev yapma haklarının yasaklanması batıya gönderilmiş açık mesajlardı.²⁰³ Öte yandan Türk İnkılâbı'nın kendisine has bir yapısı bulunduğunu ve diğer rejimlerden farklı olduğunu savunan yazılarıyla dikkati çeken *Kadro* dergisi kapatılmıştı. Zira Kadrocuların ideolojileri ile devletin iktisadi görüşü arasında ayrılıklar bulunuyordu. Hükümet artık yüzünü batıya doğru dönmüş iken; Kadrocular kapitalizmin dünyayı felakete götüren yönünü vurguluyorlardı.²⁰⁴ Yabancı sermayeye karşı olan Kadrocular, bu sermayenin geçmişte Osmanlı Devleti'ni felakete sürüklediği gibi, şimdi de Türkiye'yi aynı batağa götüreceği görüşünde birleşiyorlardı.²⁰⁵

Türk dış ticaretindeki Alman üstünlüğü İkinci Dünya Savaşı sırasında da korunmuştu. Bunun yanında aralarında Hüseyin Nihal Atsız, Samet Ağaoğlu, Mükrimin Halil Yinanç, Peyami Safa, Fethi Tevetoğlu, Zeki Velidi Togan, Akdes Nimet Kurat ve Osman Turan gibi fikir adamlarının bulunduğu bu gurup, Almanya ile ilişkilerin daha yakınlaştırılması gerektiğini savunmakta idiler. Almanya'nın Sovyet topraklarında ilerlediği İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Türkiye'de yukarıda bahsedilen gurubun görüşlerini savunan dergilerin sayısında artış meydana gelmişti. Kısacası Türkçü akımı temsil eden *Bozkurt*, *Gök*, *Börü*, *Tanrıdağ*, *Çınaraltı*, *Orkun* gibi dergiler, Almanların doğuda ilerledikleri yıllarda da yayınlarını serbestçe sürdürdüler. Fakat savaş Almanya'nın aleyhine dönünce hükümetin politikası da değişti. Bu fikir adamlarının bulunduğu guruptan 57 kişi 1944 yılında gözaltına alındı. Turancı faaliyetlerde buldukları iddia edilen bu fikir adamlarının tutuklanması hükümetin ülke içerisindeki Almanya'ya olan yakınlığı engellemek istemesindedir. Çünkü bu grup hem hükümetin politikasına aykırı bir yol izliyor;

---

²⁰² Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Tarih Vakfı Yayınları, Ankara, 1982, S. 178.

²⁰³ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2001. s. 45. Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, s. 152.

²⁰⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılâp ve Kadro*, 5. baskı, Remzi Kitabevi İstanbul, 2003, s. 173.

²⁰⁵ Aydemir, *İnkılâp ve Kadro*, s. 187.

hem de yönetime karşı bir alternatif arayışı içerisine giriyordu. Turancı fikir adamları ile birlikte, Almanya ile işbirliği yönünde yaklaşımları olan dergilere de kısıtlama ve yasaklar gelmeye başlamıştır. 1944 yılında Irkçı-Turancı adı verilen davayla birlikte, bu fikir adamları tutuklanmıştı ve yukarıda adı geçen dergiler de kapatılmaya başlamıştı.²⁰⁶

İkinci Dünya Savaşından sonra ülke içerisindeki sağcı ve solcu grupların faaliyetleri devam etti. Fakat Sovyetler Birliği'nin savaştan hemen sonraki Türkiye'den talepleri kamuoyunda büyük endişelere ve tepkilere yol açtı. Bu durum Turancı davadan yargılananlar için bir dönüm noktası oldu. Turancılar suçsuz bulundu. Hükümet bu ortamda solcu gazetelere ve dergilere yapılan saldırılara sert tepki vermedi. Turancı faaliyetler bu dönemden sonra destek bulmaya başladı. 1945 yılında Türk-Sovyet ilişkilerinin artık çıkmaza girdiği dönemde Turancı davadan yargılananlar beraat ettiler²⁰⁷

Artık hükümetin eski günlerdeki gibi Sovyet tehdidine karşı Batı ile birlikte hareket etmesi genel siyaseti belirlemişti. Artık sol düşünceye ve yayınlara baskı uygulanmaya başlanacak ve bu eğilimler sık sık Moskova yanlısı olarak değerlendirilmeye başlanacaktır. Sovyetlerin baskı ve talepleri, ülke içerisindeki solcu gruplara baskı yapılması neticesini doğurdu. 1948 yılında Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde bir grup niversite hocası Sovyet yanlısı ve komünist görüşleri savundukları gerekçesiyle görevlerinden alınarak cezalandırıldılar.²⁰⁸

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki değişim Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik politikasından kaynaklanmaktaydı. Özellikle Pravda Gazetesi ve Sovyet radyosu Türkiye'den bazı tavizler koparılması için propagandaya girişmişlerdi. Pravda'da çıkan bir makalede Lazların etnik kökeni üzerinde durulmuş ve Türkiye'de yaşayan Laz asıllı vatandaşların birtakım siyasi imtiyazlara ve toprağa kavuşturulması gerektiği dile getirilmişti. Bununla birlikte Türkiye'den Kars ve Ardahan'ın Rusya'ya geri iade edilmesi için ağrı yapılıyordu. Bu dönemde Sovyet Rusya Balkanlarda Türk etkisini kırmak içinde harekete geçmişti. Özellikle Bulgar

---

²⁰⁶ zdoğan, **Turandan Bozkurta**, s. 127.

²⁰⁷ zdoğan, **Turandan Bozkurta**, s. 127.

²⁰⁸ zdoğan, **Turan'dan Bozkurt'a**, s. 93.

politikası Moskova'dan belenmekteydi. Stalin'in isteğiyle yaklaşık yüz elli bin Türk bu dönemde sınır dışı edilmişti.²⁰⁹

1945 yılında Sovyetlere karşı oluşan tepkiye muhalefetin önde geleni *Tan* gazetesi idi. Zekeriya ve Sabiha Sertel, Sovyetlere karşı oluşan bu politikada İngilizlerin rolüne dikkat çekmektedir. *Pravda* gazetesi ise *Tan* gazetesini Ruslara karşı yapılan haksız hücumları gören gazete olarak değerlendirmektedir.²¹⁰ Zekeriya Sertel, anılarında *Tan*'in misyonunu Sovyet dostluğu ve faşizm düşmanlığı olarak tanımlar. Sovyetlerin artık eski Çarlık Rusya olmadığını dile getiren Sertel, bu ülkeyle iyi geçinmenin artık bir zorunluluk olduğunu dile getirmiş ve batılı devletlerin yüzünden komşularımızla düşmanlığa düşmenin yanlış olduğunu dile getirmiştir.²¹¹ Fakat şurası bir gerçektir ki, bu dönemde komşusu aleyhinde birtakım siyasi emeller besleyen ve bu emelleri toprak talebine kadar götüren devlet Sovyetler Birliği idi. Kısacası, Çarlık Rusya'nın Türk dünyasına karşı yayılmacı politikası, Sovyetler Birliği hükümetlerince aynen devam ettirilmekteydi.

4. Tarih Ders Kitapları ve Rusya

Tarih ders kitaplarında Rus ve Rusya imgesi ile ilgili olarak Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin hazırladığı Tarih II, Tarih III ve Tarih IV kitaplarını değerlendirilirken dönemin resmi ideolojisinin de göz önünde bulundurulması gerekir. Atatürk devrinde hazırlanmış bu kitaplar baskı tekniği ve kâğıt kalitesi ve görsel öğelerle zenginleştirilmiş olmasına karşın, analiz ve sentez yönünden eksik kalmaktadırlar. Kitaplarda Rusya ile ilgili bilgiler verilirken devletin ideolojisini sağlamlaştırmaya çalışıldığı göze çarpmaktadır. Kitapların yazarlarının önemli bir kısmının bürokraside ya da mecliste görev alan kişilerden olması da bu amaca hizmet edildiğinin göstergesi sayılabilir. Örneğin Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin yayınladığı tarih ders kitaplarının bazı mebus yazarları şunlardı:

Samih Rıfat Bey: Çanakkale Mebusu

Akçuraoğlu Yusuf Bey: İstanbul Mebusu

Reşit Galip Bey: Aydın Mebusu

Hasan Cemil Bey: Bolu Mebusu

---

²⁰⁹ Gürkan, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın*, s. 116. Kemal Karpat, *Türkiye ve Orta Asya*, Çev. Hakan Gür, İmge Kitabevi, 2003, s. 201.

²¹⁰ Gürkan, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın*, s. 415.

²¹¹ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, 4. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.s. 246-248.

İsmail Hakkı Bey: Balıkesir Mebusu

Reşit Saffet Bey: Koceli Mebusu

Sadri Maksudi Bey: Şarki Karahisar Mebusu

Yusuf Ziya Bey: Eskişehir Mebusu

Kitaplarda tarihi olaylar ortaya konulurken hikâyeci üslubun tercih edilmiş olması dikkat çekmektedir. Böyle bir yola gidilmesi, tarihsel neden sonuç ilişkisinin göz ardı edilmesi sorununu da beraberinde getirmektedir.

Bu dönemin tarih ders kitaplarında, Osmanlı'dan kalma bazı yazım tekniklerinin devam ettirildiği görülmektedir. Örneğin Slav terimi, İslav şeklinde yazılmıştır. Rusların ilk çağlardaki yaşamları hakkında verilen bilgilerin kısaca ve bu toplumun ait olduğu Slav kültürü kapsamında değerlendirildiği anlaşılmaktadır. V. yüzyıldan sonra doğudan Avrupa'ya yönelen yeni istilalar sırasında Slavlar Tuna'dan Elbe Irmağı'na kadar olan Orta Avrupa'nın geniş ovalarını işgal ettiler. Ondan sonra Slavlar Bulgarlarla karışarak Tuna'yı geçtiler; Balkan yarımadasını istila ettiler. Diğer bir grup Slav da Tuna'nın orta geçitlerini aşarak, Dalmaçya sahillerine gitti. 7. yüzyıl sonlarında kuzey e güney Slavları Alp dağları ve Oder Irmağı'na kadar doğuya uzanan geniş bir imparatorluk teşkil ettiler. Topluluğun başında "Frank Samoa" adında biri bulunuyordu. Fakat bu imparatorluk az zamanda birbirinden siyasi menfaatler ve dini münakaşalarla ayrılmış birçok küçük kabileler halinde dağıldı.^{2 b} Bu bilgileri kısaca değerlendirmek gerekirse, kitaplarda Slavların imparatorluk örgütlenmesi içerisinde değerlendirilmesinin yanlışlığına hükmedilebilir. Zira ilkçağlarda Slavlar genelde dağınık halde yaşamakta idiler.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin hazırladığı Tarih II kitabında, Türk hakkında bilgi verilirken, en fazla üzerinde durulan devletin Timur devleti olması dikkat çekicidir. Söz konusu kitabın en fazla yer verdiği kişi ise Timur'dur. Bu kitapta Timur'un hayatı geniş yer tutar ve bilgiler, Timur'un Türk dünyasının en büyük komutanlarından birisi olduğu ana fikrinde yoğunlaşır.

Diğer tarih ders kitaplarında olduğu gibi, bu kitapta da, Rusya'nın büyüüp güçlenmesi Altınorda hükümdarı Toktamış Han ile Timur arasındaki mücadele ile ilişkilendirilir. Fakat bu savaşın tüm suçlusu Toktamış Han olarak gösterilir.

---

²¹² Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti, **Tarih II Orta Zamanlar**, Devlet Matbaası, 1931,s.77.

Toktamış Han *hinlik ve nankörlük*le suçlanır. Toktamış'ın Timur'un yardımıyla hükümdar olduğunun belirtildiği bölümde, Moskova halkının Timur'un istilasını korkuyla beklediği fakat Timur'un, Moskova'ya sefer yapmadığı da dile getirilmiştir.²¹³

Aynı kurumun hazırladığı Tarih III kitabında ise en fazla yer tutan konu Osmanlı Rus savaşlarıdır. Bu kitapta Rusya'nın kısaca büyümesinden bahsedilir ve Rusya'yı önemli ölçüde genişleten Rus çarlarının bir zaman Kırım beylerine tabi oldukları önemle vurgulanır. Rusların en başarılı dönemlerinde bile Türk unsurunun büyük yeri olduğu belirtilir. IX. yüzyılda Rusların başına geçen Rus beylerinin (kynazlar) aslında Türklerin Rus kabilesinden olduğu belirtilir; ilk Rus devletini Türk beylerinin kurduğu ve Ruslara miras bıraktığı dile getirilir.²¹⁴

Uzun yıllar boyunca Türklerle Rusların bir arada yaşaması birçok alanda etkileşimi sağlamıştır. Hatta Rusların dünya siyasetine yön verebilen bir konumda olmaları Türklerden aldıkları devlet teşkilatı ve askerlik anlayışının bir sonucudur. Fakat Rus çarlarının etnik kökeninin Türklere bağlanması iddiası Cumhuriyetin ilk yıllarında oluşturulan Türk Tarih Tezi ile ilişkilidir. Rusya tarihi ile ilgili Türkçe kaynaklarda Türklerin bir Rus kabilesi olduğu hakkında bir bilgi yoktur. Ayrıca Rus halkının Türklerle bağlantısı hakkında bir ilişkilendirme yapmayıp; yöneticilerinin Türk olduğunun iddia edilmesi, bir karara varmak açısından bizlere yol gösterici niteliktedir. Rus çarlarının Türk kökenli olduğu yönündeki iddia, sadece Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin yazdığı söz konusu kitapta geçmektedir. Hâlbuki gerek Cumhuriyet'ten önce yayımlanan kitaplarda, gerekse Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin hazırladığı kitapların dışındaki Cumhuriyet dönemi tarih ders kitaplarında, Rus çarlarının Türk olduğuna, Türklerin tarihte bir Rus kabilesinin bulunduğu dair bir bilgiye rastlanılmamaktadır.

---

²¹³ Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti, **Tarih II Orta Zamanlar**, s. 312. 1870 yılında Mustafa Celalettin Paşa ile birlikte Türk tarihi ve kültürü hakkında yapılan araştırmaların ve çıkarsamaların oldukça iddialı söylemlerini görmekteyiz. Mustafa Celalettin Paşa, Etrüsklerin kökenlerinin tam bilinmemesi ve dillerinin çözülmemiş olması nedeniyle, bunların menşeinin Türklere dayandığını iddia ederken, İtalya'yı da Etrüsklerin uygarlaştırdıklarını ileri sürmekteydi. Mustafa Celalettin Paşa'nın, Sümerlerin ve Hititlerin Türk kökenli olduğu yönündeki görüşleri, Cumhuriyetin ilk yıllarında bilimselliği tartışılmadan kabul edilmiş ve tarih anlayışına yansımıştı. Cumhuriyet kadroları Türk Tarih Tezi'ni oluştururken Mustafa Celalettin Paşa'nın görüşlerini miras almıştı. Ermenilerin, Yunanlıların Anadolu topraklarında hak iddialarına karşılık, Türkler ise Hititlerin Anadolu'daki geçmişini sahiplenmek suretiyle Anadolu'daki yabancı emellere cevap verdiler. Fakat Türk Tarih Tezi sadece Anadolu'yu sahiplenmekle kalmamış, tüm uygarlıkların temelinde Türklerin varlığını kanıtlama çabasına dönüşmüştür. 1936 yılında ise "Güneş-Dil teorisi" ile tüm dillerin Türkçe kökenli olduğunu kanıtlama çabasına girişilecekti (Etienne Copeaux, **Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine**, s. 17-60).

²¹⁴ Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti, **Tarih III**, İstanbul Devlet Matbaası, 1933, s. 9.

Osmanlı Devleti'nin duraklama dönemine girme süreci anlatılırken Kanuni Sultan Süleyman zamanındaki israf, rüşvet ve entrikalarla devletin duraklama dönemine sürüklediği ifade edilmektedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa'yı öldürmesinin tüm sorumluluğunu, güzelliği ve zekâsı ile Türk padişahını etkileyen Rus esirlerinin güzeli Hürrem Sultan'a bağlar. Hürrem'in Rus asıllı Roksana isminde bir köle olduğu birkaç satırda tekrar edilir. Roksana'nın Rus kökenli olduğu belirtilerek Büyük Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinde Roksana'nın oğlu Şehzade Selim'i tahta geçirmek istemesinin önemli rolü olduğu belirtilir. Türk tarihçiliğin pek uzak olmadığı bu yaklaşım tarzı birçok ders kitabında bulunmaktadır. Türk devletlerinin yıkılma nedenlerini Çin prensesleri ve Rus güzellerine bağlayan bu tarz yaklaşım, bazen tarihsel neden sonuç ilişkisinin de önüne geçebilmektedir.²¹⁵

Osmanlı tarihine ayrılmış olan Tarih III kitabında Petro'nun mensup olduğu Romanov hanedanının Rusya'daki faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu ailenin Rusya'yı batılılaştırdığından söz edilmiştir. Bu ailenin Rusya'ya tacirler çağırarak Rusya'nın refahını arttırdığı dile getirilmiştir. Kadınların siyasete girdiği bilgisi verilmiştir.²¹⁶ Bu kitapta dile getirilen Rusya'nın batılılaşma çabalarıyla ilgili bilgilerin, Osmanlı'nın son döneminde yazılan tarih ders kitaplarındaki bilgilerle büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir.

Rusya'nın modernleşmesini anlatan satırlar sadece Rusya'ya bakış açısını yansıtmakla kalmamakta aynı zamanda devletin ideolojisini de yansıtmaktadır. Rusya Avrupa'ya açılmakla, kadınlara haklar vermekle ve yabancı sermayeyi yurt içine çekerek başarılı olmuştur. Türk devleti de bu hedeflere doğru yürümektedir. Sonuç olarak izlenen yol doğrudur ve devletin takip ettiği siyaset başarılı olacağı mesajı verilmektedir.

Türk tarih yazımında ve tarih ders kitaplarında Rusya denilince akla gelen iki isimden biri I. Katerina, diğeri ise Çar Petro'dur. Katerina, Osmanlı Devleti'nin Rusları Prut kıyısında sıkıştırıp tam yok edeceği sırada, Rus ordusunu felaketten kurtaran güzelliği dillere destan bir kadın olarak sunulur. Katerina'nın önemli bir özelliği de entrikacılığıdır. İki büyük devlet arasında vuku bulan bir savaşın sonucunun tayini bir kadına bırakılmaktadır. Katerina, tarihten pişmanlık çıkarmaya

---

²¹⁵ Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti, **Tarih III**, s. 61.

²¹⁶ Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti, **Tarih III**, s.127.

çalışanların sık sık başvurduğu bir enstrüman olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte, Katerina'nın her adı geçtiği yerde mutlaka zikredilen, dönemin sadrazamı ve aynı zamanda Prut savaşının Serdar-ı Ekremi Baltacı Mehmed Paşa ile ilgili değerlendirmeler de dikkate şayandır. Zira bu kitaplarda Baltacı Mehmet Paşa, Katerina ile anlaşmak gafletinde bulunmak suretiyle, Osmanlı'nın Rus yayılcılığını engelleyebilecek tarihî bir fırsatı kaçıran günahkâr olarak nitelenmiştir.

Kitapların en fazla üzerinde durduğu diğer Rus büyüğü ise Çar Petro'dur. Tarih araştırmalarında hem "Büyük" hem de "Deli" olarak adlandırılan bu çar, Rus tarihi ve kültürüne yaptığı katkılar ve yeniliklerle birinci sığata, zaman zaman takındığı anlamsız tavırlar ve garip uygulamalarla da ikinci sığata layık görülmüştür. Akdes Nimet Kurat, Petro'ya "Deli" lakabı verilmesinin nedenini, Türkler nazarındaki bazı acayip davramşlan ile kendi halkını tabi tuttuğu tuhaf uygulamalara bağlar. Tebaasının saçlarını, sakallarını, elbiselerini makasla kestirmesi veya bizzat kendisinin türlü maskaralıklara katılması, akıl almaz hareketlerde bulunması gibi devlet adamlarının uzak durdukları yaklaşımlar bu çarın "deli" sıfatını almasında oldukça etkili olmuştur.²¹⁷

Çar Petro, Rus tarihine yaptığı hizmetler açısından, II. Mahmud ile karşılaştırmaktadır. Akademik araştırmalarında teyit ettiği üzere Çar Petro gerçekten de büyük bir devrimcidir. Ders kitaplarındaki bilgilere göre Petro'nun gerçekleştirdiği reformlar şöyle sıralanabilir: Moskov devletini Avrupa usullerine göre tanzim etmek istemiştir. Yeniçerilere benzeyen *Strelitz* askerleri imha etmeyi başarmış, ilk defa donanma kurmuştur. Geleneksel Rus kıyafetlerini de zorla değiştirerek halkın sosyal hayatına müdahale etmiş, hatta onların geçim yöntemlerini de değiştirmeye çalışmıştır. Eğitim sahasında büyük atımlar gerçekleştiren Petro, Rusların ilk laik okulları açmıştır. Osmanlılarla Ruslar arasındaki siyasi mücadelede üstünlük simgesi olarak algılanan Azak Kalesi onun zamanında Rusların eline geçmiş ve Osmanlı sultanının "bakire kızı" sayılan Karadeniz'e el atılmıştır.²¹⁸ Moskov devletinin Petersburg devresi Petro'dan itibaren başlatılmış ve artık Petro'yla birlikte Çarlar, Rusya İmparatoru unvanını taşımaya başlamıştır. İmparatorluğunu ilan ettiği zaman basılan madalyaya "Petro Grek İmparatoru" diye

²¹⁷ Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Türkiye Kültür Bakanlığı Yayınları, 1970, s. 21.

²¹⁸ Türk Tarihi ve Tetkiki Cemiyeti, **Tarih III**, s. 142.

yazdırarak, kendisinin eski Doğu Roma, yani Bizans imparatorlarına halef olduğunu ima etmek istemiştir.

Türk Tarihi ve Tetkiki Cemiyeti tarafından hazırlanan Tarih III kitabında göze çarpan önemli bir husus da, Ruslardan bahsedilirken Rus kelimesinin yerine Moskov kelimesinin kullanılmasının tercih edilmesidir. Bu şekilde yazım tarzı, Osmanlı döneminden gelen bir gelenektir. Zira Osmanlı literatüründe söz konusu ahali için "Mosko", "Moskov" ya da "Moskolu" gibi terimler kullanılırdı.

Aynı ders kitabında, Rusya'nın büyümesi şöyle hikaye edilir: Rusya'nın gittikçe kuvvetlenerek Osmanlı İmparatorluğu için büyük tehlike teşkil etmekte olduğu Osmanlılarca dikkate alınmamış; yapmakta olduğu ıslahatın kıymet ve ehemmiyeti gözden kaçırılmıştı. Bu zamanlarda Türkiye'nin tabii müttefiki olan İsveç'in yalnız kalarak ezilmesine müsaade olunduğu gibi, en sıkıntılı zamanında Avusturya'ya ilişilmedi. Hâlbuki bir müddet sonra serbest kalan Rusya ve Avusturya, Osmanlı İmparatorluğu'na taarruz etmekte bir an gecikmediler.²²⁰ Bu kitaplarda dikkat edilmesi gereken bir nokta da Osmanlı Devleti yerine sık sık Türkiye adının kullanılmış olmasıdır.

Rusya'nın, Kırım'ı Osmanlılardan alması ve 1770 yılında Çeşme Limanında Osmanlı donanmasını yakmasının en büyük nedeni ise, Osmanlıların halifelüğün siyasi gücünden yararlanamamasına bağlanmıştır: Yavuz Sultan Selim'den itibaren Osmanlı padişahlarının İslam halifesi olduklarını unutmaları felaketlerin nedeni olarak gösterilmiştir. Kılıçların iyi bilenmiş, barutların kuru, topların düşman toplarına üstün, askerlerinin düşman askerlerinden daha iyi talimli ve disiplinli olduğu zamanlarda, bu gibi aletlere zaten ihtiyaç olmadığı dile getirilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman ve haleflerinin İslam halifesi olmaktan ziyade, Roma imparatoru olmak iddiasını benimsemelerinin, devlete büyük zarar verdiği dile getirilmiştir.

Yönetim şeklini Cumhuriyet olarak belirleyen bir ideolojinin kendinden önceki devletin başarısızlığını, kısa süre önce kaldırdığı halifelüğün siyasal gücünün kullanılmamasına bağlaması, kuşkusuz Genç Cumhuriyetle, Osmanlı İmparatorluğu arasındaki tarihsel bağı da ortaya koymaktadır.

---

²¹⁹ Türk Tarihi ve Tetkiki Cemiyeti, **Tarih III**, s. 143.

²²⁰ Türk Tarihi ve Tetkiki Cemiyeti, **Tarih III**, s. 144.

Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki mücadeleler, Lehistan, İsveç ve Rusya arasındaki rekabete benzetilerek sunulmuştur. Bu aktarımda kuşkusuz Lehlilerin Türklere yardım istemesi ve bazı mücadelelerde ortak hareket etmesidir.

Lehistan'ın topraklarının Rus işgaline girdiği belirtilen kısımda, Lehlilerin efsaneleştirilerek anlatılmıştır. Lehlilerin Rusları Varşova'dan kahramanlıkla çıkardıkları destansı bir şekilde ifade edilmiştir. Bununla birlikte Avusturya ve Prusya'nın müdahalesi nedeniyle Lehlilerin yenilgiye uğradıkları dile getirilmiştir.²²¹

Rusların 19. yüzyıldaki Lehistan siyaseti anlatılırken; onların Katolik Lehlilerin kiliselerine ve Leh köylülerinin topraklarına el koyduğundan ve bu gelirlerin Ruslar arasında paylaştırıldığından bahsedilmiştir. Bu dönemde Ruslar arasında milliyetçiliğin yayıldığını ve Rusların zengin olan ve verimli topraklar üzerinde bulunan Lehlileri topraklarından atmak için her yola başvurdukları belirtilmiştir.²²²

İsveç ve Lehistan'ı bozguna uğratan Rusya'nın, Avusturya ile el ele vererek Osmanlı İmparatorluğu'nu da aynı akıbete uğratmak istediği, savaşların kronolojik sırası ile birlikte verilmiştir: Prut (1711), Pasarofça (1718), Belgrad (1739), Kaynarca (1774), Yaş (1792).²²³

Rus Çarı I. Nikola'nın Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşmak amacı ile kutsal yerler sorununu dile getirdiğini ifade eden satırlar, Nikola'nın Avrupa literatürüne "Hasta Adam" imgesini soktuğunu hatırlatmaktadır. Nikola'nın "Kutsal Yerler" meselesini çıkarmak için; Kudüs'teki Katolik ve Ortodoks papazlar arasındaki kavgayı sebep gösterdiği türünden hikâyeci bir anlatıma başvurulmuştur.²²⁴

Sırp ve Yunan ayaklanmalarında Rusya önemli bir rol üstlenmiştir. Yerli ahalinin Osmanlı idaresine karşı kıskırılmasına Rusya'nın aktif desteğine dikkat çekilmiştir: *"Bilhassa Rusya'nın Osmanlı hükümeti aleyhine tahrikâta girişen memurları da Rumeli'nin her tarafına yayıldılar. Ve Rusya çarı Hıristiyanlığın, aelhusus Müslümanlar idaresi altında bulunan Ortodoksların müncisi gibi göstermeye çalıştılar. Osmanlı hükümetine dayanarak irtikâp, irtişa ve zulümde*

²²¹ Türk Tarihi ve Tetkiki Cemiyeti, **Tarih III**, s. 177.

²²² Türk Tarihi ve Tetkiki Cemiyeti, **Tarih III**, s. 74.

²²³ Türk Tarihi ve Tetkiki Cemiyeti, **Tarih III**, s. 177

²²⁴ Türk Tarihi ve Tetkiki Cemiyeti, **Tarih III**, s. 245.

hükümet memurlarına taş çıkararak Rum papazları gayrimüslim tebaayı hem Osmanlı hükümetinden soğutuyorlar; hem de Rus çarlığının propagandacılığını yapıyorlardı".²²⁵

Rusya'nın Panslavizm politikasından sık sık bahsedilmektedir. *"Rusya eski Hıristiyanlık propagandasına yeni ırki kardeşlik, İslavlık propagandasını da ilave ederek, Balkanlarda ekseriyet teşkil eden Sırp, Karadağlı gibi hakiki İslavları ve esasen Türk olmalarına karşın Rusların telkini ile kendilerini İslav sayan Boşnak ve Bulgarları Osmanlı hükümeti aleyhine tahrike koyuldu. Siyasi vaziyetin böyle kendi lehine dönmesinden istifade eden Rusya Hükümeti evvela Hersek ve Bosnalıları sonra Bulgarları kıyam ettirip, Osmanlı Devletini bir hayli uğraştırdıktan sonra Sırp ve Karadağ Beyliklerini de Osmanlılar üzerine saldırttı. Bütün bunlar olurken Rusya'nın kurnaz elçisi Ignatyev İstanbul'da padişahı ve devlet adamlarını kandırmakla meşguldü."²²⁶*

Yukarıda anlatılan satırlar tarih biliminin, bilimsel özelliği ile ters düşmektedir. Çünkü Osmanlı padişahları ve devlet adamları iyi bir eğitimden geçiyorlardı. Binlerce yıllık Türk devlet kültürüne ve deneyimine sahip olan yönetimin bir Rus elçisi tarafından kandırılması yönünde bilgiler verilmesi hatalı bir yaklaşımdır.

Cumhuriyet öncesi dönemde yazılan tarih ders kitaplarında yapıldığı gibi, Mahmud Nedim Paşa'nın sadrazamlık dönemi üzerinde özellikle durulmuştur. İmparatorluğa en büyük zarar Ruslardan geldiği bir sırada, bu sadrazamın Rus yanlısı politikalarının ülkeye verdiği zarara vurgu yapılmıştır. Mahmud Nedim Paşa'nın Rus dostu olduğunu dile getiren satırlarda, bu dostluk nedeniyle halkın kendisinden nefret ettiğine işaret edilmiştir. Bu kitapta olaylar, incelediğimiz diğer ders kitaplarında yapıldığı gibi, sadece Mahmud Nedim Paşa'nın şahsında değerlendirilmemiş, gelişmelere daha geniş açıdan bakılmıştır. Bu olay tarih biliminin ilkelerine uygunluk arz eder. Mesela Mithat Paşa ile Mahmud Nedim Paşa arasındaki mücadelenin aslında İngiliz ve Rus politikaları arasında bir tercih meselesi olduğu belirtildikten sonra, Liberal Yeni Osmanlıların İngiliz politikasını tercih ederek Rus etkisini kırdığı

---

²²⁵ Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti, **Tarih III**, s. 198.

²²⁶ Türk Tarihi ve Tetkiki Cemiyeti, **Tarih III**, s. 257-258.

dile getirilmiştir. Rus yanlısı politikanın, Mahmud Nedim Paşa'nın kendisi gibi Sultan Abdulaziz'i de felakete götürdüğü açıklanmıştır.²²⁷

Aşağıda bahsedileceği kısımda da görüleceği üzere, Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti'nin hazırladığı kitaplar, Rusya ile ilgili olarak daha yakın dönemlerde yazılmış diğer tarih ders kitaplarına nazaran daha çok bilgi içermektedir. Bununla birlikte Türk dünyasına ve Rus topraklarında yaşayan Türklere atf yapılırken, Türklere diğer uluslar bir arada değerlendirilmiştir: "Rusya, 19. asırda hala mutlakiyetle idare edilen bir devlettir. Millet sınıflara ayrılmıştır. Asilzadeler ve Papazlar içtimai birtakım imtiyazlara sahip olmakla beraber, hükümdarlığın bu sınıflar üzerindeki nüfuz ve hâkimiyeti kati bir surette mevcuttur. Üçüncü sınıfa mensup ahali, köylüler araziye merbut bir esir vaziyetindedir. Şehirlerde küçük esnaf ve ameleden mürekkep ufak bir kütle vardır. Rusya İmparatorluğu ırk, dil ve din itibari ile birbirinden farklı ve muhtelif tarihlerde Rusya'ya ilhak etmiş muhtelif milletlerden mürekkeptir ve milletler arasında Türk cinsinden olanları pek çoktur".²²⁸

Rusların Türklerin yanı sıra kendisine tabi tüm uluslara karşı uyguladığı asimilasyon politikası ile sömürgeci hareketini anlatan ifadeler bu kitapta açıkça görülmektedir. Buna göre, Ruslar, hâkimiyetlerine aldıkları bütün milletleri Ruslaştırma siyaseti gütmüşlerdir. III. Aleksandır döneminde Ruslaştırma hareketi hız kazanmıştır. Türkler ve Lehliler Ruslaştırma siyasetinden en fazla etkilenen ve dolayısıyla büyük acılar çeken başlıca milletlerdir. Örneğin Türk medreselerinde Rusça okutulması zorunlu hale getirilmiş, Türkçe kitaplarla diğer yayınların satılması yasaklanmıştır. Bu siyasetin yerleştirilmeye çalışıldığı dönemde Türkiye'den Türkçe eser getirilmesi de yasaklanmıştır.²²⁹ Rus siyasetinin, Osmanlı Türklerinin Orta Asya'daki ırkdaşlarıyla etkileşimi kesmek amacı güttüğü açıktır. Tarih III kitabında bu tür bilgilerin verilmesi, okuyucularda bu izlenimin oluşmasını sağlamak amacıyla dayalı olsa gerektir.

Kitapta, II. Aleksandır zamanında toprağın köylüler tarafından ortaklaşa kullanılmasını tavsiye eden bir kararın alınmasının Rusya'da sosyalizme geçişin ilk belirtisi olduğu vurgulanmıştır. Bu devrede Rusya'da büyük sanayin başladığı ve

---

²²⁷ Türk Tarihi ve Tetkiki Cemiyeti, **Tarih III**, s. 256.

²²⁸ Türk Tarihi ve Tetkiki Cemiyeti, **Tarih III**, s.273.

²²⁹ Türk Tarihi ve Tetkiki Cemiyeti, **Tarih III**, s. 274.

bunun sonucunda oluşan işçi sınıfının sosyalizmin Rusya'da yerleşmesinde önemli rolü olduğu belirtilmiştir.²³⁰

Günümüzün en popüler politik konularından olan Türklerle- Ermeniler arasındaki ilişkiler bahsine gelince, sonraki dönemde yayımlanan tarih ders kitaplarında Rusların Ermenilerle iyi ilişkilerinden bahsedilirken, incelemekte olduğumuz Tarih III kitabında, Rusya'nın Ermenilerle olan anlaşmazlıklarına yer verilmiştir. Ancak kitapta, Ermeni anarşizminin Abdulhamid tarafından şiddet yoluyla bastırıldığı ifade edilmesi gariptir. Yine aynı kitaba göre, Avrupa devletlerinin bu konuyla ilgili müdahalelerinin de zararsızca bertaraf edilmiş olduğu belirtilmiştir²³¹ ise de bu doğru değildir. Zira Avrupa devletlerinin baskısı nedeniyle Osmanlı hükümeti Doğu vilayetlerinde reform yapmayı kabul etmiştir. Öte yandan Ermenilerin milli hareketlerini kendi menfaatlerine aykırı gören Rusya'nın bu meselede Babıâli'ye siyasi yardımda bulunduğu dair verilen bilgi de eksiktir. Çünkü Rusya'nın bu yakınlaşmasının altında, Ermenileri kendisine yaklaştırmak emeli yatmaktadır. Nitekim ilerleyen dönemlerde Rusya'dan beslenen Ermeni komitacıları Bâbıâli'nin başına türlü sorunlar açacaklardır.

Bu çalışmada incelenen kitaplar içerisinde, yakın dönemlerde yayımlanan ders kitaplarında bulunmayıp da, Tarih III kitabında görülen bir nokta, Rusya ile Japonya arasında cereyan eden 1905 savaşıdır. Bu savaşla ilgili olarak söz konusu kitabın değerlendirmesi, Rusya'nın bu savaş sayesinde Japonların gücünü tanımış olması ve bir daha Japonya aleyhine genişleme siyaseti gütmemesi yönündedir.²³² Esasında bu savaş, Jön Türkler tarafından da büyük bir dikkatle izlenmiştir. Bu dönemde bir doğu devleti olarak kabul edilen Japonya'nın, Genç Osmanlılar tarafından bir Batılı devlet olarak kabul edilen Rusya'yı yenmesi, onların, imparatorluğun tekrar eski gücüne dönebileceği yönündeki umutlarını arttırmıştı. O tarihe kadar Türkiye ile Rusya'nın doğulu mu batılı mı olduğu yolundaki tartışmaya, bu tarihten itibaren Japonya da katılmıştır. Japonya'nın Rusya'ya meydan okuyup onu yenerek gücünü kanıtlaması ve böyle yapmakla da, büyük 20. yüzyıl devrimini tutuşturarak ilk kıvılcımı çıkarması bütün doğu toplumları için bir uyanış olmuştu. 1789 ve 1848 Fransız devrimleri Orta Avrupa ulusları arasında uyanış hareketine sebep olurken, 1905 Japon zaferinin yankıları daha ziyade Asya'da görüldü. Bu

---

²³⁰ Türk Tarihi ve Tetkiki Cemiyeti, **Tarih III**, s. 275.

²³¹ Türk Tarihi ve Tetkiki Cemiyeti, **Tarih III**, s. 294.

²³² Türk Tarihi ve Tetkiki Cemiyeti, **Tarih III**, s.289.

mağlubiyetinin Rusya'daki etkisi büyük olmuş ve Rus halkı çara karşı ayaklanmıştı. Bu ayaklanma bir bakıma Ekim 1917 devriminin bir provası niteliğindedir.²³³ Ne var ki 1905 savaşıdan sonra Rusya'da baş gösteren muhalefet, tarih ders kitaplarımıza yansımamıştır.

Türk Tarihi ve Tetkiki Cemiyeti'nin hazırladığı Tarih IV kitabı genel olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasını ve Atatürk'ün yaptığı yenilikleri anlatır. Kitapta doğal olarak, Birinci Dünya Savaşı sırasındaki Türk-Rus ilişkileri ile Türkiye-SSCB ilişkilerine değinilmiştir. Bununla birlikte, bu kitapta, "Rusya Sovyetli Federatif Sosyalist Cumhuriyeti" adının kullanıldığını belirtmek gerekir.

Rusya bu kitapta ideolojisine saygı duyulan bir devlet konumundadır: "*Milli Türkiye, Bolşevik ihtilalinin kendi memleketine sirayet etmesine müsaade edemezdi. Bolşevik Rusya da milli cereyanın Rusya'ya cereyanına müsait olamazdı*"²³⁴ Türk devletinin dış politikasının temel ilke ve nitelikleri, bu ders kitabında yansımaları bulmuştur. Yukarıda belirtildiği üzere, Türkiye, Sovyet topraklarında Turancı faaliyetleri sürdürmeyeceğini Sovyetlere iletmiş, bu doğrultuda Türk Ocaklarını bile kapatmıştı. Sovyetler Birliği ise Türkiye Cumhuriyeti'nin rejimini ilk tanıyan devletlerden birisi olmuştu. Fakat Sovyetlerin bu kuralı ihlal etmeye başladığı kitabın ileriki sayfalarında hemen kendini belli etmektedir.

Çerkez Ethem ve Halk İştirakuyun Fırkasından bahsedilirken Sovyet ideolojisinin ülkede çıkarmak istediği karışıklığa dikkat çekilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra Rusya'daki Komünist fikirlerin Türkiye'de yayılmak istediği belirtilmiştir. Bu fikirlerin yayılmasında Yeşilordu Cemiyeti'nin çalışmalarının etkili olduğu dile getirilirken, bu cemiyetteki bazı kişilerin Mustafa Kemal'in adını kullandığı ileri sürülmüştür. Yeşilordu Cemiyeti'ne Çerkez Ethem ile kardeşi Tefvik Bey'in de girdiği kaydedilmiştir. Atatürk'ün, Yeşilordu Cemiyeti'ni Çerkez Ethem'i Batı cephesine gönderdikten sonra lağvettiği bilgisine yer verilmiştir.²³⁵

Yeşilordu Cemiyeti'ne mensup kişilerin Atatürk'e muhalefet ettikleri bilgisi verilirken; bu kişilerin Çerkez Ethem'e güvenerek Eskişehir'de *Yeni Dünya* adıyla komünizm çizgisine yakın bir gazete çıkardıkları belirtilmiştir. Yeşilordu teşkilatına

---

²³³ Carr, **Tarih Nedir?** , s. 174.

²³⁴ Türk Tarihi ve Tetkiki Cemiyeti, **Tarih IV**, s. 59.

²³⁵ Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti, **Tarih IV**, s. 68.

mensup olan Nazım Bey adlı bir valinin Halk İştirakuyun Fırkası diye bir fırka teşkil edildiği bilgisi verildikten sonra, bu fırkanın milli olmadığı gibi ciddi de olmadığı dile getirilmiştir. Bu zatın menfaat peşinde koşan birisi olarak tanımlanmasından sonra, yabancı parmağına dikkat çekilerek Sovyetler Birliği hükümeti üstü kapalı biçimde eleştirilmiştir. Bu komünist nitelikli partilerin mili mücadeleye karşı isyan cephesini, teşkil ettiği değerlendirilmesiyle konu bitirilmiştir.²³⁶

Sovyetler Birliği ve Çerkez Ethem'in yer aldığı Sovyet güdümlü partilerden bahsedilirken Çerkez Ethem'le mücadele hâlâ ön plandadır. Çerkez Ethem bertaraf edilmiştir; bununla birlikte izleri de tarih ders kitapları aracılığı ile silinmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyet dönemi lise tarih ders kitaplarına Enver Paşa'nın Sovyetler Birliği'ne gitmesine ve oradaki faaliyetlerine dair hiçbir bilgi yoktur. Çerkez Ethem'in, Yeşilordu Cemiyeti ile ilişkisine, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin hazırladığı tarih IV kitabında vurgu yapılırken, Enver Paşa'ya olan vurgu Atatürk'le mücadelesi bağlamında işlenmiştir. Enver Paşa'nın Atatürk'ün basanlarını kıskandığı yönünde bilgiler verilerek Enver Paşa'nın Atatürk'e nazaran başarısız olduğu vurgulanmıştır.²³⁷

Birinci meclisin yapısı hakkında bilgi verilirken Mustafa Kemal Atatürk'ü merkez almak üzere, en sağı hocalardan mürekkep muhafazakârlar; en solu ise Ruslar tarafından yayılmaya çalışılan komünist tesirlere az çok kapılan vekiller oluşturuyordu.²³⁸

Türkiye Cumhuriyeti'nin yapısını teşkil eden ilkelerden bahsedilirken devletçilik meselesine geniş şekilde yer ayrılmıştır. Devletin mevcut siyasi şartlarda ekonomide devletçilik ilkesinin uygulanmak zorunda olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında liberal ekonomiye geçilmesi yönünde çabalardan bahsedilmiştir. Türk devletçiliğinin kendisine has yapısına özellikle vurgu yapılmıştır. Bu ilkenin özelliği ise Rusya'daki gibi ferdi teşebbüsleri engelleyen bir rolünün bulunmadığına dikkat çekiliyordu.²³⁹

---

²³⁶ Türk Tarihi ve Tetkiki Cemiyeti, **Tarih IV**, s.69.

²³⁷ Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti, **Tarih IV**, s. 21.

²³⁸ Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti, **Tarih IV**, s. 88.

²³⁹ Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti, **Tarih IV**, s. 184.

Cumhuriyet ideolojisi, Sovyet ideolojisinin kendi topraklarında faaliyet göstermesine karşı ders kitabı aracılığı ile de ekonomik sistemini savunmaktadır. Sovyet ideolojisinin temelini dayandırdığı işçi ve köylülere Cumhuriyet ideolojisi de atıfta bulunarak Sovyet ideolojisinin etkisi kırılmaya çalışılmıştır. Halk Fırkasının milletvekili adaylarının köylü, çiftçi ve amele sınıflarından seçmesi, onun devletçi ve halkçı bir karakter taşıdığıının en büyük kanıtı olduğu dile getirilmiştir.²⁴⁰

1938 yılı Türk devletini kuran ve Türk Tarih Tezinin oluşmasında büyük katkısı olan Ebedi Şefin ölüm yılıdır. Atatürk'ten sonra başa geçen Milli Şef dönemi kendine has koşullar taşıyacaktır. Bu dönemde Sovyet Rusya ile mevcut şartlar devam ederken 1945 yılından itibaren artık Türk topraklarında Sovyet talepleri gündeme gelmeye başlayacaktır. Dönemin tarih anlayışı Atatürk dönemi anlayışıyla paralellik arz etmekle birlikte, Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti'nin hazırladığı kitapların okullarda okutulmasına son verilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden bir yıl sonra (1939) Şemsettin Günaltay'ın, 1942 yılından sonra ise M. Cavid Baysun'un, Enver Ziya Karal ve Arif Müfit Mansel'in hazırladıkları kitaplar okullarda okutulmaya başlanmıştır.²⁴¹

Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin ortaokullarda 1939 yılından sonra okutulmaya devam eden tek ders kitabında, Sovyet Rusya'dan bahsedilirken Cumhuriyetin ilk yıllarında basılan kitaplarda kullanılan ifadeler tekerrür etmektedir. Ermenilerle imzalanan Gümrü Antlaşması, Londra Konferans'ına katılım, İnönü muharebelerini kazanılması gibi gelişmelerin, Rusları, Türklerle kısa sürede anlaşmaya sevk ettiği ve 18 Mart 1921'de Ruslarla Moskova Anlaşması'nın yapılması Türkiye ile Rusları kısa sürede dost yaptığı gibi klasik bilgiler özetle ⁹⁴⁹geçştirilmiştir.

Bunun yanında, Rus modernleşmesinden bahsedilirken Türk modernleşmesine atıflarda bulunulmakta, örneğin bu sırada Rus kadınlarının harem dairesinden çıkarılıp, örtülerinin atıldığı, Rusya'nın Avrupalılaşıma hareketinin I. Petro zamanında başladığı gibi bilgiler tekrar edilmiştir.²⁴²

---

²⁴⁰ Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti, **Tarih IV**, s. 198.

²⁴¹ Tüfekçioğlu, "Liselerde Tarih ve Sosyoloji Eğitimi" , s. 71.

²⁴² Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti, **Ortaokullar İçin Tarih IV**, Maarif Matbaası, Ankara, 1941, s. 213.

²⁴³ Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti, **Ortaokullar İçin Tarih IV**, s. 60.

Rusya'nın iç siyasetinden bahsedilirken, milliyetçilik konusundaki ikircikliği dile getirilmiştir. Rusya'nın Balkanlardaki etnik unsurları bağımsızlık için kışkırttığı, kendi içerisindeki birçok etnik unsurun özellikle de Türklerin inanç ve geleneklerini yasaklamaya çalıştığı dile getirilmiştir.

Rusya'daki milliyetçilik ve hürriyet hareketlerinden bahsedilirken çarlık zamanındaki ihtilal hareketlerinin amacı şöyle belirtilmiştir:

1. Rusya'da çarlığı kuvvetlendirmek,
2. Rusya'da garp tarzında bir hükümet kurmak, meşruti bir hükümet vücuda getirmek,
3. Rusya'nın esir olan milletlerini istiklallerine kavuşturmak,
4. Amelenin ve topraksız köylünün refahını temin etmek için sosyalist bir devlet kurmak.²⁴⁴

Milli Şef döneminde yazılan ilk çağ tarihi kitabında Ruslar hakkında doğrudan bilgi verilmezken Rusların dahil olduğu topluluk olan Slavlar hakkında kısa bilgi sunulmuştur. İlk çağ tarihinde ırklar başlığı ile verilen konuda, bu devirdeki ırkları Akdeniz ırkı, dağlılar ve kuzeyliler diye üç grupta toplanmıştır. Slavların Kuzey ırkına mensup olduğu belirtilmiştir. Bu topluluğun uzun kafalı, mavi gözlü olduğu ve demirin dünyaya yayılmasında önemli rol üstlendiği belirtilmiştir. Fakat bu ırkın saflığını koruyamadığı ve Akdeniz ırkı ve dağlılarla karıştığı ifade edilmiştir.²⁴⁵

1939 yılında Şemsettin Günaltay tarafından yazılan ders kitabında ise Ruslar hakkında bilgi yoktur; ancak Rusların dâhil olduğu Slavlar için Roma hudutlarının kuzeyinde, çabuk çoğalan ve daima başka topraklar aramaya hazır kavimler olarak tasvir edilmiş ve bu bakımdan Türklere benzetilmiştir.²⁴⁶

---

²⁴⁴ Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti, **Tarih IV**, s. 136.

²⁴⁵ Arif Müfid Mansel, Cavid Baysun, Enver Ziya Karal, **İlk Çağ Tarihi**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1943, s. 5.

²⁴⁶ Şemsettin Günaltay, **Tarih I**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1939, s. 400.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ DERS KİTAPLARI

1. Demokrat Parti Dönemi Düşünce ve Siyaset Ortamı

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılı, birçok açıdan Türkiye'de bir dönüm noktasıdır. Ülkedeki genel değişim tarih ders kitaplarında da içerik ve üslup açısından birtakım değişiklikleri gündeme getirmişti.

Bilindiği gibi bu dönemin dış politikasını Amerika Birleşik Devletleri'yle yakınlaşma, Kore Savaşı, NATO'ya üyelik gibi olaylar belirler. Yüzünü tamamen Batı'ya çeviren Türkiye'nin, komünizmle mücadelede çerçevesinde Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinde duraksama ya da en azından önceki dönemin devamı niteliğinde yürütmeye çalışır. Sovyetlerle ilişkilerde meydana gelen bu kırılma, tarih yazıcılığında da kendini göstermiş ve ders kitaplarında Sovyet Rusya "öteki" konumunda nitelendirilmiştir.. Bu dönemdeki iktidar mücadelesinde sol eğilimler sık sık Moskova yanlısı olarak görülmekteydi. Soğuk savaş döneminde ideolojik etkiler o kadar belirgindir ki, Rus salatasının adının bile Amerika salatası olarak değiştirilmesi Rusya'ya karşıtlık politikasının en açık örneğidir.²⁴⁷

1945 yılından itibaren Sovyet Rusya'ya olan tepkiler ve Türkiye'nin yüzünü batı bloğuna çevirmesi, eğitim sistemine de yansımıştır. CHP'nin son yıllarında eğitim programlarında milliyetçi ifadeler açık şekilde programda belirlenmekteydi. 1950'li yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti arasında birçok alanda görüş farkı bulunmakla beraber, Sovyet karşıtı bir tutum izlemek ve Amerika Birleşik Devletleri'nin politikalarını sürdürme konusunda fikirler neredeyse birbirine paraleldir.²⁴⁸

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği dönem, Sovyetler Birliği'nin, Türkiye ile olan sorunlarının had safhada olduğu bir devreye rastlar. Bu nedenle Demokrat Parti'nin programında "Batı bloğu" ile ilişkilerin güçlendirilmesi ve komünist faaliyetlerle mücadele edileceği ilkesi öncelik kazanmıştı. "Demir Perde" ülkelerinin saldırgan tutumunun hür dünyaya karşı bir tehdit olduğuna sık sık atıfta bulunuluyordu. Parti programında, ülkedeki Sovyet güdümlü solcu grupların etkilerine karşı, eğitim sistemiyle mücadele yoluna da gidileceği belirtilmekteydi.

²⁴⁷ Çavdar, Türk Demokrasi Tarihi 1950-1995, s. 87.

²⁴⁸ Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995, s. 34.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin son yıllarına rastlayan 1948 tarihinde on il merkezinde İmam Hatip kursları açılmış, Ankara Üniversitesi bünyesinde İlahiyat Fakültesi kurulmuştu. Demokrat Parti ise iktidarı boyunca on dokuz tane İmam Hatip Okulu açtı. Bu okullar ülkedeki Sovyet ideolojisine karşı ülke gençliğinin manevi değerlerini korumak amacını da güdüyordu. Bu okulların kurulması Sovyet ideolojisine karşı bir siper kabul edildiği için batılı devletler tarafından memnuniyetle karşılanmıştı.²⁴⁹

Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında Türkiye'nin dış ticaret hacminde ABD fazla payı alan ülke olarak öne çıkmış, Sovyetler Birliği geri planda kalmıştı.²⁵⁰ Soğuk Savaş yıllarında Sovyetlerle ilişkiler pek çok kez siyaset malzemesi olarak kullanılmış; DP ve CHP birbirlerini Komünizme tahammül göstermekle suçlamışlardır.²⁵¹

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği dönem her ne kadar iç siyasette Sovyetlere karşı ağır eleştiriler yapıyordu ise de dış ilişkilerde bir dönem sonra yakınlaşma oldu. Stalin'in Türkiye'ye baskı uygulamaya çalışması Türkiye'yi batıya bir adım daha fazla yakınlılaştırmıyordu. Bunun üzerine Sovyet Rusya, Stalin'in ölümünden sonra, 1953 yılından itibaren Türkiye'ye karşı yumuşama politikası izlemeye başladı. Kötü ilişkilerin kaynağının Stalin'in kişisel politikalarından kaynaklandığı dile getirildi. Hatta Stalin dönemindeki toprak taleplerinden vazgeçildiği belirtildi. 1959 yılında Türkiye'den bazı bakanlar Moskova'yı ziyaret ettiler. Türkiye'nin özellikle bu dönemde batılı devletlerden sağlamaya çalıştığı krediler bir türlü verilmek istenmedi. Bu durum Adnan Menderes hükümetinin Sovyetlere karşı yakınlaşma politikası gütmemesinin en büyük nedeni oldu.²⁵²

2. Demokrat Parti Dönemi Ders Kitaplarında Rusya İmgesi

Genel olarak bakıldığında 20. yüzyılın ikinci yarısında sadece Türkiye'de değil dünyanın birçok yerinde, tarih bilimi her zamankinden daha fazla siyasetin etkisi altına girdiği görülür. Bu süreçte kapitalist toplumlar, komünizme karşı topyekûn mücadele halindedirler. Buna karşı Sovyet tarih yazıcılığı devlet ideolojisinin bir savunma aracı durumundadır. Tarih yazıcılığı Sovyetler Birliği'nde

---

²⁴⁹ Kaplan, *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi*, s. 224.

²⁵⁰ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, s. 223.

²⁵¹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner Gönen, 9. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 310.

²⁵² Karpat, *Türkiye ve Orta Asya*, s. 198.

artık Komünist Parti eliyle yürütülmektedir. Tarih, Sovyetlerin resmi doktrini olan "Marksizim" ve "Leninizim" ideolojisinin temelini oluşturan "diyalektik materyalizm" ile "sınıf mücadelesi" tezini kanıtlamanın peşindeydi.²⁵³

Demokrat Parti döneminde Türkiye'de yazılan ders kitaplarına bakıldığında soğuk savaş döneminin ideolojisi açıkça görülür.

Askeri ve mülki liselerde tarih öğretmenliği yapmış olan Enver Behnan Şapolyo tarafından kaleme alınan ve 1953 yılında basılan *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1950)* adlı ders kitabında İkinci Dünya Savaşı geniş biçimde tasvir edilmiştir: Rusya'nın en yakın müttefikleri İngiltere ve Amerika'dır. Almanya ve Rusya savaşta büyük zarar görmüşlerdir. Her iki devlet de baskıcı bir anlayışa sahiptir. Kitapta Alman devlet başkanı Hitler, Napolyon'un, Ruslar karşısındaki başaramadığını başarmak isteyen bir lider olarak gösterilmiştir. Hitlerin, Rusya'yı adeta bir kan gölüne çevirdiği ifade edilmiştir. Almanya'ya karşı savaşan devletlerin tek umutlarının Rusya olduğu belirtilerek bu devletlerin varını yoğunu bu cepheye aktardığı yönünde değerlendirmeler yapılmıştır.²⁵⁴ İkinci Dünya Savaşı'nın anlatıldığı satırlarda yine Türklerin, Rusya'ya bakışında Rusya'nın doğulu bir devlet mi yoksa batılı bir devlet mi olduğu şeklinde kesin bir değerlendirme yoktur. Savaşın cereyan ettiği coğrafyanın, Avrupa Rusya'sı şeklinde betimlenmesi ilginçtir.

Kitabın komünizmi açıkça hedef aldığı kolaylıkla anlaşılmaktadır. Çünkü Komünist idare, Çarlık Rusya'sının yayılcı ideolojisini devam ettirmektedir. Ruslar Macaristan, Romanya, Yugoslavya, Çekoslovakya ve Bulgaristan'ı emperyalist yöntemlerle işgal etmişlerdir. Liberalizmin tersine, Komünizm gittiği yerde halkı sefaletle sürüklemiştir. Sovyet ideolojisinin karalanması, Komünizmin dünyanın başına gelen en kötü musibet olarak nitelenmesine kadar götürülmüştür. Amerikalıların, Ruslarla her zaman anlaşmak istemelerine rağmen Rusların bundan sürekli kaçınmasının dünya barışına zarar verdiği özellikle vurgulanmıştır. Kitaba göre, Ruslar Kazablanka, Yalta, Postdam ve Washington görüşmelerinde her zaman Amerika Birleşik Devletleri'nin uzanan dost elini geri çevirmiştir. Rus Lider Molotov, her toplantıda veto yoluyla bütün kararları bozmuştur. 1945'ten 1950 yılına kadar demokratik devletlerle, Komünist devletler arasında bir düşmanlık söz

---

²⁵³ Georg G. İggers, *Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı*, çev. Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 82.

²⁵⁴ Enver Behnan Şapolyo, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, MEB Yayını, İstanbul, 1953, s. 174.

konusudur. Ruslar alttan alta, İtalya, Fransa, İngiltere ve Amerika işçilerini greve teşvik ederek bu memleketlerin huzurunu kaçırmışlar, Rusların sönmek bilmeyen ihtiraslarına karşı hür demokrasiler, dünya barışını korumak için bir anayasa hazırlamayı düşünmüşlerdir.²⁵⁵

Yukarıda anlatılanlara bakılırsa, Rusya hakkında olumlu bir imge ya da izlenime rastlanmamaktadır. Daha doğrusu, Rusya'nın her türlü kötülüğün müsebbibi olduğu yönündeki değerlendirmelere, ne cumhuriyet öncesi ne de tek parti dönemindeki ders kitaplarında vardır. Osmanlı Devleti'ne en büyük zararları veren Küçük kaynarca Anlaşması, Yaş anlaşması ve Berlin Anlaşması'ndan sonra yapılan değerlendirmelerde bile Rusya hakkında bu kadar sert bir üslup kullanılmamıştır. Sovyet Rusya'nın yayılmacı ideolojisi açık şekilde belirtilmiş olsa da, nesnellik ilkesi göz ardı edildiğinden dolayı bu tür yaklaşım tarihsel anlatıma ters düşmektedir. Öte yandan Amerika Birleşik Devletleri'nin uzlaşmacı ya da demokrat bir biçimde sunulması ise gerçeklerle çelişmektedir.

Aynı kitabın İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'yle ilgili değerlendirmeleri de, Amerika Birleşik Devletleri'nin propagandası mahiyetindedir. Soğuk savaşın diğer kutbundaki Rusya ise her türlü anlaşmazlığın tek sorumlusudur. Kitabın söz konusu bildirge ile ilgili değerlendirmesinin daha iyi anlaşılabilmesi için burada aynen sunulması uygun görülmüştür:

İnsan hakları beyannamesi, 30 madde olarak bütün insanlığa ilan edildi. Amerikalıların bütün gayesi yeryüzünden savaşı kaldırmaktır. Bu beyannameden sonra milletlerin geçim durumlarını kolaylaştırmak, sağlığını korumak, çocuklarını hürriyet fikrine bağlamak için birtakım milletler arası teşekküller meydana getirildi. Birleşmiş Milletler eğitim, bilim ve kültür kurumu adı altında kısaca "UNESCO" denilen bir birlik kurdular. Türkiye de kurucular arsına girdi. UNESCO'nun gayesi ırk, dil, din farkı gözetmeksizin milletlerin birbirlerini sevmelerini, haklarını tanımalarını, yardımlaşmalarını temin etmektir. Bunun için kültür, eğitim ve bilim kurumları meydana getirerek her millet bu yolda çalışmalara başladı. Fakat Komünist Rusya, Birleşmiş Milletler Kurulunun çalışmalarına her sahada engel olmaya çalıştı. Bunun için bütün demokrasiler, komünizme şiddetle bir savaş açtılar.

---

²⁵⁵ Şapolyo, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, s. 175.

*Bütün insani çalışmalara rağmen Ruslar 1950 yılında bütün Çin'i komünizm rejimine soktular.*²⁵⁶

Kitapta İkinci Dünya Savaşı devam ederken Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile Ankara Paktı'nı imzaladığı ve böylece demokratik ülkeler safına geçtiği ifade edilmiştir. Bu sayede de Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye'nin dostluğunun sağlandığına dikkat çekilmiştir. Demokratik devletlerle yakınlaşmanın Türkiye'nin sosyal yapısında yeni bir hukuk anlayışı yarattığı ifade edilmiştir.²⁵⁷ Bu ders kitabında Demokrat Parti'nin niteliği, Sovyet karşıtlığı ile birlikte verilmiştir. Dünyada demokrasinin savunucularının batılı devletler olduğu dile getirilirken, Türkiye'de de bu misyonun temsilcisi olarak Demokrat Parti gösterilmiştir. Partinin lideri Celal Bayar'ın demokrasinin gerçek anlamını halka anlattığı şeklinde de bir değerlendirme yapılmıştır. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin hazırladığı Tarih IV kitabında eleştiri oklarına hedef olan Osmanlı yönetiminin yerini, bu kitapta, Milli Şef sistemi almaktadır. Tetkik Cemiyeti'nin hazırladığı kitaplarda en fazla eleştiri alan Çerkez Ethem'in yerini ise bu kitapta Rus lider Molotov almıştır.²⁵⁸

1950 seçimlerini bir inkılâp biçiminde değerlendiren kitap, bu gelişmeyi Demokrat Parti'nin kansız bir ihtilali olarak sunmuştur. Ayrıca Türk milletinin bu seçiminin dünya tarafından hayranlıkla karşılandığı ifade edilmiştir.²⁵⁹

Şapolyo yine siyasi rejimin batıya olan yakınlığını vurgulamak amacı ile Demokrat Partinin demokrasinin iktisadi prensibi olan liberalizmi tercih ettiğini yazmıştır. Demokrat Parti'nin getirdiği liberalizm ilkesinin Türk kültür ve geleneğine olan yakınlığından bahsederek, Komünist sistemi hem ekonomik hem de kültürel yönlerden eleştirmiştir.²⁶⁰

Yazarın Kore Savaşı'yla ilgili değerlendirmesinde, tarihi olayların aktarılmasından ziyade, Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye'nin dostluğunu vurgulamaya çalışan bir misyon üstlendiği izlenimi akla gelmektedir.²⁶¹ Türk

²⁵⁶ Şapolyo, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, s. 177.

²⁵⁷ Şapolyo, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, s. 178.

²⁵⁸ Şapolyo, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, s. 179.

²⁵⁹ Şapolyo, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, s. 180.

²⁶⁰ Şapolyo, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, s. 182.

²⁶¹ *Demokrasiler safında bulunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti de Birleşmiş Milletler Kuvvetlerine katılmak üzere 4500 kişilik bir kuvvet olan, 141. alaydan teşekkül eden bir tugayımızı Tuğgeneral Tahsin Yazıcı komutasında Kore'ye gönderdi. Birden bire 200.000 kişilik Çin Komünist kuvvetleri soğuk ve sisli bir havadan istifade ederek, Birleşmiş Milletler kuvvetlerini sarverdiler. Artçılık ödevini üzerine almış olan Türk kuvvetleri süratle ileri atıldılar. Türk askerleri, cephaneleri ve*

askerinin kahramanlığını zaten dünya en iyi şekilde Kurtuluş Savaşında görmüştü. Kore Savaşı'nda da Türk askerinin cesareti ve fedakârlığı herkes tarafından görüldü. Fakat bu savaşta Türk askerinin göstermiş olduğu basanların sözcülüğünü Amerikalı bir komutana yaptırmak geleneksel bir propaganda türüdür.²⁶²

Enver Ziya Karal da dönemin düşünce atmosferi paralelinde bir tarih ders kitabı yazmıştı. Yazar, 1958 yılında yayımladığı *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1953)* adlı kitapta, Demokrat Parti'nin iktidara gelişini kansız inkılâp olarak değerlendirmiştir.²⁶³

Enver Ziya Karal Çerkez Ethem olayıyla ilgili değerlendirmesinde, Ethem taraftarlarını Sovyetlerin desteklediği kişiler olarak takdim etmektedir.²⁶⁴ Yazar, yakın tarih konuları arasında yer alan, Kars ve Ardahan üzerindeki Rus isteklerini yaklaşık bir sayfalık kısımda irdelemiştir. Bu şekilde bir yakın tarih konusunun bir ders kitabında yer alması, tarihçilik açısından elbette olumlu bir yaklaşımdır. Zira daha sonraki tarihlerde yazılacak ders kitaplarında bu tür yaklaşımlara rastlanamıyor.

Karal, Cumhuriyetin ilk yıllarında gelişmiş olan Türk-Rus dostluğunun 1945 yılında Ruslar tarafından bozulduğunu dile getirmiştir. Rusların bu dönemde Boğazların yanı sıra, Kars, Ardahan ve Artvin üzerinde beslediği emellerini Gürcüleri kullanarak gerçekleştirmeye çalıştıklarını dile getirmiştir. Yazar, bu emeller nedeniyle Rusya'yı bu dönemde Türkiye için en tehlikeli devlet statüsünde görmektedir. Türkiye'nin bu dönemde Boğazlar konusunu sadece Rusya ile görüşmek yerine, kendisine yakın bulduğu devletlerin de yer aldığı şartlarda görüşmesinin haklılık ve isabetine dikkat çekmiştir.²⁶⁵

---

*yiyecekleri tükenmesine rağmen Karini Geçidi müdafaasında savaşın her çeşidini tatbik ettiler. Bu müdafa devam ederken 8 inci Amerikan ordusu geriye çekilerek kendilerini kurtarmak imkânı buldu. Türk askerlerinin kahramanca çarpıştıklarını gören bir Amerikalı komutan "Dünyada böyle asker görmedim" demekten kendini alamadı. Kore Savaşında Türk askerlerinin göstermiş olduğu kahramanlık dünyayı hayrette bıraktı. Yeryüzü basını günlerce Türk askerlerinin cesaret ve Kahramanlıklarını övdü. Bu savaşta Türk Milleti gücünü bir kere daha cihana tanıttı (Şapolyo, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, s. 184).*

²⁶² Kore Savaşından sonra geleneksel müttefiklerin Türkiye'yi yanlarında görmek istedikleri diğer bir savaş ise Irak Savaşıydı. Körfez Savaşında Türkleri Amerikalıların yanında savaşa sokmak isteyen dönemin Cumhurbaşkanı'nın Türk askerinin cesaretine ve kahramanlığına gönderme yapması, yine siyasetin tarihten bir dost ya da düşman yaratmasını beklemekten başka bir şey değildir (Salih Özbaran, **Güdümlü Tarih**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 225).

²⁶³ Şapolyo, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, s. 219.

²⁶⁴ Enver Ziya Karal, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Maarif Basımevi, İstanbul, 1958, s. 90.

²⁶⁵ Karal, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, s. 223.

Bu dönemdeki ders kitaplarında Sovyetler Birliği ile Rusya terimleri özdeşleştirilmiştir. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin yazdığı Rus yönetimi yeni adı olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği olarak ifade edilirken, soğuk savaş dönemindeki ders kitaplarında yeni kurulan yönetimim adına riayet edilmeyerek genellikle Rusya denilmektedir.

Demokrat Parti döneminde -inceleme imkânını bulduğumuz- İlk Çağ tarihi kitabında Rusya ve Slavlarla ilgili bilgiler oldukça kısadır. Rusçanın Hind-Avrupa ailesinden Slav koluna ait bir dil olduğu bilgisi vardır. Bunun dışında Rusya veya Slavlarla ilgili başka bilgi verilmemiştir.²⁶⁶

---

²⁶⁶ Bedriye Atsız-Hilmi Oran, **Tarih I İlk Çağ**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul,1953, s. 11.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1960-1980 DÖNEMİ TARİH DERS KİTAPLARI

1.1960-1980 Dönemi Düşünce ve Siyaset Ortamı

Bu dönem Türkiye için birçok açıdan oldukça sıkıntılı bir devredir. Askeri darbe ile başlayan bu süreç sadece yirmi yıl sonra yine bir askeri darbe ile sona ermiştir. 1960 ile 1980 yılları arasında Türk dış politikasının Rusya'ya bakış açısını değerlendirmek oldukça güçtür. Bu dönem genel olarak Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı ittifak arayışında olduğu yıllardır. Sovyetlerin arayışı karşılığında Türkiye bu ülkeyle birçok alanda anlaşmalar imzalamış, karşılıklı ziyaretler yapılmıştır. Bu dönemin bütün sağ partilerinin programlarında Komünizmle mücadele ilk sıralarda yer almaktaydı. Özellikle Milliyetçi Cephe hükümetleri, Türk solunun Moskova güdümünde siyaset yaptığını ileri sürmekte, dolayısıyla komünizmi büyük bir tehlike hatta düşman olarak görmekte idiler. Sol cephe ise Sovyet politikası konusunda daha farklı yaklaşıma sahipti. İsmet İnönü 1965 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin ortanın solu şeklindeki yeni yapılanmasının sosyalizmle bir ilgisinin olmadığını dile getirmekteydi. Buna karşı sağ partiler bu politikanın Sovyet sisteminin bir yan ürünü olduğu yakıştırmalarını yapıyorlardı. "*Ortanın solu Moskova yolu*" sloganı CHP'ye karşı kullanılan bir sembol haline gelmişti.²⁶⁷

Bu dönemin ilk yıllarında yayımlanan ders kitaplarında Sovyet Rusya yine "öteki" konumunda görülmektedir. Örneğin askeri idarenin icraatlarını haklı çıkarma amacı taşıdığı açıkça belli olan bir ders kitabında yer alan şu satırlar, bunun apaçık göstergesidir: *İkinci dünya harbinden sonra Sovyet Rusya harp esnasında hâkimiyeti altına almış olduğu devletlerden peykler meydana getirerek hür âleme karşı, aşılması güç bir "demir perde" yarattı. Bir yanda demir perde arkasındaki memleketlerde Bolşevik rejimini zorla ettirip baskı siyasetine devam ederken, bir yandan da hür dünyada huzursuzluk yaratacak meseleleri tahrik etmekten geri durmadı.*²⁶⁸

1960'lı yılların sonu Sovyet ideolojisinin Türkiye'de bazı sol kesimler arasında gözden düştüğü yıllardı. Özellikle Bulgaristan'da Türk kökenli vatandaşlara yapılan baskı ve zulümler, dönemin solcu yazarlarının ağır eleştirilerine hedef

²⁶⁷ Çavdar, *Türk Demokrasi Tarihi, 1950-1995*, s. 165.

²⁶⁸ Mükerrrem Kamil Su, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Kanaat Yayınları, İstanbul, 1963, s 165.

olmaktaydı. Sovyet ordusunun 1968'de Çekoslovakya'ya müdahalesi Türkiye İşçi Partisini ikiye bölmüştü. Bu dönemde Çin'in Sovyetlerle mücadelesinde Doğu Türkistan Türklerine yakınlaşması sol gruplar arasında ilginin Sovyetlerden Çin'e kaymasına neden olmuştu.²⁶⁹

1961'den sonra, Türk kültürünü Araştırma Enstitüsü (TKAE)'nin kurulmasıyla birlikte, Türk- İslam tezinin geniş kitlelere ulaştırılması oldukça yaygınlaşır. TKAE, aylık yayın organı *Türk Kültürü* ile 1970'den sonra Türk-İslam sentezi ideolojisinin yayılmasında önemli bir araç olmuştur. 1970 yılında, milliyetçi kesimin önde gelen düşünürlerinden İbrahim Kafesoğlu, özellikle 1970 ve 1980'li yıllarda Türkiye'de kültür, sanat ve bilim konularında önemli etkisi olacak Aydınlar ocağını kurmuştur.⁹⁷⁰

1970'li yıllar Türk-İslam sentezinin taraftarları olan Milliyetçi Cephe hükümetlerinin koalisyonuna gittiği yıllardır. Bunların ideolojileri tarih ders kitaplarına yansımış ve Türklük ile İslamiyet arasındaki kurulmaya çalışılan bağ, etkisini eskisinden daha fazla arttırmaya başlamıştır.²⁷¹

Milliyetçi Cephe iktidarı döneminde dış Türklere yönelik ilginin de arttığı muhakkaktır. Geçmişteki hayal kırıklıklarına rağmen Turancı hareketin başarıya ulaşabileceğine dair fikirler öneminden bir şey kaybetmemiştir. Örneğin Hüseyin Nihal Atsız, Turancılık görüşünün Enver Paşa ile birlikte geçerliliğini yitirdiği yolundaki görüşleri şiddetle reddediyordu. Ona göre Enver Paşa'nın hareketi tam anlamıyla Turancı bir görüşü temsil etmiyordu, Sarıkamış hareketinin, kendi yüklerini hafifletmek amacındaki Almanlar tarafından açıldığını ileri sürüyordu. Atsız Sovyetlerin hâkimiyeti altında yaşayan Türklerin bir gün bağımsızlıklarını kazanacakları konusunda ümitliydi. Bu yüzden tarih eğitiminin Türk topluluklarının tarihine ve kültürüne önemli ölçüde yer vererek birleştirici rol oynaması gerektiği görüşündeydi.²⁷² O, okullardaki tarih eğitiminin millî olması gerektiğini

---

²⁶⁹ Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1950-1995**, s. 190; Kemal Karpat, **Türkiye ve Orta Asya**, s. 221.

²⁷⁰ Copeaux, **Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine**, s. 55.

²⁷¹ Etienne Copeaux, "Türkiye'de 1931- 1993 Arasında Tarih Ders Kitapları", **Tarih Eğitime Eleştirel Yaklaşımlar**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 109.

²⁷² Hüseyin Nihal Atsız, **Türk Tarihinde Meseleler**, 2.baskı, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 49.

savunuyordu. Bu husustaki görüşünü dönemin Milli Eğitim Bakanlığına sert bir dille ifade etmişti.²⁷³

Bu arada, Batı dünyasının Türklerle ve Türk tarihi ile ilgili olarak 19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında sahip oldukları görüşleri, 20. yüzyılın üçüncü çeyreğinde önemli ölçüde değişime uğramış; Asyalı bir kavim olan Türklerin sarı ırktan oldukları yönündeki görüşlerinden sıyrılmaya başlamışlardı. 1960'lı yıllara gelindiğinde Avrupa'nın Türk tarihine ilgisinin olağanüstü biçimde arttığı ve bu alanda yapılan çalışmaların hayli çoğaldığı görülmektedir. Bu önemli gelişmede kuşkusuz Atatürk'ün 1930'lu yıllarda başlattığı Türk tarihini incelemeye yönelik çalışmaların büyük rolü vardır.²⁷⁴

2. Ders Kitaplarında Rusya İmgesi

1960-1980 döneminde Osmanlı-Rus ilişkilerinin anlatıldığı tarih ders kitapları daha önceki tarihte yazılan ders kitapları ile benzerlik göstermektedir. Bu bölümde değerlendireceğimiz ilk kitap Emin Oktay tarafından kaleme alınan ve 1966 yılında yayımlanan *Tarih III* kitabıdır. Kitapta Petro'nun Rusya'yı Avrupalılaştırmak yönündeki çabalarına geniş yer ayrılmıştır. Rusya'nın Doğu devleti olmaktan çıkıp batı devleti olduğu Petro'nun sayesinde gerçekleştiği vurgulanmıştır: Rusya'yı Avrupalı bir devlet düzeyine getiren Romanov soyu çarları olduğu diğer ders kitaplarında olduğu gibi vurgulanmıştır. Soyun ilk temsilisi kabul edilen Mihael Romanov'un, Rusya'nın düşmanları olan İsveç ve Lehistan'la anlaştığı dile getirilmiştir. Fakat bu bilgiler verilirken Romanov soyundan olan Petro'nun en fazla İsveç ile mücadele ettiği gerçeği gözden kaçırılmıştır. Kitabın ilerleyen bölümlerinde ise Petro ile İsveç kralının mücadelesine geniş yer ayrılmıştır. Petro'nun hükümeti dinlemeyen derebeylerle uğraşarak merkezi bir krallık kurduğu dile getirilmiştir.²⁷⁵ Fakat kitapta bahsedilen Rusya'nın bu merkezileşme çabaları tarihsel olarak Petro döneminden ziyade IV. İvan dönemindeki çabalara daha uygundur.

Rusların Petro sayesinde Fransa ve İngiltere'ye birçok heyetler göndererek bu devletlerle ekonomik ve kültürel ilişki kurmasının Rusya'nın batılılaşmasında önemli

---

²⁷³ "Ey Milli Eğitim Bakanlığı! Adının başındaki "milli" kelimesi doğru ise, bunun bizim anlamadığımız başka bir manası yoksa, önce sen "ütre ve kendine dön" de okullarda bir milli tarih kitabı hazırlat ve Talim-Terbiye dairesine Türk tarihinden anlayan bir iki seçkin üye bulup otur!" (Hüseyin Nihal Atsız, **Türk Tarihinde Meseleler**, 2. baskı, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 49).

²⁷⁴ Kafesoğlu, "Tarih İlimi ve Bizde Tarihçilik", s. 5.

²⁷⁵ Oktay, **Tarih Lise III**, s. 150.

bir dönüm noktası olduğu belirtilmiştir. Deli Petro'nun Almanya, Hollanda, İngiltere, Venedik, Roma ve Avusturya'yı ziyaret ettiğine dikkat çekilmiş, Petro'nun şahsiyeti hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Petro'nun Hollanda ve İngiltere'de bulunduğu sırada Avrupa'nın gemicilik tekniğine hayran kaldığı ve Rusya'yı bir deniz devleti haline getirme çabalarında, Petro'nun bu gezisinin büyük önem taşıdığına vurgu yapılmıştır. Kitap incelendiğinde, Petro'nun "Hep görmeliyim" sözünün devlet politikası açısından Batıyı tanımada önemli rolü olduğu hissedilir. Petro'nun Rusya'ya döndüğü zaman, Avrupa'dan birçok subay, mühendis, doktor, öğretmen ve teknisyen getirttiği ve Rusya'da bu suretle büyük bir ıslahat yaptığı vurgusu yapılmıştır. Petro'nun İsveç karşısında ilk zamanlarda başarısız olduğu fakat "yenile yenile yenmesini öğreneceğim" sözünden hareketle, kararlılıkla İsveç üzerine gittiği ve sonunda kral Demirbaş Şarl'ı Poltova'da yendiği belirtilmiştir.²⁷⁶

Deli Petro'nun, Poltova zaferinden sonra durumu uygun gördüğünden Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini de yerine getirmeğe kalktığı ifade edilmiştir. Eflak ve Boğdan beylerini isyana kışkırttığı, Balkanlarda da gizli propagandalara başladığı bilgisi verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin esasen Rusya ile savaş için bahane aradığı, Demirbaş Şarl'ın devleti savaşa kışkırtması ve o sırada Kırım Hanı'nın, Petro'nun emellerine giriştiği hareketi bildirir rapor göndermesi üzerine Rusya'ya savaş ilan olunduğu belirtilmiştir. Yazar Emin Oktay'a göre, Osmanlı ordusunun Prut Irmağı kıyısında sıkıştirması üzerine Petro asabi buhranlar geçirmiş ve ordusuna şöyle haykırmıştı: "Ordumuz! Üç misli bir düşman kuvvetiyle sarılmış bulunuyoruz. Bizi bu tehlikeli durumdan ancak bir mucize kurtarabilir." Bu savaştan sonra imzalanan Prut Anlaşması ise şu şekilde anlatılmıştır: *İşte Rus ordusu bu halde iken Petro'yu bu tehlikeden sonraları karısı olan Katerina adlı güzel bir kadın kurtardı. Katerina, Baltacı Mehmet Paşa'ya elçiler göndererek barış istedi. O'na kıymetli hediyeler sundu. Paşanın mahiyetindeki adamları parayla elde ederek Baltacı'yı barışa razı etti. Demirbaş Şarl ile Kırım Hanı barışa taraftar değildiler. Onlar er geç Rus ordusunun teslim olacağını ileri sürerek bu barışa engel olmak istedilerse de, Baltacı'ya söz dinlemediler. Bunun üzerine Rus başbakanı ile Baltacı arasında Prut Antlaşması imzalandı.*²⁷⁷ Emin Oktay Prut Savaşı'nda Rus başbakan ile Baltacı arasında anlaşma imzalandığını belirtmiştir. Fakat Rus tarafından anlaşmayı kimin

²⁷⁶ Emin Oktay, **Tarih Lise III**, Atlas Yayınevi, İstanbul, 1966, s. 151.

²⁷⁷ Oktay, **Tarih Lise III**, s. 156.

imzaladığına dair bir bilgi vermemiştir. Çağdaş anlamda başbakanlık kurumunun Rusya'da o dönemde hangi kuruma karşılık geldiği belirtilmemiştir.

Genel anlamda tarih ders kitaplarımızda Prut Savaşı'nın kaybedilmesinde Baltacı Mehmed Paşa'nın, kişisel sorumluluğuna dayandırılmaktadır. Fakat Rusya'nın ordusundaki ateşli silahlar ile savaş gücünü önemli ölçüde arttırdığından ve Baltacı Mehmed Paşa'nın bu nedenle savaşın kaybedilmesi gibi endişelerinden tarih ders kitaplarında izah edilmemiştir. Bununla beraber Osmanlıların daha 1699 yılında imzaladıkları Karlofça Antlaşması'na giden süreçteki savaşta ordunun nasıl bozguna uğradığı ve Osmanlı ordusunun artık eskisi kadar güçlü olmadığı hiç hesaba katılmamaktadır.²⁷⁸

Küçük Kaynarca ve Yaş anlaşmaları anlatılırken Rusların üstün durumu sonucunda III. Mustafa'nın kederinden öldüğü dile getirilmiştir. Bundan sonra tahta geçen I. Abdulhamid'in de Rusların Özi kalesini alması nedeniyle kederinden öldüğü yazılıdır. Bu satırlar ayrıca Rusların, savaşlarda Türklere ne kadar zarar verdiklerini öğrencilere anlatmak bakımından önemlidir. Katerina, ise Avusturya imparatoru ile anlaşma yapmak suretiyle tüm amacı Bizans'ı ihya etmek olan bir şahsiyet olarak imgenlenmiştir. Katerina'nın kişisel çabalarıyla, Rusya'da yaşayan halk arasında, Osmanlılara karşı büyük bir düşmanlık uyandırmaya çalıştığı dile getirilmiştir.²⁷⁹

Bu kitap Bolşevizm hakkında kısa bilgi de içermektedir. Buna göre Bolşevik İhtilali 1917 yılında patlak vermiş ve bu darbe, bir Bolşevik olan Lenin tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁸⁰ Emin Oktay'ın Lenin'i Bolşevik olarak tanıtmışken, Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti'nin hazırladığı *Tarih IV* kitabı ise onun Ruslaşmış bir Türk kökenli aileden geldiğini savunmaktadır.²⁸¹ Ancak diğer ders kitaplarında Lenin'in Türk menşeli olduğuna dair bilgiye rastlanmamaktadır.

Emin Oktay Rusya'daki iç karışıklıklara da kısaca değinmiştir. Buna göre, devlet idaresi, işçilerle askeri şeflerin kontrolündeki Komünist partisinin eline geçmiş, bu devletin ilk başkanı Lenin 1924 yılında ölmüştür. Lenin'den sonra Komünist şeflerden Troçki ile Stalin birbirleriyle mücadeleye tutuşmuşlar, sonunda Stalin, Rus idaresini ele almıştır. Troçki ise Rusya'dan Rusya'dan kaçtıktan sonra

---

²⁷⁸ Ünal, *Türk Siyasi Tarihi*, s. 40–41.

²⁷⁹ Oktay, *Tarih Lise III*, s. 167.

²⁸⁰ Oktay, *Tarih Lise III*, s. 290.

²⁸¹ Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, *Tarih IV*, s. 6.

öldürülmüştür.²⁸² Emin Oktay'ın bahsettiği bu çekişmelerin diğer tarih ders kitaplarında yer almamış olması, bu kitabı diğerlerinden farklı kılan bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kitapta Stalin'in iktidara geçmesi ve Komünist rejimin yapısı hakkında bilgi verilmiştir: Stalin Rusya'nın başına geçmesinden sonra Rusya'da komünizm rejimi tam anlamıyla yerleşmiş, ihtilalden sonra Kafkasya, Ural ve Türkistan'da kurulan küçük cumhuriyetler "Kızıl Ordu" tarafından birer birer ortadan kaldırılmıştır. Bugün ise (Kitabın yazıldığı tarih) Rusya sözde²⁸³ halk cumhuriyeti haline gelmiştir. Emin Oktay, Rusya'da Kızıl bir diktatörlük olduğunu belirterek, Rusya hakkında tarihsel bir imgelem yapmıştır. Rus yönetiminin kişisel haklara, mülkiyete ve kişi haklarına hiçbir değer vermediğini belirtmiş ve her şeyin Komünist şeflerinin elinde olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁴

Kitapta Rusların sömürgecilik hareketlerinin tarihi ve mahiyeti hakkında da bilgi verilmiştir. Rusların özellikle Sibiryaya bölgesinde sömürgecilik faaliyetlerinde bulunduğu değinilmiştir. Rusların sömürgeci hareketinin diğer milletlere göre daha acımasız olduğunu belirten Emin Oktay, hükümetin sömürge bölgelerini merkeze bağladığını dile getirmektedir.²⁸⁵ Kitapta Rusların sömürgeci hareketleri hakkındaki tespitler çok önemlidir. Çünkü Rusların sömürgeci hareketleri ve Ruslaştırma siyaseti birbiriyle örtüşmektedir.

1960- 1980 arası dönemdeki tarih ders kitaplarında, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin genel tavrı anlatılırken genel bir bilgi verilmiş; Türkiye'nin politikasında genel olarak Sovyetlerin yayılmacı isteklerine karşı koyma amacı bulunduğu fikri verilmeye çalışılmıştır.

Bu bölümde incelenecek ikinci kitap, Mükerrerem Kamil Su tarafından yazılmıştır. Kitabın özelliği, İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin izlediği dış politikayı aynen yansıtmış olmasıdır. Askeri darbenin kısa süre ardından, Mükerrerem Kamil Su tarafından yazılan tarih ders kitabında da Rus yayılmacılığına ve Komünist

---

²⁸² Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti, **Tarih IV**, s. 290.

²⁸³ Ruslar Bolşevik devrimini çok zor şartlar altında gerçekleştirdikleri ve bu devrimi gerçekleştirmek için çok kan akıttıklarını simgelemek için çeşitli alanlarda kan imgesini veren "Kızıl" kelimesini kullandılar. Kitabın yazarı ise devrimi zor şartlar altında gerçekleştiren bu yönetimin başa geçtikten sonra gerçekleştirdikleri devrimlerin temel ilkelerinde hiç birine uymadığını belirterek "kızıl diktatörlük" kelimesini kullanmıştır.

²⁸⁴ Oktay, **Tarih III** s. 290.

²⁸⁵ Oktay, **Tarih III**, s. 295.

ideolojiye cevap verilmiştir Buna göre, İkinci Dünya Savaşı başlarken Türkiye ile Rusya dost idiler. Bunun yanında kitapta, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile saldırmazlık anlaşması yaptığı belirtilmiştir. Rusya'nın ise savaşın ilk yıllarında, Almanya ile anlaşma yaparak hataya düştüğü dile getirilmiştir. Türkiye Rusya'yı bu hatadan çevirmek istemişse de, Rusya bu işten vazgeçmemiş; Moskova'ya giden Türk elçileri bile Sovyetleri bu hatadan döndürememiştir. Mükerrerem Kamil Su'ya göre Rusya bu hareketiyle emperyalist emellere hizmet ettiğini belirtmekte, Türkiye'nin de her zaman emperyalist emellerin karşısında olduğu için Rusya ile ilişkisini bozduğunu ileri sürmektedir.²⁸⁶

Birinci Dünya Savaşı'ndan itilaf devletleri galip çıkmışlar ise de, bu savaştan sonra Avrupa'da ekonomik sıkıntının artmıştı. Kamil Su'ya göre, ekonomik buhran nedeniyle Komünizm Avrupa'yı tehdit etmekteydi. İtalya, Almanya ve Avusturya gibi devletler komünizmden hayli tedirginlerdi. Yazar İtalya'da Mussolini'nin elde ettiği zaferi, komünizm tehdidine bağlamıştır. Komünizmin Avrupa'ya bulaşabileceğine dair endişelerin bulunduğunu dile getirmiştir.²⁸⁷ Bu kitapta Rusya'daki ideolojinin diğer ülkelere bulaşabileceği şeklinde bir değerlendirme yapılması hatalı bir yaklaşımdır. Zira bu tarihte Sovyetler Birliği, ideolojisini bazı ülkelere işgal yolu ile yayarken; bazı ülkelerde ise çeşitli nedenlerle bu sisteme geçme yönünde hareketler görülmüştür. Yoksa bu sistemin bulaşıcı bir hastalık gibi ülkelere yayılabileceği şeklindeki değerlendirmeler tarihsel anlatımla bağdaşmamaktadır.

Mükerrerem Kamil Su'nun kitabında en fazla üzerinde durduğu ikinci husus Demokrat Parti iktidarındır. Bunun nedeni, kitabın 1960 darbesinin hemen akabinde, daha doğrusu askeri rejim ortamında yazılmış olmasıdır. Demokrat Parti zamanında, tarih ders kitaplarında siyasal iktidar meşru gösterilmek istenirken, şimdiki kitaplar Demokrat Parti'nin karşısında bulunuyorlardı. Kamil Su, Sovyet rejimi için kullandığı eleştirel üslubu Demokrat Parti idaresi için de kullanmaktan çekinmemiştir. Ona göre, Türk milletinin kendisinden çok şey beklediği siyasal idare, iş başına geldiği tarihten itibaren kalkınma planı adı altında plansız ve programsız birçok yatırım yapmış, bunlar başarıya ulaşamamış, içeride ve dışarıda devletin itibarının sarsılmıştır. Dışarıdan gelen büyük mali yardımları keyfi bir

---

²⁸⁶ Mükerrerem Kamil Su, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Kanaat Yayınları, İstanbul, 1963, s. 128.

²⁸⁷ Su, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, s. 151.

surette harcanmış, kısacası hükümet Türk ekonomisine büyük zarar vermiş ve dış borçlanma nedeni ile ülkenin kalkınmasına ağır bir darbe vurulmuştur. Yazar, Demokrat Parti'nin kendisine karşı yöneltilen eleştirileri susturmak amacıyla her yola başvurduğunu da dile getirmiştir.

Kitapta Demokrat Parti iktidarına son veren yeni yönetimden bahsediliş şekli, tıpkı araştırma konusu olan Türk- Rus ilişkilerindeki gibi tarih ve iktidar bağıını göstermektedir: *İnkılâpla beraber Silahlı Kuvvetler mensuplarından harekâtı idare edenler milli bir komite kurdular. Buna Milli Birlik Komitesi adı verildi. Komitenin başkanı Türk silahlı Kuvvetler Başkumandanı Orgeneral Cemal Gürseldi. Cemal Gürsel aynı zamanda Devlet ve Hükümet Başkanlıklarını da üzerine aldı. Dürüstlükleri ile tanınmış ve hiçbir partiye mensup olmayan sivillerle milli inkılâp hareketini idare etmiş olan subaylardan vekiller seçildi.*²⁸⁸

---

²⁸⁸ Su, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, s. 160.

ALTINCI BÖLÜM

1980 SONRASI DÖNEM TARİH DERS KİTAPLARI

Türkiye'de yeni bir askeri idarenin işbaşına geldiği bu dönem, Sovyet Rusya'nın uluslar arası politikada eski gücünü kaybetmeye başladığı yıllardı. Ülkede etkili olan iç karışıklıklar bir yandan ekonomiye zarar vermekte, diğer yandan da diplomatik krizlere neden olmaktaydı. Sovyetlerin bu durumu, Türkiye'den ziyade, Batılı devletlerce yakından takip edilmekteydi. Hatta Avrupa devletleri, Sovyetlerdeki çözülmeyi hızlandırmak yolunda birtakım girişimlere başlamışlardı. Bilim çevrelerinde, komünizmin çöküş sürecine girdiğine kesin gözüyle bakılmakta, Rusya eski sistemi devam ettirirse bile Batı'nın liberal toplumları gibi gelişemeyeceği türünden değerlendirmeler yapılmaktaydı. Sovyetlerin dağılması ile tarihin yeniden başlayacağına dair fikirler batı kamuoyunda kendisini iyiden iyiye göstermekteydi.²⁸⁹

Bununla birlikte Türk kamuoyunda komünizm hala tehlike olarak görülmekteydi. Askerî yönetim, "İlmî İslam"ın Komünizmle mücadele açısından faydalı olacağı görüşündeydi. Bu bakımdan Türk-İslam tezi açısından tarihi olayların yorumlanmasına gidilmişti. Bu durum Kemalizm'in Türk-İslam tezi potasında eritilmesi ile gerçekleştirilmeye çalışılacaktı.²⁹⁰

Askerî yönetimin eğitim politikası da yeniden belirlenmeye başlamıştı. Eğitim sistemi toplumun İslami ve milli değerleri de hesaba katılarak Atatürk ilkeleri etrafında oluşturulmaya çalışıldı. 1983 yılında Türk Tarih Kurumu, Türkiye Cumhuriyeti Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu adıyla oluşturulan kurumunun bünyesine katıldı. Ortaöğretim kurumlarına zorunlu din eğitimi getirilirken, İmam hatip okulları da sayıca arttırıldı. Bütün bu çalışmalar aslında komünizme karşı bir önlemden başka bir şey değildi.²⁹¹

1991 yılından sonra ise Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra, uzun yıllardır uzak kalan Türk dünyası ile yakın ilişki kurulmaya çalışılacaktır. 1994 yılında çıkarılan bir kanunla tarih ders kitaplarına Türk dünyası haritasının

---

²⁸⁹ Francis Fukuyama, "The End Of History", *The National Interest*, No 16, Washington, 1989, s. 18.

²⁹⁰ Copeaux, "Türkiye'de 1931- 1993 Arasında Tarih Ders Kitapları", s. 109.

²⁹¹ Dilek, *Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşüncenin Gelişimi*, s. 61.

eklendiğini görmekteyiz. Bu tarihten sonra tarih ders kitaplarının Türk Dünyası arasında etkileşimin bir unsuru olarak kullanılmaya çalışılmaktadır.

Sovyetlerin güç yitirmesi ve ardından dağılma sürecine girmesiyle Türkiye'nin iç ve dış siyasetinde önemli değişiklikler meydana geldi. Komünizm tehlike olmaktan çıkmış, bunun yanında dini söylemleri ön plana çıkaran parti ve guruplar güçlenmeye başlamıştır.

1980 yılından sonraki kitaplar da genel olarak geçmiş yıllardaki kitaplarla konular ve anlatım tekniği bakımından benzeşmektedir. Fakat inceleme konusu olan Rusya ile ilgili bazı yorumlarda farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin 1930'lu yıllarda Mustafa Kemal Atatürk'ün en büyük rakibi olarak gösterilen Enver Paşa'ya bu dönemin kitaplarında daha az yer ayrıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Enver Paşa hakkında yapılan değerlendirmeler biraz daha yumuşatılmıştır. Örneğin Ahmet Mumcu ile Mükerrerrem Kamil Su'nun, birlikte yayımladıkları Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi kitabında, Enver Paşa'nın Orta Asya'daki faaliyetlerine kısaca değinilmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın önderlik vasıflarını gölgeleyecek faaliyetlerde bulunduğu türünden bir değerlendirmeyle konu bitirilmiştir.²⁹² Atatürk ilke ve inkılâplarının anlatıldığı kısımda halkçılık ilkesinden bahsedilirken, halkın gerçek temsilcisinin Türkiye olduğunun vurgulanması önemlidir. Burada bazı rejimlerin halkın temsilcisi olduğunu iddia etmelerinin aldatmacadan başka bir şey olmadığı ifade edilmiş ve bu tür rejimlerin sadece adının önüne halk kelimesi getirilmesiyle asla halkçı olamayacağı ileri sürülmüştür. Bu ifadelerle Çin Halk Cumhuriyeti ve Sovyet Rusya'nın yönetim biçimlerinin kastedildiği anlaşılmaktadır. Aynı kısımda komünizm sistemine atıfta bulunularak, bunun bir tehdit olarak gösterilmesi de gözden kaçmamaktadır.²⁹³ Devletçilik ilkesinden bahsedilirken elli yıl önce Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin hazırladığı kitaplarda olduğu gibi devletçilik anlayışının, sosyalizm sisteminden ayrıldığı kiapta koyu harflerle özellikle belirtilmiş; ayrıca Türkiye'nin devletçilik sistemi sayesinde Japonya ve Rusya ile birlikte gelişen üç ülkeden birisi olduğu özellikle vurgulanmıştır.²⁹⁴

Kitapta Türk inkılâbının nitelikleri hakkında bilgi verilirken, bu konunun büyük bir bölümü Japonya'ya ayrılmıştır. Emin Oktay'ın yazdığı tarih ders kitabında

---

²⁹² Ahmet Mumcu-Mükerrerrem Kamil Su, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1981.

²⁹³ Mumcu, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi*, s. 262.

²⁹⁴ Mumcu-Su, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi*, s. 267.

soğuk savaş döneminin önemli aktörlerinden Amerika Birleşik Devletleri için sarf edilen övgü dolu kelimeler ifadeler, bu kitapta Japonya için kullanılmıştır. Yine aynı konuda Türk inkılâbını bütün mazlum milletler için örnek alındığı söylenmiş ve Endonezya ile Hindistan örnekleri verilmiştir.²⁹⁵ Fakat çok yakınımızda olan Sovyet ve Çin baskısı altında yaşayan Türklere yönelik bir atıfta bulunulmamış olması yine bu ders kitabının eksikleri arasındadır.

1997 yılında basılan Yahya Akyüz'ün de içinde bulunduğu bir komisyon tarafından yazılan kitapta, Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı sırasında harpten çekilmesi olayı, tarihsel gerçeklerle tam olarak bağdaşmamaktadır. Zira bu kitapta sosyalizmin uluslara özgürlük taşıyan bir görevi olduğundan bahsedilmiştir. 1917'de Rusya'da Sosyalist ihtilalle Rusya'nın savaştan çekildiği ve Doğu Anadolu bölgesindeki toprakları Türkiye'ye terk ettikleri dile getirilmiştir.²⁹⁶ Bu iddialar Rusya'daki inkılâbın niteliklerini doğru şekilde değerlendirmek için yetersizdir. Zira sosyalizmin uluslara özgürlük tanıyan bir misyonu olsa da, Rusların bu çerçevede hareket etmedikleri görülmüştür. Rusların amacı güney sınırların güvenceye almak daha sonra yayılma politikası izlemektir. Rusların Kurtuluş Savaşı sırasındaki dış politikası, kazanan tarafın yanında yer almak düşüncesine dayalıdır. Bolşevikler hem İtilaf Devletleri ile hem de Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti ile ittifak şartlarını görüşmektedirler. Kurtuluş savaşı sırasında Türkiye ve Bolşevik Rusya arasındaki ilişkilerde Rusya'nın denge politikası izlediği gerçeği inkâr edilemez. İngiliz-Sovyet Ticaret Anlaşması ve Türk Sovyet Dostluk Anlaşması'nın her ikisi de aynı gün (16 Mart 1921) imzalanmıştır.²⁹⁷ Bolşevik Devrimi'nin iyice güçlenmeye başlamasından sonra Rusların yayılma politikası izlemeye başladıklarını görmekteyiz.

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren tarih ders kitaplarına yansımayan bir konu da Kurtuluş Savaşı yıllarında Sovyetlerin yaptığı para ve cephane yardımı meselesidir. Moskova'ya giden heyetin aldığı yardımlar henüz ders kitaplarına girmemiştir. Ali Fuat Cebesoy Sovyetlerden talep edilen maddi yardımları açıklarken, Rıza Nur da Sovyetlerden altın, mermi ve silah aldıklarını açıklamaktadır. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin hazırladığı *Tarih IV* kitabında ise

²⁹⁵ Mumcu-Su, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi*, s. 281-282.

²⁹⁶ Yahya Akyüz ve diğerleri, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi I/1*, Yüksek öğretim kurulu Yayınları, Ankara, 1997, s118.

²⁹⁷ Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s. 116.

Rıza Nur ve Ali Fuat Cebesoy'un Rusya'ya gittiğinden söz edilmiş; fakat yardım konusu üzerinde durulmamıştır.²⁹⁸

Yine okullarımızda okutulan tarih ders kitaplarının Rusya ile yapılan savaşlar hakkındaki değerlendirmeler, salt zafer veya da yenilgi veyahut da anlaşma ile sınırlandırılmış birer haber mahiyetinde değerlendirilmiştir. Savaşların yol açtığı göç, açlık, hastalık, yangın gibi sosyolojik, psikolojik ve ekonomik sorunlar göz ardı edilmektedir. Tarih ders kitapları üzerinde araştırmalar yapmış olan Yücel Kabapınar, Altan Deliorman'ın tarih ders kitabında Osmanlı'nın yaptığı savaş listesinde bunu en iyi şekilde dile getirmektedir.²⁹⁹

Kemal Kara tarafından yazılan Liseler İçin Tarih II kitabında İkinci Mahmud'un Mehmed Ali Paşa'dan yardım istemesini, siyasal tarih kitaplarında da kullanılmış olan "*Denize düşen yılana sarılır*" atasözü ile gerekçelendirmiştir.³⁰⁰ Böylece hem bir edebi ürünü sosyal bilgiler ders kitabında kullanmış, hem de yılan motifinde Rus tehlikesini ima etmeye çalışmıştır. Fakat bu atasözünün kullanıldığı yerde tarih öğretmenin özel açıklama yapması gerekebilir. Bu sözün ders kitabının yazarı tarafından benzetme amacı ile kullanıldığı anlatılmalıdır. Bu atasözünün bir düşman yaratma imgesi için kullanılmamasından özenle kaçınılmalıdır.

1980 yılından sonraki ders kitaplarında Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı politikası ele alınırken; Rusya'nın 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nu hasta adam olarak değerlendirdiği belirtilmiştir. Bunun yanında 1980 yılından sonra yazılan ders kitaplarında, Balkanlarda olan ayaklanmalarda Rusya'nın rolüne dikkat çekilmekle beraber, bu toprakların savaş alanı olması nedeniyle bu bölgelerde huzurun kaçtığı ve Osmanlıların Balkanlarda eskisi düzeni sağlayamaması nedeniyle yönetime karşı isyan hareketlerinin geliştiği bilgileri verilmiştir.³⁰¹ Bu bilgiler tarihsel olayları değerlendirebilmek açısından oldukça önemlidir. Çünkü Balkan topraklarının Osmanlıların elinden çıkmasının nedeninin sadece Rusya'nın yayılmacı politikasına bağlanarak anlatılması, bu bölgedeki olayların ana nedenine inmede oldukça yetersiz kalmaktadır. Rusya ile ilgili ders

---

²⁹⁸ Dr Rıza Nur'un Moskova- Sakarya Hatıraları, 2. baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 83, Ali Fuat Cebesoy, Moskova Hatıraları, Temel Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 77.

²⁹⁹ Yücel Kabapınar, "Kredili Sistem ve Lise Tarih Kitapları", Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, Haz. Salih Özbaran, Buca Sempozyumu 29 Eylül- 1 Ekim 1994, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 224.

³⁰⁰ Kemal Kara, Tarih II, Önde Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 79

³⁰¹ Kara, Tarih II, s. 82.

kitaplarında geçen ifadelerin eksik olduğuna dikkati çeken Halil Berktaş da, Rusya ile ilgili bilgilerin bazı alanlarla sınırlı kaldığını ifade etmektedir. Özellikle Balkan uluslarının içerisinde bulunduğu durum iyice tanımlanamadan her şeyin Pan Slavist politikanın ürünü olduğunu ifade etmek ders kitaplarının yanlışlarından birisidir. Yine tarih ders kitaplarında herhangi bir 19. yüzyıl romancısının adı geçmezken Rus yazar Dostoyevski'nin adının romanlarından çok Pan Slavist bir ideolog olarak takdim edilmesi, ulusları tanımak amacıyla daha geniş açılım yapamadığımızın bir kanıtı olarak önümüze gelmektedir.³⁰²

Tablo III. Tarih Ders Kitaplarında Savaşlar:

Savaşılan ülke	Savaş yılları	Sonuç	Yapılan anlaşma
Rusya	1711	Kesin zafer	Prut Andlaşması(1711)
Rusya(Avusturya ile birlikte)	1736-39 1768-74	Başabaş Yenilgi	Belgrad Adlaşması Küçük Kaynarca
Rusya(Avusturya ile birlikte)	1787-92	Yenilgi	Yaş Andlaşması
Venedik(Avusturya ile birlikte)	1715-1718	Kesin zafer	Pasarofça Andlaşması
Avusturya(Rusya ile birlikte)	1736-39	Başanlı	Belgrad Andlaşması
Avusturya(Rusya ile Birlikte)	1788-91	Başabaş	Ziştovi Andlaşması(1791)

1980 yılından sonra tarih ders kitaplarında vurgulanmaya başlayan bir konu ise Ermeni meselesidir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Avrupa ülkelerinde Türkiye'yi zor durumda bırakmak için sözde Ermeni soykırımını dünya gündemine getirenlere karşı tarih ders kitaplarında Ermenilerin Osmanlılar ile huzur içerisinde yaşadığı ve Rusya'nın Ermenileri kışkırtmaya başlamasından sonra Ermenilerin Türklere karşı saldırıya ve katliama giriştikleri bilgisine yer verilmiştir.³⁰³

³⁰² Halil Berktaş, "Tarih Eğitimi ve Ders Kitapları", **Toplumsal Tarih**, S. 100, Nisan 2000, s. 43.

³⁰³ Kemal Kara, **Tarih II**, Önde Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 88.

³⁰³ Ahmet Başaran, Ali Sert, Lütfi İlgin, **Osmanlı Tarihi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 116.

Liseler için yazılan Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı *Osmanlı Tarihi* adlı ders kitabında, Prut Savaşı'nın istenilen şekilde sonuçlanamaması, yeniçerilerin yanlış hareketlerine bağlanmıştır. Baltacı Mehmet Paşa'nın ikinci kez Ruslara karşı saldırıya geçememesinde yeniçerilere olan güvensizliğin önemli rolü bulunduğu belirtilmiştir.³⁰⁴ Lise tarih ders kitaplarında üzerinde en fazla durulan konulardan birisi olan Prut Savaşı'nda, genellikle Baltacı Mehmed Paşa suçlanırken bu kitapta başarısızlığın nedeni yeniçerilere yüklenmiştir.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türk dünyası ile ilgili bilgiler tarih ders kitaplarına daha fazla yansımaya başlamıştır: İlk Türk topluluklarından bahsedilirken Avarlar, Bulgarlar, Hazarlar, Macarlar, Peçenekler, Kıpçaklar hakkında Rusya ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu bilgilerden çıkarılabilecek olan genel yargı, belirtilen Türk topluluklarının topraklarının Ruslar tarafından ellerinden alınması ve bu nedenle öz benliklerini koruyamadıkları yönündedir. Avar topluluğunun, Slavlar üzerinde etkili olmasından dolayı, Slavların birçok uygulama ile birlikte devlet örgütünü ve askerlik tekniğini de Avarlardan aldıkları bilgisine yer verilmiştir. Bulgarlardan bahsedilirken bu Türk boyunun hükümdarı olan Simeon'a, Papa tarafından "Çar" unvanı verilmesiyle birlikte, Bulgarların artık "Han" unvanını bırakıp Çar unvanını aldıkları ve bu nedenle de Slavlaşmaya başladıkları dile getirilmiştir. İtil Bulgarlarının ise Rus saldırısı ile bir daha toparlanamadıkları ifade edilmiştir.³⁰⁵ Hazarların Slav toplulukları arasında eridiği, Macarların ise Slav topluluklarının arasına girerek onların birleşmesini engellediği bilgisi verilmiştir.³⁰⁶

Altınorda Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan Türk hanlıklarının Rusya tarafından yutulduğu bilgisi geniş yer tutmaktadır: Kırım Hanlığı 1792 tarihinde Ruslar tarafından ilhak edilmiştir. Astarhan Hanlığı 1557 yılında, Kazan Hanlığı 1552 yılında, Kasım Hanlığı 1681 yılında, Sibir Hanlığı 1628 yılında, Nogay Hanlığı da 1777 yılında Ruslar tarafından ele geçirilmiştir. Nogayların büyük bölümü Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarına sığınmışlardır. Kemal Kara, Rusların Türk yaşadıkları toprakları ele geçirmesinde Türk kavimlerinin sayıca az, dağınık ve

---

³⁰⁴ Başaran, Sert, İlgün, *Osmanlı Tarihi*, s. 80.

³⁰⁵ Kemal Kara, *Lise Tarih I*, Önde Yayıncılık, İstanbul, 2005. s. 90.

³⁰⁶ Kara, *Lise Tarih I*, s. 91.

birbirlerinden kopuk bulunmalarına ve silah donanımı bakımından eksiklikleri bulunduğunun önemli rolü olduğuna dair tespitler yapmıştır.³⁰⁷

Kitapta adı geçen hanlıklardan birisi de Hive ve Buhara hanlıklarıdır. Hive Hanlığı 1783 yılında Rusların eline geçmiş, 1920 yılında Sovyetler tarafında ortadan kaldırılmıştır. Buhara Hanlığı ise 19. yüzyılın ikinci yarısında Rusların egemenliğine girmiş ve 1920 yılında tamamen ortadan kaldımlmıştır. Bir diğer hanlık olan Hokand Hanlığı ise 1868 yılında Rusya'nın himayesine girmiş, fakat diğerlerinden daha önce (1876) tarihten silinmiştir.³⁰⁸

Kazak Hanlığı 1848 yılında Ruslar tarafından ele geçirilmiştir. Kazaklar 1991 yılına kadar Rusların hâkimiyetinde kalmışlar; bu süreçte Rus hükümeti bölgenin ekonomik zenginliklerini ele geçirmek amacıyla Kazak topraklarına Rus nüfusu yerleştirmiştir.³⁰⁹ Kemal Kara böylelikle Rusların emperyalist siyasetine vuru yapmıştır.

Kara, Sayan-Altay Türklerinin menşeyini İskitlere dayandırmaktadır. Altay Türklerinin 1632 yılında Ruslar tarafından hâkimiyet altına alındığını, Sayan-Altay Türklerinin Ruslar tarafından "Yakut" ismiyle anıldığını belirtmiştir. Yaka Türkmenleri (Türkmenistan) 1890 yılında Rusların egemenliğine girmiştir. Bolşevik Devriminde baş gösteren Türkmen ayaklanmaları Ruslar tarafından kanlı bir şekilde bastılmıştır. 1924 yılında Türkmenistan Sovyetlere bağlanmıştır.³¹⁰

Kemal Kara'nın en son yer verdiği Türk devletçikleri ise Azerbaycan hanlıklarıdır. Kara'ya göre, Ruslara karşı en sert mücadeleleri Azerbaycan hanlıkları vermiştir. Bunların başında ise Gence Hanlığı gelmektedir. Bolşevik devriminden sonra 1918 yılında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kurulmuş, ancak bu devlet 1920 yılında Ruslar tarafından ortadan kaldırılarak toprakları ilhak edilmiştir.³¹¹

---

³⁰⁷ Kara, Lise Tarih I, s. 91.

³⁰⁸ Kara, Lise Tarih I, s. 210.

³⁰⁹ Kara, Lise Tarih I, s. 211.

³¹⁰ Kara, Lise Tarih I, s. 212.

³¹¹ Kara, Lise Tarih I, s. 213.

SONUÇ

Türkiye'nin konumlandığı coğrafya sürekli olarak ilgi odağı olması nedeniyle ve dünyanın kaderinin bu coğrafyadaki gelişmelere bağlı olması bizim de bu coğrafyanın sosyal ve kültürel yapısını iyi şekilde bilmemizi zorunlu kılmıştır. Bugün dünyanın en önemli aktörlerinden birisi olan Rusya uluslar arası gelişmelere yön verebilen komşularımızdan birisidir.

Ruslar uzun yıllar boyunca Türklerle yakın bir coğrafyada yaşamaktadırlar. Bölgede siyasi lider olabilmek mücadelesi Türkler ve Ruslar arasında devam etmektedir. Bu mücadeleler sonucunda Türklerle Rusların birbirlerine bakışında bazı ön yargılar vardır.

Büşra Ersanlı Behar, tarih ders kitaplarında yer alan ve adeta geleneksellik kazanmış düşmanca ifadelerden kaçınılması ve Rusların geleneksel Türk düşmanı konumundan çıkarılması gerektiğini savunur. Çünkü soğuk savaş döneminin bitmesiyle geleneksel karşıtlık bitmiştir. Öte yandan, bugün dost saydığımız Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin Rusya ile yakın ilişkiler içerisinde bulunduğu herkesin malumudur. Yazar, İslam Tarihi-I adlı bir ders kitabında yer alan, "Altınorda Devleti'nin yıkılmasından sonra intikam hisleri ile hareket eden Ruslar Müslüman-Türk âleminin en önde gelen düşmanlarından olmuşlardır", ifadesini çok ağır bulduğunu ifade ederek, tarihi olayların daha uygun bir üslupla anlatılması gerektiğini savunmaktadır³¹²

Ruslar 16. yüzyıldan itibaren Türkleri tanımak amacıyla önemli çalışmalarda bulunmuşlardır. Rusların bu çalışmaları Orta Asya'da Rusların Türklere karşı başarısında önemli bir rol oynamıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nin Rusya ile yakından ilgilenmemesi bu ülkede olan gelişmeleri göz ardı etmesi neticesinde, devlet çok büyük zararlara uğramıştır.

Araştırma konusu olarak seçilen tarih ders kitaplarında Rusya'nın öğrencilere tanıtılması oldukça önemlidir. Fakat Rusya ile ilgili bilgiler verilirken devletin o dönemki ideolojisinin ders kitaplarına yansdığı hemen göze çarpmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunda tarih ders kitaplarının yazımı İkinci Meşrutiyet dönemine denk gelmekteydi. Bu durum ders kitaplarında Rusya'ya verilen satırların

---

³¹² Büşra Ersanlı Behar, "Tarih Öğretimi ve Türk Dünyası", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, Haz. Salih Özbaran Buca Sempozyumu 29 Eylül -1 Ekim 1994, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 204-205.

çoğalmasına neden olduğu gibi, Rusya'dan bahsedilirken İttihatçı görüşlerin kendisini ifade etmesi sonucunu doğurdu.

Cumhuriyet öncesi ders kitaplarında sık sık Petro'nun reformlarına atf yapılarak İttihatçıların yaptıkları reformlara destek sağlanmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet döneminde tek parti iktidarına denk gelen dönemlerdeki ders kitaplarında Osmanlı Rus ilişkilerini anlatan bölümlerde büyük bir değişiklik yoktur. Cumhuriyet tarihi ders kitaplarında ise Sovyetler Birliği hakkında değerlendirmeler genellikle olumludur. Bu kitaplarda Türkiye'nin ve Sovyetler Birliği'nin birbirlerinin rejimlerine saygı duyduğu ve iki devletin dost olduğu önemle vurgulanır. Bunun yanında iç politikada Sovyetlerin zararlı faaliyetleri olduğu dile getirilir ve Türkiye'nin Devletçilik ilkesinin Sovyet sistemi olan komünizmle hiçbir benzerliğinin bulunmadığı özellikle ifade edilir.

Demokrat Parti dönemi ise Ruslara karşı en fazla eleştirilerin yapıldığı ders kitaplarının olduğu dönemdir. Sovyetlerin Türkiye'den bazı tavizler istemesi ve Türkiye'nin batılı devletlerin üye oldukları kuruluşlara başvurması, Sovyetlere karşı eleştiriyi iyiden iyiye arttırmıştır.

1960 -1980 arası dönemde ise Demokrat Parti dönemindeki ifadeler biraz daha yumuşamıştır. Bu dönemde yine ders kitaplarında Türkiye'nin Batı bloğunun bir parçası olduğu önemle vurgulanmaktadır.

1980-1990 yılları arasında yazılan ders kitaplarında ise yine komünizmle mücadele ön plandadır. Devletçilik ve Halkçılık ilkelerini en iyi uygulayan devletin Türkiye olduğu belirtilmiştir. Sovyetler Birliği ve Çin'deki sistemin halkın gerçek iradesini yansıtmadığı İnkılâp Tarihi ders kitaplarında vurgulanmaktadır.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ise yıllardır uzak kalınan Türk dünyası ile etkileşim kurmak amacıyla tarih ders kitaplarından da yararlanılmaya çalışılmıştır. 1994 yılındaki bir kanun ile Tüm tarih ders kitaplarının arkasına bir Türk dünyası haritasının eklenmesi karara bağlamıştır. Bu tarihten sonra Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin tarihlerine eski ders kitaplarına nazaran daha fazla yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Acar, Kezban, **Resimlerle Rusya, Savaşlar ve Türkler**, Nobel Yayınları, 2004, Ankara.
- Aksoy, Mustafa, Sosyoloji ve Tarih İlişkisi, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Sayı: 134, Şubat, 1998, s. 21-26.
- Aralov, S. İ, **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları**, 2.baskı, çev. Hasan Ali Ediz, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985.
- Arıkan Zeki, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Tarihçilik", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, VI, s. 1584-1594.
- _____, "Osmanlı Tarih Anlayışının Evrimi", **Tarih ve Sosyoloji Semineri**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991, s. 77-91.
- Akçura, Yusuf, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Yay. Haz: Enver Ziya Karal, Lotus Yayınları, Ankara, 2005.
- Atay, Falif Rıfki, **Çankaya**, Bateş Atatürk Dizisi, İstanbul, 1998.
- Atsız, Hüseyin Nihal, **Türk Tarihinde Meseleler**, 2. baskı, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1977.
- Aydemir, Şevket Süreyya, **Suyu Arayan Adam**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.
- _____, **İnkılâp ve Kadro**, 5. basım, Remzi Kitabevi, 2003.
- _____, **Tek Adam**, C. II, 21. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.
- Aydın Ahmet, "Osmanlılarda Tarih Yazıcılığı", **Türkler**, Ankara, 2002, XIII, s. 417-425.
- Başar, Fahamettin, "İlk Osmanlı Tarihçileri", **Türkler**, Ankara, 2002, XIII, 409-416.
- Behar, Büşra Ersanlı, "Tarih Öğretimi ve Türk Dünyası", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, Haz. Salih Özbaran, Buca Sempozyumu 29 Eylül-1 Ekim 1994, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.
- _____, **İktidar ve Tarih**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Belge, Murat, Osmanlı'da ve Rusya'da Aydınlar, **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya**, Der. G. Kazgan, N. Uçenko, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 109-124.
- Berktaş, Halil, "Tarih Eğitimi ve Ders Kitapları", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 100, Nisan, İstanbul, 2000, s.40- 43
- Carr, Edward Hallet, **Tarih Nedir?**, 5. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul,
- _____, **Bolşevik Devrimi 3 (1917-1923)**, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.
- Copeaux, Etienne, **Tarih Ders Kitaplarında (1931- 1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, 2. baskı, Çev. Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.
- _____, Türkiye'de 1931-1993 Arasında Tarih Ders Kitapları, **Tarih Eğitimi Eleştirel Yaklaşımlar**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.

- Coşkun, İsmail, "Batı İdeolojilerinin Türk Tarih Anlayışına Yansımaları Üzerine", **Tarih ve Sosyoloji Semineri (28-29 Mayıs 1990)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1991, s. 42-55.
- Çavdar, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1939-1950**, 2. baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.
- _____, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995**, 2. baskı, Ankara, 2000.
- Cebesoy, Ali Fuat, **Moskova Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul, 2002.
- Çizakça, Murat, "Ortaöğretim Tarih Öğretiminde İçerik Yenilenmesi", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, Buca Sempozyumu 29 Eylül-1 Ekim 1994, Haz. Salih Özbaran, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Demirkan, **Macar Turancıları**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.
- Deringil, Selim, **Denge Oyunu**, 3. baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.
- Dilek, Dursun, **Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşünce Gelişimi**, 2. baskı, PegemA Yayıncılık, 2002, Ankara.
- Erkal, E, Mustafa, "Tarihçilerin ve Sosyologların Kaçınmaları Gereken Bazı Metod Hataları", **Tarih Ve Sosyoloji Semineri Bildiriler (28-29 Mayıs 1990)**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1991, s. 17-26.
- Eyice, Semavi, "Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü Olarak Türk Tarihinin Anahatları", **Belleten**, XXXII/128, s. 509-526.
- Gökay, Bülent, **Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye**, Çeviren: Sermet Yalçın, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.
- Gökdemir, "Oktay, Küreselleşme Bağlamında Türkiye'de Cumhuriyet Tarihi Yazıcılığının Sorunları", **Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 2005, 213.
- Gökman, Muzaffer, **Tarihi Sevdiren Adam Ahmed Refik Altınay**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1978.
- Gürkan, Nilgün, **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- Hobsbawn, Eric, **Kısa 20. Yüzyıl**, Sarmal Yayınevi, Çeviren: Yavuz Alogan, İstanbul
- Fazıl, Necip, **Moskof**, 9 baskı, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2003.
- Findley, Carter V, **Dünya Tarihinde Türkler**, Çev. Ayşen Anadol, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Frey, Frederic W, **The Turkish Political Elite**, The M.I. T Pres, Cambridge, 1965.
- Fukuyama, Francis, "The End Of History", **The National interest**, Washington, 1989, s. 3-18.
- Mardin, Şerif, **Türk Modernleşmesi**, 14. baskı, İletişim Yayınları, 2004.
- Nur, Rıza, **Moskova-Sakarya Hatıraları**, Boğaziçi Yayınları, 1993
- İggers, *Georg*, **Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı**, çev. Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.

- İlhan, Atilla, **Yıldız, Hilal ve Kalpak**, 2. Baskı, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.
- İnan, Afet, "Atatürk ve Tarih Tezi", **Belleten**, Sayı 10, Ankara, Tarihsiz, s. 243-246.
- _____, **Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.
- Ortaylı İlber, "Tarih Öğretimi İçin Yazılacak Kitaba İlişkin Sorunlar", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, Buca Sempozyumu 29 Eylül-1 Ekim 1994, Haz. Salih Özbaran, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Özbaran, Salih, Tarih, **Tarihçi ve Toplum**, 3. basım, Tarih vakfı yurt Yayınları, İstanbul, 2005.
- _____, **Güdümlü Tarih**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Özdoğan, Günay Göksu, **Turan'dan Bozkurt'a**, 2.baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002
- Kabapınar, Yücel, "Kredili Sistem ve Lise Tarih Kitapları", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, Haz. Salih Özbaran, Buca Sempozyumu 29 Eylül-1 Ekim 1994, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Kafesoğlu, İbrahim, "Tarih İlmi ve Bizde Tarihçilik", **Tarih Dergisi**, Sayı: 17-18, 1962-1963, s. 1-16.
- Kaplan, İsmail, **Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
- Karay, Refik Halid, **Gurbet Hikâyeleri ve Yer Altında Dünya Var**, 11. baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, Tarihsiz.
- Karakaş; Şuayb, **Süleyman Nafiz**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- Karpat, Kemal, **Osmanlı Modernleşmesi**, çev. Akile Zorlu Durukan, Kaan Durukan, İmge Kitabevi, 2002.
- _____, **Türkiye ve Orta Asya**, çeviren: Hakan Gür,1. baskı, İmge kitabevi, 2003.
- Kaymaz Nejat, Türkçü Tarih Görüşü, **Felsefe Kurumu Seminerleri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1977, s.433-443.
- Kazgan Haydar, Tarih Boyunca Osmanlı- Rus Ticareti ve Sanayi Devrimi Ülkelerinin Ticaret Politikaları, **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya**, Der. G. Kazgan, N. Ulçenko, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s.33-45.
- Kennedy, Paul, **Büyük Güçlerin Yükselişi ve çöküşü**, Çev: Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2001.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, **1855 Kars Zaferi**, Işıl Matbaası, İstanbul, 1955.
- _____, M. Fahrettin, **Edebiyatımızda Kars**, Işıl Matbaası, İstanbul, 1958.
- Kocabaş, Süleyman, **TarihteTürk- Rus Mücadelesi**, Vatan Yayınları, İstanbul, 1989.
- Koçak, Cemil, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, cilt II, 2. baskı, 2003, İstanbul.

- Köstüklü, Nuri, **Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi**, Günay Matbaacılık, Konya, 2003.
- Kurat, Nimet Akdes, **Rusya Tarihi**, 3.baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993.
- Kurat, Nimet Akdes, **Türkiye ve Rusya**, Türkiye Kültür Bakanlığı Yayınları, 1970.
- _____, Ruslar, İ.A. , Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir, 1997, IX, s.787-790.
- Kütükoğlu, Bekir, Vakanüvis, *İA*, Eskişehir, 1997, XIII, 393-408.
- Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.
- Metin, Celal, **Türk Tarih Tezi ve Tarih Ders Kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1923-1960**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998.
- Mumcu, Ahmet, "Türkiye'de Tarih Öğretimi Üzerine Bazı Düşünceler", **Ahmet Şükri Esmere Armağan**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1981, 177- 194.
- Oreşkova. S. F, "Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki Savaşlar: Sebepleri ve Kimi Tarihi Sonuçları", **Dünden Bugüne Türkiye Ve Rusya, Der. G. Kazgan, N. Ülçenko**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s.17-32.
- Perinçek, Doğu, **Lenin- Stalin Ve Mao'nun Türkiye Yazıları**, 3. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992.
- Rosoyını, Laszlo, **Tarihte Türklük**, 3. baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1993.
- Saffet, Mehmet, "Anadolu'da En Eski Türk Medeniyeti ve Cihan Medeniyetlerine Hâkimiyeti, "**Ülkü**", Haziran, 1934, s. 262-268.
- Sander Oral, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü**, 2. baskı, İmge Yayınevi, 2000.
- Saray, Mehmet, **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, Baskı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004.
- Sertel, Zekeriya, **Hatırladıklarım**, 4. baskı, Remzi kitabevi, İstanbul, 2000.
- Stradling, Robert, **20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli**, çev. Ayfer Ünal, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.
- Şirin, İbrahim, **Osmanlı İmgeleminde Avrupa**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2006.
- Tahir, Kemal, **Notlar/ Osmanlılık ve Bizans**, Yay. Haz. Cengiz Yazoğlu, Bağlam Yayınları, 1992.
- Tekeli, İlhan, **Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek**, Dost Kitabevi, Ankara, 1998.
- Temel Nurettin, **Kağızmanlı Halk Şairleri ve Aşıkları**, 2. baskı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2005.
- Tezel, Yahya Sezai, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 1982.
- Tezkan, Yılmaz(yayına hazırlayan), "Değişen ve Küreselleşen Dünyada Türkiye ve Kadim Komşusu Rusya", **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, Ülke Kitapları, yer yok, 2001, s. 9-21.
- Timur, Taner, **Türk Devrimi ve Sonrası**, 5. baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.

- Tonybee, Arnold, **Türkiye**, Çev. Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, 1971, s. 55.
- _____, **Medeniyetler Yargılanıyor**, çev. Ufuk Uyan, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1991.
- Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı, **Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması**, Ankara, 2000.
- Tunçay, Mete, "İlk ve Orta Öğretimde Tarih, **Felsefe Kurumu Seminerleri**", Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1977.
- _____, **Türkiye'de Sol Akımlar 1925-1936**, BDS Yayınları, İstanbul, 1992.
- _____, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931**, 4. baskı, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.
- Tüfekçioğlu, Hayati, "Liselerde Tarih ve Sosyoloji Eğitimi, **Tarih ve Sosyoloji Semineri (28-29 Mayıs)**", İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991.
- Türkdoğan, Orhan, **Malakanların Toplumsal Yapısı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Türkiye Toplumsal ve ekonomik Tarih Vakfı, **Tarih Eğitime Eleştirel Yaklaşımlar**, yay haz. Oya Köymen, İstanbul, 2003.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt IV, 2. kısım, 3. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- _____, "Türk Tarihi Yazılırken Atatürk'ün Alaka ve Görüşlerine Dair Hatıralar", **Bellekten**, III/9 -12. Ankara 1939, s. 349-353.
- Ülken, Hilmi Ziya, **Millet ve Tarih Şuuru**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1948.
- Ünal, Tahsin, **Türk Siyasi Tarihi 1700- 1958**,5. Baskı, Emel Yayınları, Ankara, 1978.
- Üstel, Füsun, **Türk Ocakları**, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004
- Zeyrek Yunus, *Posoflu Aşık Zülali*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990.
- Zürcher, Erik Jan, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- _____, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- _____, **Savaş, Devrim ve Uluslaşma**, çev. Ergun Aydınoglu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

DERS KİTAPLARI

- Ahmet Vefik, **Fezleke-i Tarih-i Osmanî**, Matbaayı Amire, 5. baskı, İstanbul, 1288.
- Akyüz, Yahya, Aybars-Ergün, Kocatürk, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Yüksek Öğretim Kurulu Yayınları, Ankara, 1997
- Atsız, Bedriye, Oran Hilmi, **Tarih I İlk Çağ**, İnkılâp kitabevi, İstanbul, 1953.
- Günaltay, Şemsettin, **Tarih I**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1939
- Kara, Kemal, **Tarih II**, Önde Yayıncılık, İstanbul, 1997
- _____, **Tarih I**, Önde Yayıncılık, İstanbul, 2005
- Karal, Enver Ziya, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918-1953**, Maarif Basımevi, İstanbul, 1958
- Komisyon, **Tarih Lise II**, Milli Eğitim Bakanlığı, Milsan Basın San. A.Ş., İstanbul, 2003
- Mumcu, Ahmet, Su, Mükerrerrem Kamil, **Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1981
- Mustafa Muhsin-Ahmet Hamid, **Türkiye Tarihi**, 2. Baskı, Milli Matbaa, İstanbul, 1926.
- Oktay, Emin, **Tarih Lise III**, Atlas Yayınevi, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul, 1966.
- _____, **Tarih III, Yeni ve Yakın Çağlar**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1956
- Ahmed Refik, **Tarih-î Umûmî**, Kütübhan-e İslam ve Askeri, İstanbul, 1330.
- _____, **Büyük Tarihi Umumi**, Kütübhan-e İslam ve Askeri, 1327, İstanbul
- Ali Reşad, **Tarih-î Umûmî**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1341
- Şapolyo, Enver Behnan, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918-1950**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1953.
- Türk Tarihi ve Tetkik Cemiyeti, **Tarih II**, İstanbul, 1931.
- _____, **Tarih III Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı- Türk tarihi**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- _____, **Tarih IV**, Devlet Matbaası, 1931.

ÖZGEÇMİŞ

Özgür AKTAŞ, 1981 yılında Kars'ta doğdu.

İlk ve Orta öğrenimi Kars'ta tamamladı.

2004 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi tarih öğretmenliği bölümünden mezun oldu.

Aynı yıl Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Öğretimi Tarih Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak göreve başladı.

Halen bu kadroda çalışmaktadır.